

A FEJLETTSÉG TERÜLETI KÜLÖNBSEGEI AZ ALFÖLDÖN A 20. SZÁZAD ELEJÉN¹

AZ ALFÖLD TERÜLETE, HATÁRA

A Kárpát-medence területének – ami alatt, földrajzi szempontból helytelenül, legtöbbször a Kárpátok hegyvonulatit és egyszerre a medencét értjük – csaknem harmadát, a százezer négyzetkilométernyi kiterjedésű nagytáj, az Alföld adja.² A tengerszint feletti 200 méternél alacsonyabban fekvő, összefüggő rész átnyúlik a Duna vonalán, mind nyugati, mind déli irányban, jóllehet ezeket a részeket a földrajztudomány sem tekintette minden időben a Nagyalföldhöz tartozónak. Bulla Béla 1962-ben megjelent szintézisétől vált általánosan elterjed nézetté, hogy a Mezőföld, a Drávamellék és az Ormánság is az Alföld része.³ Minderről azonban napjainkig megoszlik a kutatók véleménye. A társadalom- és településföldrajzi munkákban legtöbbször az Alföld nem terjed túl a Duna vonalán.⁴ Érdemes megemlíteni, hogy a két világháború

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00623/12/2) támogatásával készült.

² *Beluszky Pál*: A Nagyalföld történeti földrajza. Bp.–Pécs, 2001. 23.

³ *Bulla Béla*: Magyarország természeti földrajza. Bp., 1962. 82–83, 364–367.

⁴ *Beluszky P.*: A Nagyalföld i. m. 23–30. ; *Beluszky Pál*: Őrség – Vendvidék Felső-Rába-völgy. Szentgotthárd és környéke. Bp.–Pécs, 2005. 10.; *Beluszky Pál*: Kárpát-medence országrészeinek (régioinak?) rövid jellemzése. In: Magyarország történeti földrajza. 2. kötet. Szerk.: *Beluszky Pál*. Bp.–Pécs, 2008. 325–411. 367–368.

közötti néprajztudomány a kortárs geográfiai elképzelésekre⁵ támaszkodva az Alföld nyugati határát szintén a Dunában látta,⁶ ami a legutóbbi szakmunkákban is, igaz más módszertani megközelítéssel, de visszatükröződik.⁷

A 19–20. század fordulóján használatban lévő Alföld-fogalmat a kötelezővé tett elmei szintű oktatás nagyban befolyásolta. Meghatározó szerep jutott ebben a geográfiának, amire nemcsak a német és a francia földrajztudomány gyakorolt hatást, hanem a kortárs magyar geográfia képviselőinek hétköznapi tapasztalata is meghatározó volt; sőt, egy időben a költészet, leginkább Petőfi Alföldképe vált uralkodóvá Hunfalvy János munkáin keresztül.⁸

Prinz Gyula 1914-ben, az irodalmi megközelítéstől eltávolodva, azon az állásponton volt, hogy a táj „nyugati és déli határait a Morava öblözetéig a Duna jelöli ki, illetve a Duna árterének jobbparti pereme [... adja]. Kivétel csak a Dráva öblözete, melyet az Alföldtől nem lehet elkülöníteni”.⁹ Ez a kép a 20. század köze-

⁵ *Prinz Gyula*: Magyarország földrajza. A magyar föld és életjelenségeinek oknyomozó leírása. Magyar Földrajzi Intézet Részvénytársaság. Bp., 1914. 48–49.; *Prinz Gyula*: Magyarország földrajza. A magyar föld és életjelenségeinek oknyomozó leírása. 1. kötet. Magyarország fejlődésének származása, szerkezete és alakja. [Pécs], 1926. 82. (Tudományos Gyűjtemény, 15.); *Prinz Gyula*: A magyar tájak képe. In: Magyar föld magyar faj. 1. kötet. Magyar földrajz, Magyarország tájrajza. Szerk.: *Prinz Gyula*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, [1936], 293–313; *Cholnoky Jenő*: Magyarország földrajza. Pécs, 1929. 24–30. (Tudományos Gyűjtemény, 101.); *Cholnoky Jenő*: A Föld és élete. Világrészek, országok, emberek. 6. kötet. Magyarország földrajza. Bp., [1937], 32–33.

⁶ *Ortutay Gyula*: Kis magyar néprajz. Bp., 1940. 175. (Könyvbarátok Kis Könyvei, 5.)

⁷ *Borsos Balázs*: A magyar népi kultúra regionális struktúrája. A magyar néprajzi atlasz számítógépes feldolgozása fényében. 2. kötet. Mellékletek. Bp., 2011. 287–293.

⁸ *Szilágyi Zsolt*: Alföldi vonzáskörzetek és piacközpontok 1925-ben I. Módszertani megközelítések, vizsgálati keretek. Agrártörténeti Szemle 55, 2014. 1–4. sz. 107–156. 107–111.

⁹ *Prinz Gy.*: Magyarország földrajza 1914 i. m. 49.

péig általánosan meghatározó maradt, de az utóbbi évtizedekben is újból polgárjogot nyert. Ezt elfogadva, az Alföld nyugati határát a Duna vonalában húzom meg a vizsgálat során. A táj északi kiterjedését a tengerszint feletti 200 méternél húztam meg, egyezményes formában.¹⁰ Továbbá megjegyzem, hogy – egy későbbi munka céljából, amiben a két világháború közötti viszonyokkal kívánok foglalkozni – jelen vizsgálat során az Alföld keleti és déli határát az 1920 utáni államhatárhoz igazítottam.

AZ ALFÖLD EGYES TÉRSZERKEZETI ELEMEI

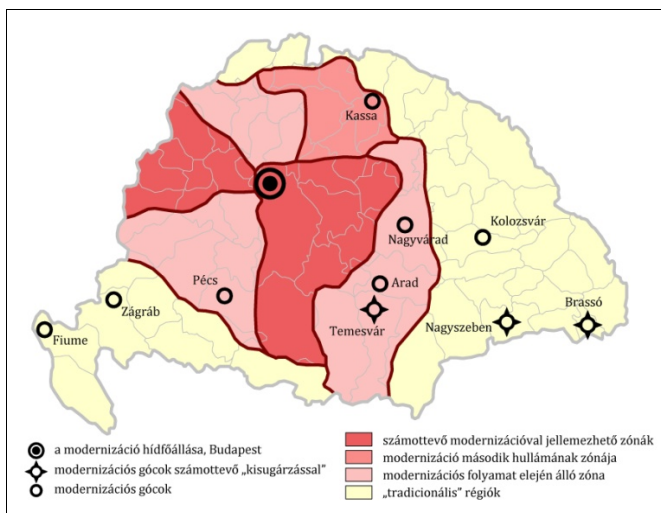
AZ ORSZÁG MODERNIZÁCIÓS ZÓNÁI A SZÁZADELŐN

Beluszky Pál a közelmúltban, az általánosan elterjedt nézettel szemben, merőben eltérő képet alkotott a századfordulós Alföldről.¹¹ A korábban sok tekintetben elmaradottnak vélt tájat, vizsgálatai a modernizációban élen járó területként mutatták be a Kisalfölddel együtt. Ráadásul olyan terület volt, ahol a modernizációt számos sajátos vonás, köztük a településszerkezet egyedisége is nagyban meghatározta (erre, a munkám végén még visszatérek).¹² Északról egy, modernizációban közvetlenül mögötte álló zóna határolta, nyugatról és keletről egy, újabb szinttel „hátrébb” elhelyezkedő, úgynevezett „modernizációs folyamat elején álló zóna” ölelte körbe, míg délről, egy „tradicionálisnak” mondható régióval érintkezett (1. ábra).

¹⁰ A táj lehatárolásának kérdését részletesebben tárgyalom: *Szilágyi Zs.*: Alföldi vonzáskörzetek i. m. 111–112.

¹¹ *Beluszky P.*: A Nagyalföld, i. m.

¹² Uo. 241.

1. ábra. Modernizációs zónák a századelő Magyarországon
 Forrás: Beluszky P.: A Nagyalföld i. m. 239. alapján saját szerkesztés.

Az új kép formálásakor azonban nem térhetett ki Beluszky Pál az Alföld belső területi fejlettségi különbségeire, tekintve, hogy vármegyei szinten összevont adatokkal dolgozott. Tulajdonképpen az alábbiakban, e modernizációban élen járó terület belső fejlettségi egyenlőtlenségeinek vizsgálat helyezem a fókuszpontba. Továbbá arra is választ keresek, hogy valóban kimutatható-e az Alföldön a fejlettségnek egy nyugat–kelet irányú lejtője. Ez utóbbi, már hosszú évtizedek óta része az Alföldről alkotott képnek. Még Bulla Béla írta *Az Alföld* című kismonográfiájában, nem minden előzmény nélkül 1940-ben, hogy az „élet lüktetésének elhalkulása nyugatról kelet felé [...] élesen kirajzolódik”.¹³ Később ennek a nézetnek engedett implicit formában teret Mendöl Tibor is, amikor úgy fogalmazott, hogy az „Alföld műtája máig nem érte utól [sic!]

¹³ Bulla Béla: *Az Alföld*. Bp., 1940. 58. (Kincsestár, A Magyar Szemle Társaság Könyvtára, 116.)

a nyugati országrészek fejlettségét”.¹⁴ Ennek két legfőbb okát a településállomány nagy részének török kori elpusztulásában, illetve a táj ásványkincsekben való szegénységében látta. Ezzel szemben úgy vélem, hogy a településállomány törökkori veszteségei épp fordítva, jelentősen hozzájárultak a későbbi, 19–20. századfordulós kedvezőbb viszonyok kialakulásához.

AZ ALFÖLD MODERNIZÁCIÓJÁRÓL

Európa lélekszáma a 19. század közepén megközelítette a 280 millió főt, a századfordulóra pedig már elérte a 400 milliót.¹⁵ Eközben Magyarország lakossága 12-ről 17 millióra emelkedett.¹⁶ Mindkét növekedési arány meghaladta a 40 százalékot. A népességrobbanásnak, illetve a demográfiai átmenetnek számos oka-következménye volt,¹⁷ amiből ezúttal csak az agrárkonjunktúra összetett folyamatát emelem ki. A hosszú gabonakonjunktúra (1852–1878)

¹⁴ Bulla Béla – Mendöl Tibor: A Kárpát-medence földrajza. Bp., 1947. 227. (Nevelők Könyvtára, 2.)

¹⁵ Birg, Herwig: A világ népessége. Dinamikus növekedés és leselkedő csapdák. Ford. Zalán Péter. Bp., 2005. 52. (Tudástár, GEO Könyvek)

¹⁶ Tóth Zoltán: A népesség gyarapodása és polgárosodása. In: 19. századi magyar történelem 1790–1918, Szerk. Gergely András. Bp., 1998. 405–415. 415.

¹⁷ Ogden, Philip E.: Demográfiai és társadalmi változások 1500-tól napjainkig. In: Európa történeti földrajza. Szerk. Butlin, Robin A. – Dodgshon, Robert, A. Bp., 2006, 248–280., 257–263. vö. Katus László: A népesedés és a társadalmi szerkezet változásai. In: Magyarország története tíz kötetben. 6/2. kötet. Magyarország története 1848–1890. Szerkesztő bizottság vezetője Pach Zsigmond Pál, főszerk.: Kovács Endre, szerk.: Katus László. Bp., 1979. 1119–1163, 1119–1134. és Beluszky Pál: Az ország lakói – Magyarország demográfiai képe a századfordulón. In Magyarország történeti földrajza. 1. kötet. Szerk.: Beluszky Pál. Bp.–Pécs, 153–314. 163–253. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások, 27.)

kibontakozását,¹⁸ majd változó volumenét az örökös tartományok és Magyarország közötti belső vámhatár felszámolása mellett a birodalom és az azon túli európai területek demográfiai folyamatai is nagyban meghatározták. A növekvő népesség élelmiszerellátásában fontos szerep jutott a kontinens alföldi területeinek, köztük a vizsgált Kárpát-medencei tájnak. (Később, még a századforduló előtt, ezek a viszonyok jelentősen átforgalmazódtak az olcsóbb, tengerentúli gabona európai piacon való megjelenésével.) A 19. század második felében az Alföld, kivált a Duna–Tisza köze, a Közép- és Dél-Tiszántúl gazdasági potenciálja gyökeresen megváltozott. A korábban időszakosan vagy állandóan vízzel borított területeket – a folyószabályozások és a lecsapolási munkálatok után – mezőgazdasági művelés alá vették. A termelésbe ily módon bevont új birtokok kezdetben a helyi és környező lakosság élelmiszerszükségletét elégítették ki, később azonban a vasúthálózat sűrűsödésével már a távolabbi vidékek ellátásába is bekapcsolódtak. E területek növekvő keresletét kielégíteni törekvő alföldi termelés a táj gazdaság- és társadalomszerkezeti átalakulását eredményezte. Bár a folyamat valamelyest lelassult az 1870-es években a gazdasági válság miatt, mégis a monarchia védett piacának (is) köszönhetően már az 1890-es években ismét gabonakonjunktúrával számolhatunk.

A szántóföldek területe 1867 és 1895 között negyedével, több mint 4 millió katasztrális holddal nőtt.¹⁹ A gabonanövények termésátlagja ez idő alatt kétszeresére, csaknem 11 millió tonnára emelkedett.²⁰ A kalászosok betakarítása egyre több munkaerő foglalkoztatását tette szükségessé. Ennek jelentős részét idővel fedezte

¹⁸ *Kövér György*: A piacgazdaság kiteljesedése. In: 19. századi magyar történelem 1790–1918. Szerk.: *Gergely András*. Bp., 1998. 343–374. 349–350.

¹⁹ *Orosz István*: Magyarország mezőgazdasága a dualizmus első évtizedeiben. In: Magyarország története tíz kötetben. 6/2. kötet. Magyarország története 1848–1890. Szerkesztő bizottság vezetője *Pach Zsigmond Pál*, főszerk.: *Kovács Endre*, szerk. *Katus László*. Bp., 1979. 1039–1117. 1046.

²⁰ Uo. 1077.

a természetes szaporodás, igaz a népességrobbanás csak az 1880-as évektől vette kezdetét. Ugyanakkor a növekvő munkaerő-kereslet hatalmas migrációt indított az Alföld irányába. Sokan itt leltek új otthonra, mások csak időszakos jelleggel, a betakarítások alkalmával vállaltak munkát az Alföldön, majd visszatértek szülőföldjükre. A vizsgált táj felé tartó vagy az azon belüli vándorlást nagyban elősegítette egy hegyvidékhez képest, hogy a terület nyilvánvalóan alkalmasabb volt a migráció levezetésére,²¹ amiben a vasút egyre nagyobb szerepet játszott a század végére. Csak a 20. század első évtizedében, tehát a folyamat legvégén, legalább 53 ezren telepedtek le az Alföldön.²²

Magyarország nemzeti jóvedelmének közel felét 1913-ban a mezőgazdaság, negyedét az ipar és a bányászat adta.²³ Ugyanebben az évben a gyáripár teljes termelési értékének csaknem kétötödét az élelmiszeripar biztosította.²⁴ Ezen belül is kiemelkedő szerepet játszott a malomipar, ami joggal tekinthető a magyar gazdaság első húzóágazatának, annak ellenére, hogy hatása a teljes gazdaságra nézve messze elmaradt ahhoz képest, mint amit Angliában a textilipar jelentett.²⁵ Mindent összevetve az 1860-as évek első felében még csak 150, a századelőn viszont már több mint 2200 gőzmalom működött országszerte.²⁶ Bár a teljes őrlőkapaci-

²¹ Ortutay Gy.: Kis magyar néprajz i. m. 176.

²² *A magyar szent korona országainak 1901–1910. évi népmozgalma községenként.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1913. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 46.) (A továbbiakban: MSK Ús. 46. kötet.) Saját számítás a trianoni országterület Alföldjére vetítve – Sz. Zs.

²³ *Katus László:* Magyarország gazdasági fejlődése. In: Magyarország története tíz kötetben. 7/1. kötet. Magyarország története 1890–1918. Szerkesztő bizottság vezetője *Pach Zsigmond Pál*, főszerk.: *Hanák Péter*, szerk.: *Mucsi Ferenc*. Bp., 1978. 263–401., 398.

²⁴ *Kövér György:* Iparosodás agrárországban. Magyarország gazdaságtörténete 1848–1914. Bp., 1982. 211. (Magyar História)

²⁵ *Klement Judit:* Gőzmalmok a Duna partján. A budapesti malomipar a 19–20. században. Bp., 2010. 141. (Iparkodó Budapest, 1.)

²⁶ *Beluszky P.:* Az ország lakói i. m. 428.

tás csaknem kétharmada Budapesten koncentráldott, mindez nem gátolta, hogy szinte valamennyi nagyobb alföldi településen üzemeljen kereskedelmi malom.²⁷ Az ország gabonakivitele ez idő alatt másfélszeresére, s ami talán fontosabb, a liszté csaknem négyszeresére emelkedett.²⁸ A malomipari keresők kétötöde az Alföldön dolgozott a 20. század elején.²⁹

A vizsgált időszakban a modernizáció egyik központi eleme a gyáripár kiépülése volt. Amíg a századfordulón ebben a szektorban még csak 1,1 millióan, az első világháború előestéjén már közel 1,5 millióan keresték kenyerüket. Ezen belül a malomiparban dolgozók aránya 4 százalékról 3 százalékra zsugorodott.³⁰ Bár a monarchia éveiben mindvégig kiemelt szerepet játszott a malomipar, jól látszik, hogy súlya a korszak végére csökkenni kezdett. Ez egyben azt is jelentette, hogy az Alföld modernizációjában bár továbbra is meghatározó maradt, a századfordulótól azonban egyre kevésbé tölthette be a húzóágazat szerepét (az átalakuló országos iparszerkezetben bekövetkezett súlyponteltolódás miatt). Következésképp, az Alföld modernizációs folyamata érezhetően lassulóban volt. Mindezt csak erősítette, hogy a főbb vasútvonalak már a századforduló előtt kiépültek és az árvízmentesítő munkálatok is ekkortájt fejeződtek be a Tisza alsó szakaszán. A felszabaduló munkaerőt, amit az említett építkezések foglalkoztattak, sem a mezőgazdaság, sem a rá épülő feldolgozóipar ekkor már nem volt képes (egészsében) felvenni.

²⁷ Uo. 429.

²⁸ *Katus László*: A népesedés, i. m. 996, saját számítás.

²⁹ *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. Második rész. *A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1913. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 48.) (A továbbiakban: MSK Ús. 48. kötet.) 56*–59*, saját számítás.

³⁰ Uo. saját számítás.

AZ ALFÖLD NÉPESSÉGNÖVEKEDÉSE
ÉS A LAKOSSÁG TÉRBELI ELOSZLÁSA

Az Alföld lélekszáma a 20. század elején, alig egy évtized alatt, több mint 0,5 millió fővel gyarapodott, megközelítve a 4 millió 260 ezres sűrűséget (1. táblázat). A táj területén 76 funkcionális értelemben vett város működött 1910-ben.³¹ Ebből kifolyólag várossűrűsége jóval kedvezőbbnek mondható más területekhez képest, hiszen amíg itt minden száz falura 9 város jutott, addig a többi országrészen ez csak 3 volt.³² Magyarország lakosságának 27–29 százaléka minősült ekkor városlakónak,³³ szemben az Alfölddel, ahol minden második ember valamely város közigazgatási területén élt. Fontos hangsúlyozni, hogy „közigazgatási területén”, mivel ebben a bel- és a külterületi népesség is benne foglaltatik. Tekintve, hogy a bő 2,3 millió alföldi „városlakó” nagyjából negyede-harmada tanyákon élt, a hétköznapiak során jóval kevesebben érezhették magukat valóban városinak.³⁴

³¹ Lásd *Beluszky Pál – Győri Róbert*: Magyar városhálózat a 20. század elején. Bp.–Pécs, 2005. 140–141. 214–228. (Dialóg Campus Szakkönyvek) – A trianoni országterületre való átszámítás saját munka.

³² Az ország településállománya 1926-ban összesen 3474 volt (*Hajdú Zoltán*: Magyarország közigazgatási földrajza. Bp.–Pécs, 2005. 150.). Ebből 818 az Alföldön feküdt, amiből 76 volt város. A nem alföldi részeken értelemszerűen a fennmaradt 2656 településből 81 volt város. A száz falura jutó városok száma, alföldi és nem alföldi területek bontásában: 9,3 és 3,0 volt.

³³ *Beluszky P. – Győri R.*: Magyar városhálózat i. m. 114.

³⁴ A két világháború közötti „klasszikus tanyaelv” felbomlásának kérdéséhez lásd: *Szilágyi Zsolt*: Homokváros. Kecskemét történeti földrajzi látószögek metszetében. Kecskemét Írott Örökségéért Alapítvány, Kecskemét, 2012. 64–74. (Kecskeméti Örökség Könyvek, 2.)

*1. táblázat.
Az alföldi települések lélekszáma, 1900–1930*

Települések	A	1900	1910	1900	1910
Városok		szám szerint		százalékban	
I. Főváros	1	732 322	880 371	19,61	20,67
II. Regionális központok	2	177 997	211 057	4,77	4,96
III. Megyei központok	7	213 519	241 665	5,72	5,68
IV. Középvárosok	17	459 532	501 492	12,30	11,78
V. Kisvárosok	34	351 597	382 915	9,41	8,99
VI. Járási funkciókkal is rendelkező t.*	15	123 322	134 128	3,30	3,15
<i>Városok összesen</i>	<i>76</i>	<i>2 058 289</i>	<i>2 351 628</i>	<i>55,11</i>	<i>55,23</i>
Falvak		1 676 846	1 906 608	44,89	44,77
n=		(710)	(720)		
Mindösszesen		3 735 135	4 258 236	100,00	100,00
N=		786	796		

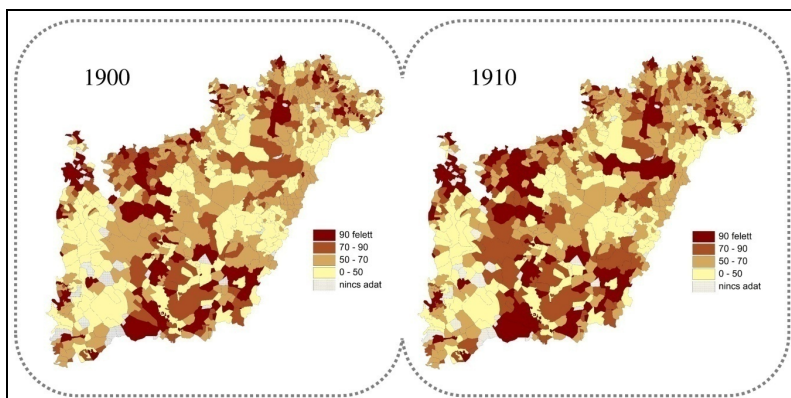
Forrás: MSK Ús. 42, 83. kötet és MH 1926, saját számítás. A funkcionális értelemben vett városok hierarchiáját lásd: *Beluszky P. – Győri R.: Magyar városhálózat* i. m. 140–141, 214–228.

Megjegyzés: A = városok száma; * járási funkciókkal is rendelkező települések

Bár mindegyik városhierarchiai szinten nőtt a lélekszám, fontos különbség, hogy nem egyforma mértékben. Ezt tükrözik az arányszámok: a főváros és a regionális központok növekedésével szemben az alsóbb hierarchiai szinteken már csökkenés tapasztalható. A hierarchia csúcsán, Budapesten, Debrecenben és Szegeden a növekedés üteme 19-20 százalék körül alakult, míg a középvárosokban a kisvárosokban és a járási funkciókkal is rendelkező településeken ez az érték már csak feleakkora, 9 százalék volt. E két szélsőérték között (13 százalék) helyezkedett el a hét megyei központ-szintű város (Baja, Békéscsaba, Gyula, Kecskemét, Nyíregyháza, Sátoraljaújhely, Szolnok). A magasabb rangú városok nagyobb „vonzerővel” bírtak, sokrétű szolgáltatást nyújtottak, több lehetőséget kínáltak azok számára, akik alföldi viszonylatban „nagyvárosi” életformában gondolkodtak. Ennek ellenére – népes-

ségnövekedés tekintetében – nagy különbség, a város és a vidék között, nem mutatkozott. Sőt, mind a városlakók, mind a falusiak száma egyformán hetedével emelkedett a vizsgált időszakban; annyi eltéréssel, hogy az előbbi 293 ezerrel, az utóbbi 230 ezer fővel gyarapodott.

Az Alföld átlagos népsűrűsége 1900 és 1910 között 88 főről 102 főre emelkedett. A századfordulón öt olyan, nagyobb terület körvonalazódott, ahol az átlagos népsűrűség meghaladta a 90 főt. Ilyen volt a főváros és agglomerációja, a Cegléd–Jászberény–Szolnok háromszög, a Csongrád–Szeged–Makó–Gyula–Szarvas gyűrűje, Nyíregyháza szomszédsága, a Szamos-menti és a Tisza-menti falvak többsége Csenger–Záhony vonalában (2. ábra). Egy évtizeddel később ugyanezek a területek maradtak a legnagyobb népességkoncentrációjú zónák. Azzal a különbséggel, hogy egyre kiterjedtebb részeket öleltek fel, miközben „nyúlványaik” elkezdtek egymással összenőni.

2. ábra. Az Alföld területének népsűrűsége, 1910

Forrás: MSK Ús. 42, 46. kötet, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: az adatok fő/km²-ben értendők.

Az alföldi lakosság térbeli elrendeződésével kapcsolatban a súlypontelemzés³⁵ eredményei rámutatnak arra, hogy a népesség képzületbeli középpontja 1900 és 1910 között mintegy 4,1 kilométert mozdult nyugat-északnyugat irányába. A főszerepet ebben egyértelműen a főváros és agglomerációja játszotta. Fontos különbség azonban, hogy amíg a városok esetében a súlypont csak 1,4 kilométert húzódott nyugatabbra (Budapest nélkül), addig a falvak vonatkozásában ez az eltolódás már jóval „határozottabb” volt, pontosan 6,0 kilométer az elmozdulás mértéke (szintén nyugatra).

FORRÁSOK, MUTATÓK ÉS MÓDSZEREK

Az Alföld tehát az ország egyik, modernizációban élen járó területe volt a 20. század elején. A makroszintű kép azonban elfedi a táj eltérő fejlettségű részei közötti különbségeket. Ennek feltárására kifejezetten alkalmas lehetne a GDP vagy a HDI index,³⁶ de olyan adatok, amikből ezek kiszámíthatók volnának, nem állnak rendelkezésre települési szinten a vizsgálni kívánt időszakból. Ezért más megoldásra van szükség.

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal a dualizmus vége felé egyre több, gyakran igen összetett adatgyűjtést végzett.

³⁵ Az Alföld településeinek népsúlypontját az $x = \frac{\sum_{i=1}^n f_i \cdot x_i}{\sum_{i=1}^n f_i}$; $y = \frac{\sum_{i=1}^n f_i \cdot y_i}{\sum_{i=1}^n f_i}$ összefüggések alapján számítottam ki egy külön erre a célra épített, 15 ezer adatból álló adatbázis felhasználásával. Ahol x és y egy település földrajzi koordinátái tizedes fokban megadva, míg az f a tömeg, ebben az esetben az adott település adott évi lakosságszáma. A súlypontszámítások módszertanához lásd: *Bene Lajos – Tekse Kálmán: Vizsgálatok a népesség területi eloszlásának alakulásáról Magyarországon 1900–1960.* Bp., 1966. 11–21. (Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Csoport Közleményei, 9.) Szerk.: Nemes Nagy József. Bp., 2005. 72–74. (Regionális Tudományi Tanulmányok, 11.)

³⁶ *Nemes Nagy József: Terek, helyek régiók. A regionális tudomány alapjai.* Bp., 2009. 300–305. (Modern Regionális Tudomány Szakkönyvtár)

Az eredmények egy részét pedig rendszeresen publikálták különféle kiadványokban. Bármennyire is nemzetközi színvonalú volt az adatközlés hazai gyakorlata, csak kevés olyan településszintű adat áll rendelkezésre, amiket felhasználhattam volna a táj belső fejlettségi különbségeinek kimutatására. Ezzel a problémával szembesült Győri Róbert is, amikor a Kisalföld déli részét hasonló szándékkal vizsgálta.³⁷ Hat szintetikus mutatót dolgozott ki, és ezekből határozta meg a komplex fejlettségi változót, amivel az egyes települések fejlettségi szintjét jellemezte. A hat Győri-féle mutató, amit magam is alkalmaztam, a következők:

1. írni-olvasni tudók aránya a 6 éven felüli népességből (1910),³⁸
2. „orvoslátta holtak” aránya (1901–1910),³⁹
3. jobb minőségű lakóházak aránya (1910),⁴⁰
4. vándorlási egyenleg rátája (1901–1910),⁴¹
5. nem mezőgazdasági foglalkozásúak aránya a keresőkből (1910),⁴²
6. egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem (1910).⁴³

³⁷ Győri Róbert: A térszerkezet átalakulásának elemei a Kisalföld déli részén (a XVIII. század végétől a XX. század elejéig). Doktori értekezés. Témavezetők: Beluszky Pál és Nemes-Nagy József. Bp., 2005. Vö. Győri Róbert: Bécs kapujában. Területi fejlettségi különbségek a Kisalföld déli részén a 20. század elején. Korall 24–25, 2006: június, 231–250.

³⁸ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Bp., 1912. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 42.) (A továbbiakban: MSK Ús. 42. kötet.)

³⁹ MSK Ús. 46. kötet.

⁴⁰ MSK Ús. 42. kötet.

⁴¹ MSK Ús. 46. kötet.

⁴² MSK Ús. 48. kötet.

⁴³ Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. I. [rész]. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Bp., 1936. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 99. kötet.) (A továbbiakban: MSK Ús. 99. kötet.) és MSK Ús. 48. kötet.

Az *írni-olvasni tudók aránya*, ami a századelőn lényegében az iskolázottság mutatója, gyakran használt változó nemcsak a fejlettségi, hanem a modernizációs vizsgálatok esetében is.⁴⁴ Ennek a képességnek a birtokában csökkennek a kötöttségek és nőnek a választási lehetőségek egy egyén életében – például a munkavállalás terén. Értelemszerűen, minél alacsonyabb egy településen az analfabéták aránya, elvileg annál kedvezőbb a helyi társadalom „fejlettségi potenciálja”. Az alföldi lakosságnak átlagosan 72 százaléka írt és olvasott a századelőn, ami országos viszonylatban kiemelkedően magasnak számított (2. táblázat). Ebben a tekintetben a területi különbségek tájon belül – bár eltérőek, mégis – viszonylag kiegyenlítettek maradtak.

2. táblázat.
A fejlettségi mutatók főbb statisztikai jellemzői

Fejlettségi mutató (fm)	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
1. fm*	36,79	95,27	72,34	10,65
2. fm*	0,00	98,15	59,68	24,58
3. fm*	0,00	100,00	25,27	24,79
4. fm*	-54,00	118,85	-5,86	13,62
5. fm*	1,11	99,52	22,37	14,80
6. fm**	0,00	318,49	79,60	39,75
Komplex mutató (1–6.)***	-1,26	3,03	0,00	0,56

Forrás: MSK Ús. 42, 46, 48, 99. kötet, saját számítás.

Megjegyzés: *) százalék, **) aranykorona, ***) a mutatók standardizált értékének átlaga.

Hasonlóan kiegyenlített területi differenciát mutatnak a *vándorlási egyenleg* értékei és a *nem mezőgazdasági foglalkozásúak* arányai is. Mindkét változó szórása 13–15 százalék között alakult ekkori-

⁴⁴ Vö. Győri R.: A térszerkezet i. m. 109. és Beluszky P.: Kárpát-medence i. m. 342–350.

ban.⁴⁵ Annyi különbséggel, hogy az előbbi mögött az általános elvándorlás húzódott meg, míg az utóbbi esetében inkább az állt, hogy a jellemző primer szektor mellett az ipar, a szűkös táji gazdasági adottságok, keretek miatt, csak korlátozottan, egyoldalúan formálódott. Ráadásul, ami jellemző volt, az is inkább háziipar kereteiben működött.

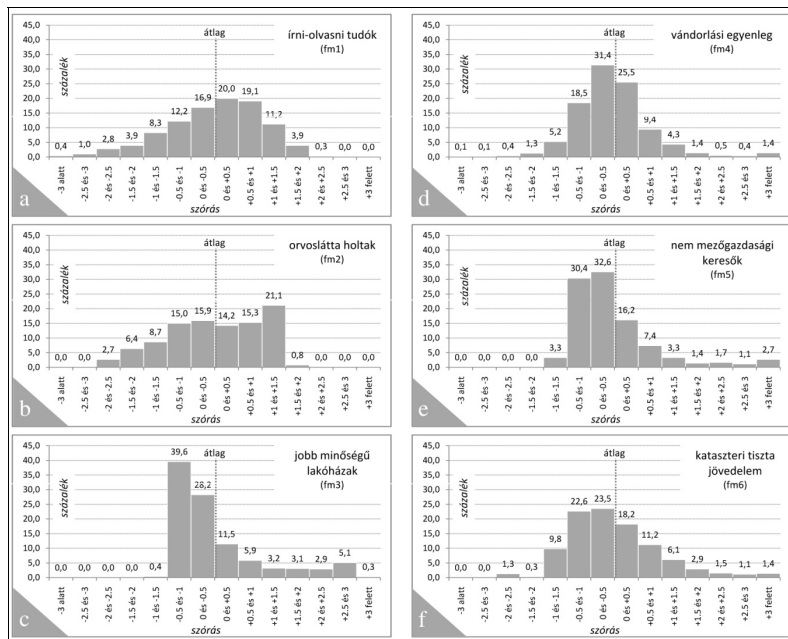
A *jobb minőségű lakóházak* szórása is viszonylag alacsonyan, jöllehet az előbbi érték kétszerese körül alakult. Ezt leginkább az befolyásolta, hogy a vályogtéglá messze a legelterjedtebb formája volt az alföldi építkezésnek. Nemcsak olcsó, hanem a folyóvízi felszínformálás következtében könnyen hozzáférhető, lényegében széles körben elterjedt építőanyag volt. Valójában az egyetlen, amit az agrártársadalom zöme képes volt megfizetni.

Az „*orvosláta holtak*”, vagyis a haláluk előtt orvosi kezelésben részesültek aránya, hasonlóan az írni-olvasni tudók átlagához, magának tekinthető, ami alighanem az Alföld egyik jellemző vonása ekkortájt. Az elhunytak 60 százaléka részesült valamilyen egészségügyi ellátásban. Ez egyszerre mutatja a lakosság igényét, valamint anyagi és infrastrukturális lehetőségét az egészségügyi szolgáltatás terén. Ennek ellenére voltak olyan vidékek, települések, ahol a mutató rendkívül alacsonyan állt. Megesett, hogy senki sem fordult a regisztráltak közül orvoshoz, ami jól érzékelteti a nemcsak területi különbségeket, de a szokásokat és a mentalitásbeli eltéréseket is látványosan tükrözi.

Végül, a legnagyobb területi egyenlőtlenséget az utolsó változó, az *egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem* adta, amit leginkább a természetföldrajzi és a helyi gazdasági, kereskedelmi viszonyok befolyásoltak. Az egy főre eső összeg nagyjából 80 aranykorona körül alakult (vö. 4. táblázat), ami a század-

⁴⁵ A szórás kiszámításának módszerét lásd: *Freedman, David – Pisani, Robert – Purves, Roger*: Statisztika. Bp., 2005. 77–99. (Statisztikai Módszerek a Társadalomkutatásban). Továbbá lásd még: *Regionális elemzési módszerek* i. m. 109.

fordulón, jó esetben, egy malomipari napszámos kéthavi keresetének felelt meg.⁴⁶

3. ábra. A fejlettségi mutatók (fm 1–6) hisztogramjai

Forrás: MSK Üs. 42, 46, 48, 99. kötet, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: a hisztogramok a mutatók standardizált értékeinek százalékos megoszlását mutatják az átlaghoz (0,0) viszonyított 0,5 szórásközönként.

Például az a-ábrán jól látszik, hogy az adatok 20 százaléka az átlag feletti felszórásnyi távolságra helyezkedik el, illetve az adatok 68,2 százaléka az átlag alatt és felett 1-1 szórásnyi távolságra van.

Mindezek után jól látható a 3. ábra hisztogramjain (a–f), hogy az adatok kellőképpen szóródnak ahhoz, hogy érzékletesen tárják fel a fejlettség területi egyenlőtlenségeit, annak sajátos földrajzi tér-

⁴⁶ Klement J.: Gözmalmok i. m. 100.

szerkezetét.⁴⁷ A vizuális kiértékelést ugyanakkor nagyban segítette, hogy az adatokat a szórásuk figyelembevételével csoportosítottam öt- vagy háromfokozatú bontásban. *Átlagosnak* tekintettem egy-egy mutató esetében azokat a településeket, amik az átlaghoz legközelebbi ± 10 százalékbba estek; *átlag felettinek* és *alattinak* azokat, amik az átlagtól ± 10 és ± 30 százalék közötti tartományba kerültek, valamint *magasan átlag felettinek* s *mélyen átlag alattinak* azokat, amik ennél magasabb illetve alacsonyabb értékkel voltak jellemezhetők. A háromfokozatú skálán pusztán az *átlag feletti*, az *átlagos* és az *átlag alatti* generalizálást tartottam meg. Ebben az esetben is ugyanazt értettem átlagos (átlag körüli) alatt, mint amit az ötfokozatú bontásnál.

A fejlettségi mutatók között legtöbbször gyenge pozitív kapcsolat állapítható meg (3. táblázat). Néhány esetben előfordul, hogy a korrelációs együttható eléri a +0,4 és a +0,5 közötti értéket, ami szorosabb, lényegében közepes erősségű egyirányú összefüggésre utal.⁴⁸ Ilyennek tekinthető az 5. kapcsolata a 2. és a 4. mutatóval. Eszerint, minél nagyobb volt az Alföldön a nem mezőgazdasági keresők aránya egy településen, az orvosi szolgáltatást igénybevevők köre is általában magasabbnak bizonyult, mint ahogy az el- és a bevándorlók aránya is kedvezőbben alakult ezeken a vidékeken. A másik véglet, amikor két változó között valószínűleg elhanyagolható a kapcsolat, több mutatót is érint. Az egy mezőgazdasági keresőre jutó tiszta jövedelem nem befolyásolta sem a vándorlási egyenleget, sem a jobb minőségű lakóházak arányát. Azért nem, mert az agrártársadalom nagyobbik felének nem volt földje, így az abból származó tiszta jövedelem sem gyakorolhatott közvetlen hatást anyagi helyzetére. Utóvégre az sem meglepő, hogy a jobb lakáskörülmények és az egészségügyi ellátás gyakoribb használata között szintén hiányzik az összefüggés.

⁴⁷ A hisztogram elkészítésének és értelmezésnek módszerét lásd: *Freedman et. al.*: Statisztika, i. m. 51–76.

⁴⁸ A korreláció kiszámításához lásd: *uo.* 145–187. vö. *Regionális elemzési módszerek*, i. m. 137–142.

3. táblázat.

A fejlettségi mutatók egymás közötti kapcsolata, korrelációja

fm.	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	..	0,23	0,15	0,16	0,26	0,20
2.	0,23	..	-0,03	0,20	0,41	0,21
3.	0,15	-0,03	..	0,19	0,28	-0,09
4.	0,16	0,20	0,19	..	0,49	-0,05
5.	0,26	0,41	0,28	0,49	..	0,11
6.	0,20	0,21	-0,09	-0,05	0,11	..

Magyarázat:

fm – fejlettségi mutató

1. írni-olvasni tudók aránya a 6 éven felüli népességből
2. „orvoslatta halottak” aránya
3. jobb minőségű lakóházak aránya
4. vándorlási egyenleg rátája
5. nem mezőgazdasági foglalkozásúak aránya a keresőkből
6. egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem

Forrás: MSK Ús. 42, 46, 48, 99. kötet, saját számítás

Mindent összevetve a kiválasztott mutatók, a szűkös forrásadottsághoz képest, megkötésekkel ugyan, de alkalmasak arra, hogy képet alkossunk az Alföld század eleji, belső fejlettségi térszerkezetéről. Ehhez két számítógépes adatbázist építettem és egy digitális alaptérképet szerkesztettem. A hármat egymással összefűzve lehetővé vált a fejlettség szintjeinek térképi megjelenítése.

A fent említett, és néhány ezen kívül használt, szintetikus (utólagosan előállított) mutatók preparálásához több elsődleges adat – mint például a települések lélekszáma, területe, művelés alatt álló földjeinek kiterjedése vagy a települések földrajzi koordinátái, stb. – gyűjtésére volt szükség. A fejlettségi különbségek meghatározásához egy 154 ezer adatból álló adatbázist, míg a fejlettség övezetes térbeli rendjének megállapításához, a területi autokorrelációhoz és a területi mozgóátlag kiszámításához egy 850 ezer, több-

nyire a települések közötti légvonalbeli távolságokat tartalmazó adatbázis felépítése vált nélkülözhetetlenné. Az Alföld területén (a trianoni határokat is figyelembe véve) összesen 818 település volt megszámálható 1926-ban. Ebből 786 már 1910-ben is önálló közigazgatási egységként funkcionált. Tehát 32 olyan település volt, ami a századelőn még nem létezett, később önállósult, egyesült vagy alapították – mint például a nagyváradi káptalan által 1911-ben fundált, majd 1912-ben már működő Újiráz, főleg földművesekkel és dohánykertészekkel betelepített községe a Kis-Sárréten.⁴⁹ Mindent egybevetve több mint 1 millió adat felhasználásával, elemzésével igyekszem képet alkotni a századelő Alföldjének területi fejlettségi egyenlőtlenségeiről.

Az adatbázisok mellett nagy nehézséget okozott, hogy a korszakból nem állt rendelkezésre olyan, trianoni változásokat is figyelembe vevő, községhatáros térkép, amit az ábrázolás során alkalmazhattam volna. A helyzetet tovább nehezítette, hogy az 1920 és 1923 között koncentráltan végbement változások, főleg a határ menti részeken, jelentősen átalakították a községek közigazgatási területeit. A digitális alaptérkép elkészítésekor figyelemmel kísértem a főleg 1902 és 1926 között Alföldön végbement változásokat, nemcsak a határ menti zónában, hanem a belső részeken is, ahol számos település olvadt össze vagy önállósult, amire korábban már utaltam. Ráadásul jó néhány esetben egy-egy községnek, városnak olyan külterületi részei is adódtak, amikkel földrajzilag a település nem érintkezett. Ezek egy másik falu, hajdani mezőváros közigazgatási területén képeztek zárványt, enklávé. A kaotikus viszonyok áttekintésében a legnagyobb segítséget a Néprajzi Múzeumban fellelhető, 1925 őszen-telén keletkezett iratok, azaz a *közigazgatási tájékoztató lapok*, valamint a Zentai László, Kósa

⁴⁹ Néprajzi Múzeum Budapest, Etnológiai Archívum, Dokumentációs Gyűjtemény, Statisztikai Gyűjtemény, *Közigazgatási tájékoztató lapok 1925*, (a továbbiakban: NM EAD KTL) Nr. St-511-1. Újiráz község iratai. A további településeket, amik az elemzésből kimaradtak lásd a *Függelék*, Jelmagyarázat-megjegyzés c. részénél.

Pál által szerkesztett atlasz térképlapjai nyújtották.⁵⁰ Az adatok kiértékelését MsExcel programmal, térbeli megjelenítését pedig ArcView GIS szoftverrel végeztem.

FEJLETTSÉGI ELEMEL TERÜLETI DIFFERENCIÁI

ÍRNI-OLVASNI TUDÓK (fm1)

A legtöbb olyan kutatásban, ami a modernizáció vagy a fejlettség szintjét elemzi, különösen történeti perspektívában, szerepel a lakosság írni-olvasni tudásának az aránya.⁵¹ Magyarország 6 éven felüli népességének 1880-ban még csak 44 százaléka, harminc évvel később már 69 százaléka rendelkezett efféle képességgel. Ekkor az Alföldön élőknek már csaknem háromnegyede tudott írni és

⁵⁰ NM EAD KTL, továbbá: *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914*. Szerk.: Zentai László, Kósa Pál (tudományos szerkesztők). Pécs, 2005. Végül: *Magyarország helységnévtára. Tekintettel a közigazgatási, népességi és hitfelekezeti viszonyokra*. Szerk.: Dvorzsák János. Verlag der „Havi Füzetek” kiadása, Budapest, 1882; *A Magyar Korona Országainak helységnévtára 1888*. Szerk. Jekelfalussy József. Bp., 1888.; *A Magyar Korona Országainak helységnévtára 1892*. Szerk.: Jekelfalussy József. Bp., 1892; *A Magyar Korona Országainak helységnévtára 1898*. Szerk.: Jekelfalussy József. Budapest, 1892; *A Magyar Korona Országainak helységnévtára 1900*. Szerk.: Jekelfalussy József. Bp., 1892; *A Magyar Korona Országainak helységnévtára 1902*. Szerkeszti a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1902.; *A Magyar Szent Korona Országainak helységnévtára 1907*. Szerkeszti és kiadja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest, 1907; *A Magyar Szent Korona Országainak helységnévtára 1913*. Bp., 1913; *Magyarország helységnévtára 1926*. Szerkeszti és kiadja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1926. *Magyarország közigazgatási és közlekedési térképe 1926*. (A „Magyarország Helységnévtára 1926.” melléklete.) Szerkesztette és kiadja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. I–XVIII. térképlapok. In: *Magyarország helységnévtára 1926 i. m.*

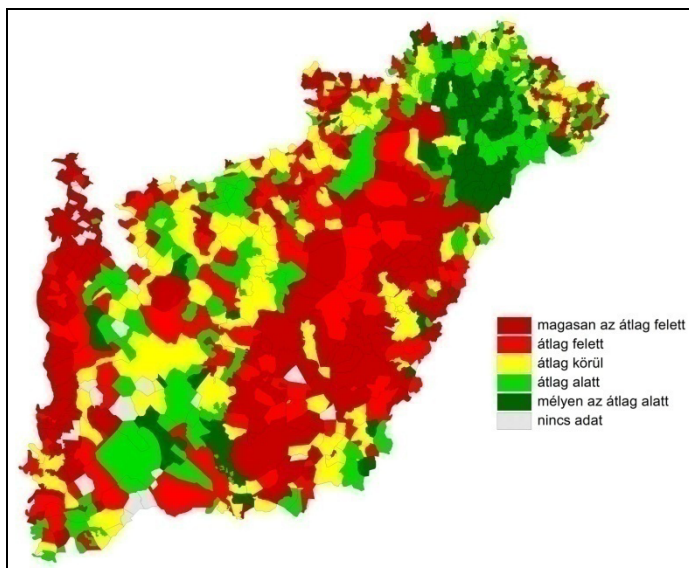
⁵¹ *Beluszky P.: Kárpát-medence i. m. 349.*

olvasni, ami önmagában mutatja, hogy az országos viszonyokhoz mérten a régió kedvezőbb adottságokkal rendelkezett, többségében magyarul lakott terület volt. Népességét nem „kockázta” oly mértékben a kisebbségek mozaikossága, mint más országrészekét. A századelőre a magyar lakosság aránya több alföldi megyében (Csongrádban, Jász-Nagykun-Szolnokban, Hajdúban és Szabolcsban) is elérte a 99 százalékot.⁵²

Ennek ellenére a táj területi különbségei jelentősnek mondhatók. Kiemelkedően magasak az arányok (85 százalék feletti) a fővárosban és a környékén elhelyezkedő településeken, Dunapataj és Kalocsa térségében, Békéscsaba és Szarvas vidékén, valamint a Debrecenről délre fekvő, összefüggő területen, Kaba–Földes–Berettyóújfalu–Derecske vonalában. Ezzel szemben a legkedvezőtlenebb helyzetben a nyírségi falvak voltak. Sok település 6 éven felüli lakosságának még fele sem tudott írni-olvasni. Ilyen volt például Nyírábrány, Kállósejmen vagy Nyírfákó – az utóbbiban ez mindössze 38 százalék körül alakult; de hasonlóan rossz helyzetben volt a Bihar megyei Méhkerék (40 százalék) is.

Összességében négy, egymástól jól elkülönülő belső régióra bomlott az Alföld – írni-olvasni tudás tekintetében (4. ábra). Először is a Budapest–Kalocsa vonalú Duna-mellék emelkedett ki. Másodszor a Szeged–Nyíregyháza vonal menti kiszélesedő tiszántúli régió került különösen kedvező helyzetbe. Harmadszor, e kettő között egy átmeneti zóna húzódott a Duna–Tisza közti területen, meglehetősen szélsőséges mintázatot mutatva. Negyedszer, a Nyírség, a Rétköz és a Bodroghöz összefüggő vidékén alakult ki az analfabéták inerciájával leginkább terhelt belső régió, az Alföld északkeleti felében. Hozzá tartozik azonban, hogy ehhez képest a Beregi- és a Szatmári-síkság, lényegesen kedvezőbb helyzetű vidék volt.

⁵² MSK Ús. 42. kötet: 26*–27*.

4. ábra. Az írni-olvasni tudók aránya a 6 éven felüli népességből, 1910 (fm1)

Forrás: MSK Ús. 42. kötet, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: átlag = 72,34 százalék, szórás = 10,65 százalék, magasan az átlag felett (95,27–80,58), átlag felett (80,57–74,97), átlag körül (74,96–69,21), átlag alatt (69,20–59,13), mélyen az átlag alatt (59,12–36,79).

A területi egyenlőtlenségek mellett a városok és a falvak szintjén is lényeges különbségek mutatkoztak (4. táblázat). Egyfelől az alföldi városok lakossága körében az írástudók aránya 80 százalék körül alakult, csak a kisvárosok és a járási funkciókkal is rendelkező települések szintjén csökkent 75 százalék körüli értékre. Másfelől, a főváros ebben a tekintetben is messze kiemelkedő volt, az arány megközelítette a 93 százalékot. Összességében a városokhoz képest, a falvakban sem volt rossz a helyzet, az országos átlagot meghaladva, mintegy 72 százalékra tehető az alfabetizáció – természetesen nagy regionális eltérésekkel a háttérben.

4. táblázat

A fejlettségi mutatók különböző bontásban szereplő átlagértékei

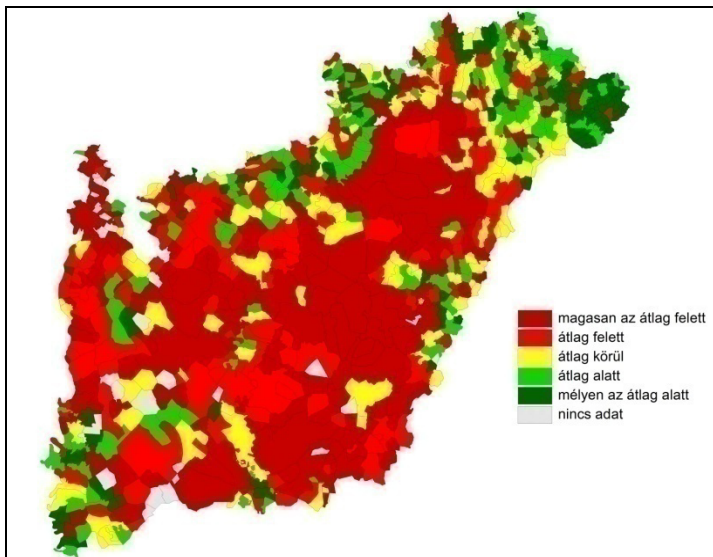
Fejlettségi zónákban és települések szintjein	A fejlettségi mutatók átlagértékei					
	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Fejlettségi zónákban						
I. Magasan az átlag felett	84,9	90,7	98,4	18,0	78,7	156,7
II. Átlag felett	77,8	76,6	63,9	-0,7	36,1	103,0
III. Átlag körül	72,3	59,8	25,9	-5,9	22,5	79,3
IV. Átlag alatt	64,8	44,4	15,3	-10,0	17,2	62,2
V. Mélyen az átlag alatt	52,4	22,0	6,9	-17,8	11,9	39,8
Városokban						
Főváros	92,5	94,8	96,2	11,2	98,9	74,1
Regionális központok	81,7	92,3	58,9	8,4	71,5	135,3
Megyeközpontok	79,0	79,7	42,7	4,3	69,7	112,3
Közpénvárosok	80,4	85,0	32,1	-0,2	50,5	92,2
Kisvárosok	76,3	86,1	25,8	-2,0	39,8	89,7
Járási funkciókkal is rendelkező települések	74,3	81,6	21,0	-5,7	34,3	85,5
Városok összesen	80,7	86,6	46,1	2,7	60,8	98,2
Falvakban	71,8	57,0	24,8	-6,3	19,9	78,2

Forrás: MSK Ús. 42, 46, 48, 99. kötet, saját számítás.*Megjegyzés:* a fejlettségi mutatók számkódjainak feloldását lásd: 3. táblázat.

„ORVOSLÁTTA HOLTAK” (fm2)

A felhasznált változók közül, talán összetettsége miatt, alighanem az „orvoslatta holtak” mutató a legkülönlegesebb. A történeti földrajz látószögébe Beluszky Pál „emelte be”, miközben egyik legmarkánsabb eleme lett az általa végzett századelős modernizációs vizsgálatnak. Kimutatta, hogy országos viszonylatban az alföldi lakosság nagyobb arányban vette igénybe a kiépülőben lévő egészségügyi ellátórendszer szolgáltatásait, amit a településállomány sajátos szerkezetének, kivált a mezővárosok sűrűségének tu-

lajdonított. Amíg az országos átlag kerekén 50 százalék,⁵³ addig az alföldi már csaknem 60 százalék volt, ahogyan azt már korábban jeleztem, de Békés vármegyében meghaladta a 90 százalékos is, míg Csanád és Hajdú vármegye inkább csak közelkerült ehhez az értékhez.

5. ábra. Az elhunytak közül haláluk előtt orvosi kezelésben részesültek aránya, 1901–1910 (fm2)

Forrás: MSK Ús. 46. kötet, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: átlag = 59,68 százalék, szórás = 24,58 százalék, magasan az átlag felett (98,15–84,68), átlag felett (84,67–67,65), átlag körül (67,64–52,50), átlag alatt (52,49–36,11), mélyen az átlag alatt (36,10–0,00).

Amennyiben az eredményeket összevetjük az írni-olvasni tudók arányával és térszerkezetével (4. ábra), úgy rendkívül hasonló struktúra figyelhető meg (5. ábra). A Közép- és Dél-Tiszántúl itt is kiemelkedik, kivált a Debrecen, a „Nagykun-Sárrét” és a Hódmezővásár-

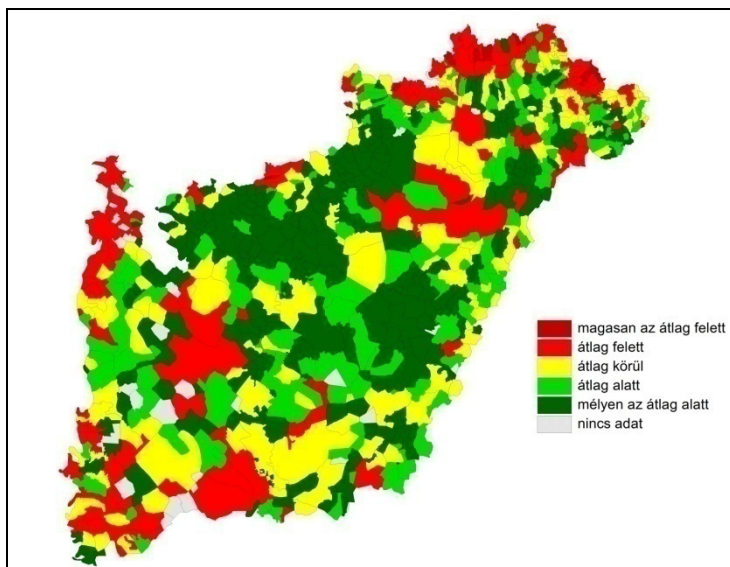
⁵³ Beluszky P.: Kárpát-medence i. m. 351.

hely körüli rész, hasonlóan a Duna-menti és Duna–Tisza közti területekkel együtt. Lényegében az Alföld közel teljes területén összefüggő formában átlag fölött, döntően 70-90 százalék körül alakult az „orvoslátta holtak” aránya. Az aprófalvas északkelet-alföldi terület csak átlagos, még inkább az alatti értékekkel jellemezhető. Amíg városok esetében az átlag 87 százalék, addig a falvaknál mindössze 57 százalék volt (4. táblázat).

JOB B MINŐSÉGŰ LAKÓHÁZAK (fm3)

A lakásminőségre vonatkozó adatok szintén gyakran szerepelnek fejlettségi mutatóként a különféle szociológiai és geográfiai vizsgálatokban, éppúgy, mint az iskolázottságra vonatkozó értékek. Ugyanakkor nemcsak a lakásviszonyokról nyerhető kép az előbbi adatok segítségével, hanem egy-egy helyi közösség életszínvonalára és anyagi lehetőségeire is következtethetünk az index felhasználásával. Bár sokat elárul egy település társadalmáról, annak összetételéről, ha tudjuk milyen gyakoriak a két-, három- vagy többszobás lakóépületek, ha ismerjük, hogy egy főre mennyi légköbméter jut,⁵⁴ csak hogy ilyen adatokkal nem rendelkezünk a századelő Alföldjéről. Ennek ellenére az 1910-ben publikált statisztikából két adatsor is felhasználható erre a célra. Említettem korábban, hogy az Alföldön általánosan elterjedtek voltak a vályogból vagy sárból épült házak, így ritkaságszámba ment, még a századforduló után is, ha kőből vagy téglából, esetleg kő- vagy téglalapppal készültek. Ezért, tekintve az alföldi körülményeket, kifejezetten jó vagy legalábbis jobb minőségűnek számítottak. Nemcsak az épület volt tartósabb, hanem az életkörülmények is kedvezőbbé, egészségesebbé váltak az ilyen falak között.

⁵⁴ *Timár Lajos*: Vidéki városalakók. Debrecen társadalma 1920–1944. Bp., 1993. 76–78. (Mikrotörténelem, 6.)

6. ábra. A jobb minőségű, kő- vagy téglalapozású lakóépületek aránya, 1910 (fm3)

Forrás: MSK Ús. 42. kötet, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: átlag = 25,27 százalék, szórás = 24,79 százalék, magasan az átlag felett (100,00–97,19), átlag felett (97,18–35,71), átlag körül (35,70–19,23), átlag alatt (19,22–12,26), mélyen az átlag alatt (12,25–0,00).

Az ország 3,1 millió lakóépületéből 1,2 millió, míg az Alföldön a 618 ezerből mindössze 175 ezer ingatlan számított úgynevezett „jobb minőségűnek”. Az országos arányszám 39, az alföldi csak 28 százalék körül alakult,⁵⁵ így a körülmények országosan is, de különösen az Alföldön, joggal nevezhetők kedvezőtlennek. A táj településeinek háromnegyedében a háznak csak kevesebb mint harmada volt jobb minőségű. Ennek ellenére számos településen, leginkább a törvényhatósági jogú városokban (Baja, Debrecen, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Szeged) és azok környékén ala-

⁵⁵ MSK Ús. 42. kötet, 10* – saját számítás.

kultak a viszonyok kedvezőbben (6. ábra). Megfigyelhető az is, hogy az Alföld északi és keleti peremterületein szintén jobb volt a helyzet, főleg a közelben fekvő hegyvidék miatt, ahonnan egyszerűbb és olcsóbb formában lehetett beszerezni a követ mint építőanyagot. Emellett „hatalmas” összefüggő területek alakultak ki, elsősorban a Jászságban, a Hortobágyon és a Sárréteken, ahol kifejezetten rossz volt az állapot. A házaknak átlagosan mindössze 7 százaléka épült téglából vagy kőből, illetve készült ilyen alapozással. Összességében a városi háznak közel fele, míg a falusiaknak már csak negyede volt ilyen, „jobb minőségű” épület a századelőn (4. táblázat).

VÁNDORLÁSI EGYENLEG (fm4)

Az előzőekhez hasonlóan a vándorlási egyenleg szintén közvetve utal egy terület fejlettségére, és mivel nem egy statikus állapotot érzékeltet, hanem a „mozgást” ragadja meg, ezért részletesebben tárgyalom.

A vándorlások többsége általában a fejlettebb vidékek felé irányul a fejletlenebb térségekből. Ezzel együtt lényeges hangsúlyozni, hogy ennél azért már a századelőn is sokkal árnyaltabb volt a kép. A lakosság nemcsak a magasabb fejlettségű központokba, mindenekelőtt a magasabb hierarchiai szintű városokba költözött nagyobb arányban, hanem számos olyan falu volt még ezen kívül, ami ekkor pozitív vándorlási egyenleggel bírt. Az 1901 és 1910 közötti időszakban összesen 153 település rendelkezett vándorlási nyereséggel.⁵⁶ Ezek döntő többsége (83 százaléka), talán meglepő,

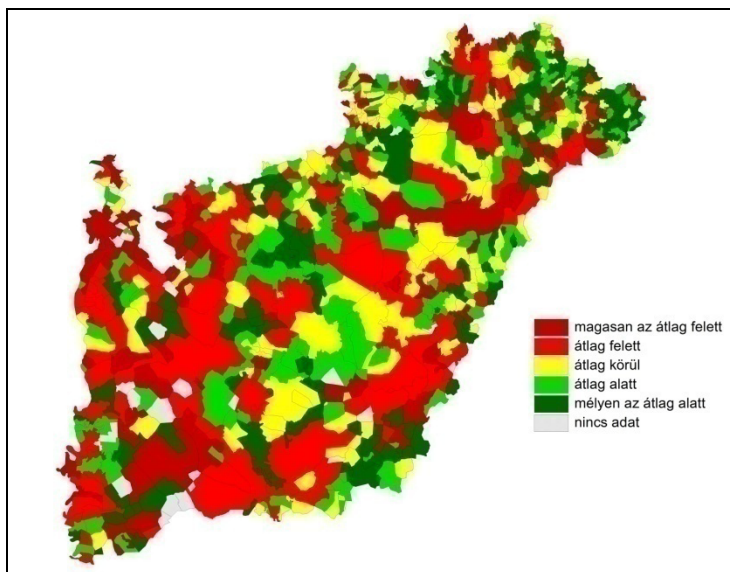
⁵⁶ Jelmagyarázat: v = város, f = falu, az értékek százalékban értendők. Bácsalmás (v 8,95), Baja (v 2,03), Békéscsaba (v 0,66), Budapest (v 11,25), Cegléd (v 2,22), Debrecen (v 13,72), Dunavecse (v 2,08), Gyula (v 7,21), Hatvan (v 3,48), Heves (v 1,03), Kecskemét (v 2,78), Kiskőrös (v 10,37), Kiskundorozsma (v 0,18), Kiskunhalas (v 11,14), Kisvárd (v 9,89), Nagykálló (v 1,68), Nagykáta (v 8,03), Nyírbátor (v 16,11), Nyíregyháza (v 5,07), Sárospatak (v 1,68), Sátoraljaújhely (v 9,98), Szeged (v 3,01), Szikszó (v 13,16), Szolnok (v 2,36), Újpest (v 16,83), Vác (v 7,12), Alattyán (f 0,52), Alsózsolt (f 6,34),

de falu volt. Lakosságuk, pusztán bevándorlásból, átlagosan 13 százalékkal gyarapodott ebben az időben.

Az adatok alapján a vándorlási egyenleg jóval kedvezőbb volt a Duna-mentén, a Gödöllői-dombság alföldi előterében, a Duna–Tisza közén a Cegléd–Nagykőrös–Kecskemét–Kiskunhalas zóná-

Apostag (f 11,44), Bácsborsód (f 21,21), Beszterec (f 4,53), Biharkeresztes (f 2,25), Bogyiszló (f 5,71), Boldog (f 10,96), Borsodivánka (f 6,56), Cinkota (f 118,85), Csanytelek (f 3,75), Csepel (f 81,17), Csömör (f 9,01), Dab (f 5,22), Dány (f 8,18), Demecser (f 1,54), Doboz (f 0,05), Dunaharaszti (f 41,95), Ecsér (f 11,2), Erk (f 1,73), Érsekcsanád (f 7,17), Farnos (f 8,23), Fülöpszállás (f 1,34), Galgahéviz (f 1,42), Gégény (f 4,59), Hajdubagos (f 5,18), Hejőcsaba (f 11,79), Irsa (f 6,05), Izsák (f 9,68), Jánoshalma (f 18,47), Jászdózsa (f 1,07), Jászfényszaru (f 4,6), Jászszentlászló (f 0,66), Jásztelek (f 0,89), Karos (f 15,01), Kecel (f 5,46), Kékcse (f 3,61), Kerekegyháza (f 6,94), Kerepes (f 23,65), Kiskálló (f 11,09), Kiskunlacháza (f 2,92), Kiskunmajsa (f 5,56), Kispeszt (f 65,04), Kiszóvágy (f 12,89), Kistarcsa (f 86,16), Kóka (f 1,42), Kondoros (f 15,55), Körösszegapáti (f 13,93), Kunbaja (f 0,9), Külsőbócs (f 1,36), Luka (f 9,76), Magy (f 30,93), Magyarbánhegyes (f 24,71), Majosháza (f 3,38), Medgyesegyháza (f 2,26), Méhkerék (f 2,51), Mezőgyán (f 1,05), Mezőmombor (f 4,77), Nagydobos (f 0,88), Nagyecsed (f 1,97), Nagykamarás (f 38,61), Nagylónya (f 3,05), Nagyrábé (f 6), Nagyszekeres (f 14,92), Nagyszénás (f 11,33), Nyíracsa (f 8,29), Nyírgelse (f 1,28), Nyírmada (f 5,44), Nyírmártonfalva (f 9,19), Nyírparasznya (f 16,42), Nyírpazony (f 5,44), Okány (f 5,26), Ordas (f 2,07), Orgovány (f 22,16), Örkény (f 5,03), Pácin (f 0,63), Pesterzsébet (f 73,11), Pilis (f 6,9), Poga (f 23,62), Rákóczi (f 15,78), Rákoscaba (f 42,33), Rákospalota (f 88,34), Rákosszentmihály (f 91,05), Sajókeresztúr (f 0,14), Sajósenye (f 1,69), Sándorfalva (f 9,17), Sarkadkeresztúr (f 8,41), Sárrétudvari (f 2,58), Soroksár (f 29,78), Sükösd (f 2,94), Szabadszállás (f 6,52), Szakoly (f 3,84), Szank (f 5,06), Szatmárköritő (f 4,11), Szentlőrinc (f 0,07), Szeremle (f 2,26), Szerep (f 4,98), Szigetcsép (f 15,39), Szigetszentmárton (f 4,85), Szigetszentmiklós (f 8,63), Sződ (f 35,44), Szőreg (f 2,57), Tahitőfalva (f 0,35), Tápióbicske (f 2,03), Tápiógyörgye (f 0,84), Tápióság (f 12,03), Tápiószőlő (f 10,46), Tápiószecső (f 11,11), Tápiószéle (f 7,72), Tisza-Beccs (f 1,82), Tiszakarád (f 2,37), Tiszakürt (f 4,68), Tóalmás (f 8,74), Tököl (f 13,4), Tura (f 1,85), Tuzsér (f 0,84), Tyukod (f 36,52), Újhartyán (f 1,73), Újlőrincfalva (f 0,26), Ura (f 31,31), Uszka (f 10,82), Üllő (f 10,72), Vácszentlászló (f 4,83), Vámosújfalva (f 2,68), Vasad (f 17,65), Vásárosnamény (f 6,98), Vecsés (f 52,73).

ban, a Szeged–Hódmezővásárhely–Békéscsaba vonalban, a Sárrét északi részén, Debrecen és Nyíregyháza környékén, valamint az Észak-Tiszántúlnál (e tekintetben) kifejezetten mozaikos területén (7. ábra). Az egyik legfontosabb különbség ezek után, hogy az írni-olvasni tudók és az „orvoslatta holtak” mutatója által kedvező adottságú, összefüggő területként kirajzolt közép- és dél-tiszántúli zóna (talán régió), eltérő términtázatot mutatott a vándorlási egyenleg alapján. A „várthoz képest” inkább az elvándorlás, és nem a bevándorlás volt jellemző erre a vidékre.

7. ábra. A vándorlási egyenleg rátája, 1901–1910 (fm4)

Forrás: MSK Ús. 46. kötet, saját számítás és szerkesztés.

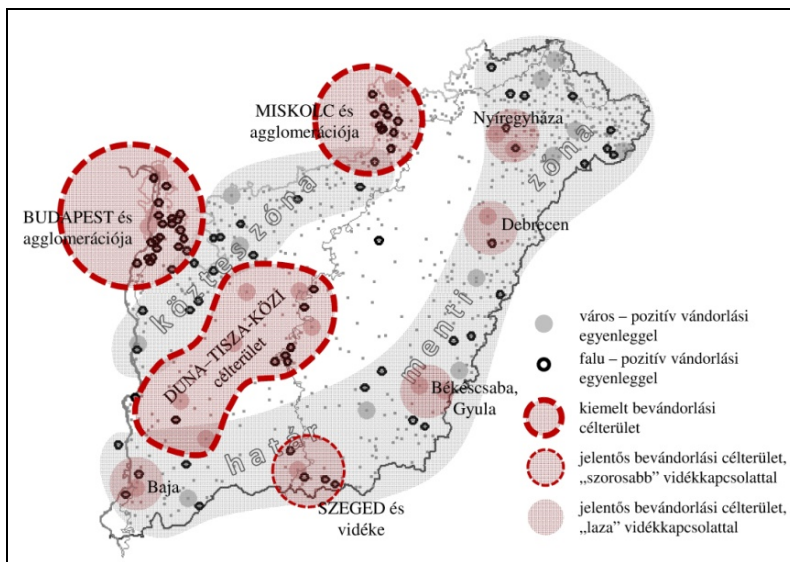
Megjegyzés: átlag = -5,86 százalék, szórás = 13,62 százalék, magasan az átlag felett (118,85–4,11), átlag felett (4,10 és -3,75 között), átlag körül (-3,76 és -8,10 között), átlag alatt (-8,11 és -12,33 között), mélyen az átlag alatt (-12,34 és -54,00 között).

Lényegében három *kiemelkedő* bevándorlási központ, illetve célterület működött a 20. század első harmadában az Alföldön (8. ábra).⁵⁷ Ezek közül kettő olyan, a táj peremén, a Kárpát-medence fő vásárvonalán fekvő város volt, ahol az agglomerálódó környezetük a bevándorlók tömegének jelentős részét felfogta; és ahol már nemcsak a kívülről érkezők migrációja, hanem a kezdődő szuburbanizáció összetett hatása is érvényesült. Budapest, majd később Miskolc vidéke mellett a harmadik kiemelt vándorlási célpont (már a századelőn) az Alföld egyik leggyengébb termőterületén alakult ki, a főváros és Szeged közötti homokvidéken. A Duna–Tisza közti célterület erős gravitációja – Budapest árnyékában is – több tényező szerencsés konstellációjából fakadt. Először is a főváros és a dél-alföldi gazdasági súlypont (Szeged–Újvidék–Temesvár háromszög) közötti területen feküdt. Origójában volt egy olyan köztes térnek, ahol az áramló tömeg (áru és népesség) főlútra volt mindkét centrumterülettől. Másodszor, ezt az áramlást segítette elő, egyben határozta meg a Kárpát-medence egyik fő gazdasági ütőere, az Alföld második legforgalmasabb vasútvonala, ami összekötötte e két centrumot, miközben átszelve a Duna–Tisza között egyben dinamizálta is annak gazdaságát.⁵⁸ Harmadszor, kiemelkedő szerep jutott a természetföldrajzi adottságoknak is, ami-

⁵⁷ Az erre vonatkozó kutatási eredményeimet lásd: *Szilágyi Zsolt: Vándormozgalom az Alföldön a 20. század első harmadában*. Forrás 47, 2015: 7–8 (július–augusztus), 2,2 ív, megjelenés alatt. Ehhez felhasznált fontosabb források: MSK Ús. 42 és 99. kötet, valamint *Az 1930. évi népszámlálás*. I. rész. *Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint*. Bp., 1932. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 83. kötet.) (A továbbiakban: MSK Ús. 83. kötet.); *Magyarország helységnévtára 1926*. Bp., 1926. (A továbbiakban: MH 1926.); *A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968*. Összeállította: *Klinger András*. Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 1969. (A továbbiakban: NFAK 1969.)

⁵⁸ *Prinz Gy.: Magyarország földrajza 1914 i. m. 105 vö. Magyarország gazdaságföldrajzi térképe*. *Teleki Pál és Cholnoky Jenő* közreműködésével hivatalos adatok alapján szerkesztette *Fodor Ferenc*. Bp., In *Cholnoky J.: A Föld és élete*, i. m., melléklet. (A továbbiakban: MGT 1928).

kor a 19. század utolsó évtizedeiben fellépő filoxérával szemben immunis homoktalaj, amiben jócskán bővelkedett a szőben forgó vidék, lehetővé tette a szőlőkultúra alföldi elterjedését. A szőlőben gyakran gyümölcsösök is helyet kaptak, így az intenzív kertkultúra egyre látványosabb formát öltött, a nagyobb városok, községek körüli tanyákon, aminek növekvő kereslete elsősorban Budapesten koncentrálódott, de idővel a külföldi piacok is megtalálták maguknak a Duna–Tisza közí zöldséget, gyümölcsöt. Mindez jelentős munkaerő-kereslettel járt együtt, ami hozzájárult a pozitív vándorlási egyenleg kialakulásához, és évtizedeken át történő fenntartásához ebben a régióban.

8. ábra. Az Alföld vándorlási térszerkezetének főbb vonásai a 20. század első harmadában

Forrás: MSK Ús. 42, 83, 99. kötet; MH 1926; NFAK 1969, saját számítás és szerkesztés.

A Budapest, Miskolc és Duna–Tisza közti migrációs célpontok „ölelésében” egy köztes zóna formálódott, ahol számos kisebb vándorlási központ, városok és falvak egész sora alakult ki. Lényegében egy olyan, munkaerő-áramlás szempontjából kedvező fekvésű vidékről van szó, ahonnan mindhárom kiemelt vándorlási célterület jól megközelíthető volt. Ugyanakkor a változatos tájak – mint a Duna-mellék, a Pesti-síkság, a Gödöllői-dombság, a Kiskunság vagy éppen az északi hegységelőtér vidékének találkozásai – kedvezően befolyásolták e köztes zóna vonzerejét.

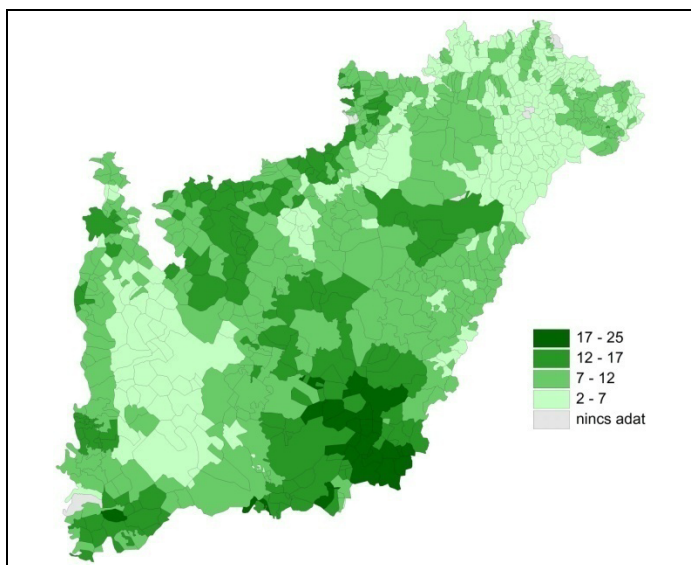
A legnagyobb, 10 százalékot meghaladó népességvesztéseget két, markánsan kirajzolódó terület „szenvedte el” a világháborút megelőző évtizedben. Az egyik, a Nagy-kunság és a Jászság találkozásában fekvő falvakat, a másik pedig a Tiszahát és az Észak-Tiszántúl községeit ölelte fel. Az előbbi az Alföld legaszályosabb részének számított, ahol az éves csapadékösszeg még az 500 millimétert sem érte el.⁵⁹ Az utóbbi pedig az Alföld egyik leggyengébb termőképességű vidéke volt (9. ábra), ami a nyírségi, a szatmári, a beregi és a bodrogi tájat foglalta magába.

A gyenge talaj, a középkori aprófalvas településszerkezet és a kedvezőtlen földbirtokmegosztás tulajdonképpen már az „indulásnál” lehetetlenné tette a helybeliek társadalmi mobilitását. Ebben a konstellációban a növekvő „népességnomás”, a terület túlnépeseedéséhez, párhuzamosan pedig nagyarányú elvándorláshoz vezetett. A helyzetet csak tovább rontotta, hogy Debrecenen és Nyíregyházán kívül más, nagyobb felvásárló piac, ami ösztönzőleg hathatott volna a régió gazdaságára, nem volt a közelben. Ehelyett egy sor belső piacközpont alakult ki a századfordulóra (Csenger, Fehérgyarmat, Kisvárd, Mándok, Mátészalka, Nyírbakta, Nyírbátor, Nyírmada, Ricse és Vásárosnamény), amik alföldi viszonylatban meglepően kiterjedt, elsősorban tiszta vonzáskörzettel rendelkeztek.⁶⁰ Kis súlyuknál fogva azonban képtelenek voltak (az adott szinten) a

⁵⁹ Cholnoky J.: A Föld és élete i. m. 48–49. oldalak közötti térképlap.

⁶⁰ NM EAD KTL – Az alföldi községek adatainak összesítése alapján tett megállapítás, Sz. Zs.

régió „modernizációs hídfeivé” válni. A helyi áru nagy része a távolabbi piacokon, a nagyobb szállítási költségek miatt, gyakran versenyképtelen maradt. Mindezek eredőjeként, és az ipar hiányában, ami a mezőgazdasági munkanélküliek tömegét legalább részben foglalkoztathatta volna a területen, nem maradt más választása sokaknak, minthogy szülőföldjüket hátrahagyva más vidékeken találjanak maguk és családjuk számára kedvezőbb körülményeket, megélhetést.

9. ábra. Egy katasztrális hold termőterületre jutó kataszteri tiszta jövedelem, 1935

Forrás: MSK Ús. 99. kötet, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: az adatok aranykoronában értendők.

Mindent összevetve a főváros modernizációban betöltött szerepe, az iparosodásban élen járó szerkezeti átalakulása és a foglalkozási-társadalmi átrétegződése a lehetőségek miatt nagy népességet vonzott. A Duna–Tisza közén egyre inkább a főváros növekvő lakos-

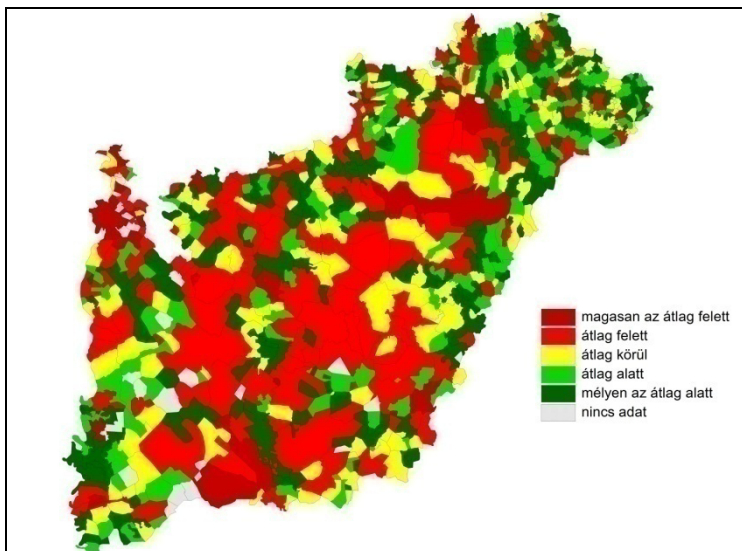
ságának élelmiszerellátására rendezkedtek be. A nyomában járó termelészerkezeti átalakítás életre hívta a táj új gazdasági húzóágazatának, a kertkultúrának kialakulását. A vándorlásmozgalom szempontjából csak valamivel később formálódó „határ menti zónában” pedig a századelőn még mindig a malomipar számított szinte egyedüliként olyan húzóágazatnak, ami közvetve jelentős lakosságot vonzott. Ez a terület nem összefüggő, hanem mozaikos mintázatot mutatott, melynek főbb „színeit” az itt sorakozó malomipari központok, Baja, Szeged, Békéscsaba, Debrecen és Nyíregyháza adta a századfordulás években.⁶¹

NEM MEZŐGAZDASÁGI KERESŐK (fm5)

A nem mezőgazdasági foglalkozású keresők, vagyis az iparban és a szolgáltatásban dolgozók aránya ismét csak közvetve utal egy-egy terület fejlettségi szintjére. Jól mutatja, hogy a választott időpillanatban (1910) éppen hol tartott a foglalkozásszerkezeti átalakulás. Azokon a településeken, ahol ipar, elsősorban gyáripar – ha csak szerény keretek között is, de – meg tudott telepedni, döntő, ám nem kizárólagos szerepe volt az átrétegződés folyamatában.⁶² Fontos továbbá az 1870-es évektől vidéki városokban, kisvárosokban kiépülő közigazgatási intézményrendszer is. Ezeknek a településeknek rövid idő alatt jelentősebb hivatalnoki, értelmiségi rétegei alakultak ki, amiknek fogyasztási igényei és szokásai a szolgáltatások bővülő körét hívta életre lokális szinten.

⁶¹ Vö. MGT 1928.

⁶² Gyáni G.: Az urbanizáció Magyarországon a 19–20. században. Limes 11., 1998. 2–3 sz., 87–100.

10. ábra. A nem mezőgazdasági keresők aránya, 1910 (fm5)

Forrás: MSK Ús. 48. kötet, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: átlag = 22,37 százalék, szórás = 14,80 százalék, magasan az átlag felett (99,52–61,56), átlag felett (61,55–26,44), átlag körül (26,43–19,48), átlag alatt (19,47–15,34), mélyen az átlag alatt (15,33–1,11).

Tulajdonképp a kirajzolt térszerkezet (10. ábra), nem meglepő módon, leginkább az iskolázottság (fm1) és az egészségügyi szolgáltatás igénybevételével (fm2) mutatott hasonlóságot. Az ott leírt térszerkezeti sajátosságok többé-kevésbé itt is érvényesek, ezért ennek részletezésétől eltekintek. Természetesen markáns különbség mutatkozott a városok és a falvak között. Az előbbieken az átlag 60, az utóbbiakban már csak 20 százalék körül alakult. Megfordítva, a falvak többségében, közel kétharmadában, a lakosság több mint 80 százaléka a mezőgazdaságból élt. Ezért különösen fontos a valójában mezőgazdasági viszonyokat, természetföldrajzi adottságokat és értékesítési lehetőségeket összegző, kataszteri tiszta jövedelmet – mint mutatót – beemelni a fejlettség területi egyenlőtlenségének vizsgálatába.

EGY MEZŐGAZDASÁGI KERESŐRE JUTÓ KATASZTERI TISZTA JÖVEDELEM (fm6)

A 19. század közepére, főleg az adóbevételek növelése céljából, megnőtt az igény a mezőgazdasági termelés pontosabb felmérésére és a valóságot korábbinál megbízhatóbb módon tükröző birtokviszonyok rögzítésére. Az „*ideiglenes*” *kataszter* felvételét, mintegy 40 millió földrészlet számbavételét, 1850-ben kezdték meg. Az összeírás egészen 1884-ig érvényben maradt, amikor is az 1875. évi 7. törvénycikk eredményeként elkészült az *állandó kataszter*. Az ebben szereplő adatok már lényegesen pontosabbnak tekinthetők, jóllehet ezek ellen is számos kifogást emeltek a kortársak, így a hibák kiküszöbölése egyre sürgetőbbé vált, amiről majd csak az 1909. évi 5. törvénycikk rendelkezett.⁶³

A felméréskor nemcsak a tulajdonos nevét és a birtok pontos méretét rögzítették, hanem a birtokot művelési áganként a nyolc minőségi osztály egyikébe is besorolták. A becslést az „osztályozási vidékeken” úgy végezték el, hogy az egyes földrészleteken elérhető jövedelem megállapításakor figyelembe vették például az elmúlt évek terméshozamát, a termelői árak alakulását, a termelői költségeket, az értékesítéshez szükséges közlekedési viszonyokat, sőt a piactól való távolságot is. Az ezek alapján kapott értéket, a kataszteri tiszta jövedelmet, 1892-ig forintban, ezt követően aranykoronában fejezték ki (5. táblázat).

⁶³ Oros István: A földterület mezőgazdasági hasznosítása Magyarországon. Statisztikai Szemle 75, 1997 4–5 sz. 400–415. 404. illetve a következő két bekezdésben szereplő megállapítások egy része is innen van: uo. 409–411.

5. táblázat

A mezőgazdasági hasznosítás alatt álló területek művelési ágankénti kataszteri tiszta jövedelme 1884-ben és 1903-ban

Művelési ág	Terület (ezer katasztrális hold)		Kataszteri tiszta jövedelem (millió aranykorona)		Egy katasztrális holdra jutó tiszta jövedelem (aranykorona)	
	1884	1903	1884	1903	1884	1903
Szántó	22 401	23 427	210,6	215,4	9,40	9,19
Kert	726	728	10,2	10,2	14,04	14,01
Rét	5 881	5 880	37,0	35,6	6,29	6,05
Szőlő	740	405	16,4	7,8	22,15	19,26
Legelő	7 498	7 178	17,0	14,6	2,27	2,03
Erdő	15 871	15 751	19,4	18,6	1,22	1,18
Nádas	162	134	1,2	1,0	7,42	7,47
Terméketlen terület	3 208	2 986
Összesen, illetve átlag	56 488	56 488	311,8	303,2	8,97	8,46

Forrás: Oros I.: A földterület i. m. 410. adatai alapján, saját számítás, átváltás.

Megjegyzés: Oros a területi értékeket hektárban, a jövedelmet forintban adta meg. Ezek átváltását a következők szerint végeztem: 1 hektár = 1,738 kat. hold (1874. évi 8. törvénycikk), 1 forint = 2 aranykorona (1892. évi 17. törvénycikk).

Bármennyire is törekedtek a pontosságra, egy ekkora vállalkozásnál – aminek méretét jól mutatja, hogy azóta sem készült hasonló összeírás –, természetes velejárója a kisebb-nagyobb hibák elkövetése. A legnagyobb probléma, amit már a századelőn is hangsúlyoztak, az, hogy a tiszta jövedelem becslésénél az optimális viszonyokat (többéves átlag, átlagos gazdálkodás, stb.) vették figyelembe, és a történt változásokat is csak alkalmanként vezették be a nyilvántartásba. Ráadásul kiderült, hogy a „tévedések” egy része a nagybirtokok javára történt. Tekintve, hogy ezen az összeíráson alapult a földadó kivetése (1913-ig a kataszteri tiszta jövedelem

negyede, később már csak ötöde volt az adó kulcsa), lényeges különbségekről van szó. Ezeket a torzításokat kiküszöbölni napjainkban, aligha lehet, de kétségtelen, hogy már a korban léteztek olyan becskések, amik szerint a földeken elérhető tényleges nettó jövedelem a becsléskor meghatározott érték két és félszeresére rúgott.

Nos, az előbbiek tükrében a kataszteri tiszta jövedelem a természetföldrajzi (táji) adottságokat, a mezőgazdasági termelés színvonalát, a piacrajutás, az értékestés körülményeit, lehetőségeit együttesen tükrözi. Tehát a fejlettségre utaló gazdasági vonásokat is magába foglalja – az előbbiek mellett azzal a megkötéssel, hogy ahol a földnélküli, mezőgazdasági munkából élő cselédek és napszámosok aránya magasabb volt, ott az általuk előállított anyagi javak, ez esetben a kataszteri tiszta jövedelem, nem őket gyarapította elsődlegesen, így a település fejlettségét is alig, vagy csak közvetve befolyásolta. Az ebből származó torzításokat igyekszik tompítani az a módszertani megfontolás, hogy a tiszta jövedelmet egy mezőgazdasági keresőre vetítsük le; kialakítva ezzel egy olyan mutatót, ami „képzletben” szétosztja a szóban forgó bevételt. Valahogy úgy, mint amikor a GDP adatokat egy főre számítva használjuk.

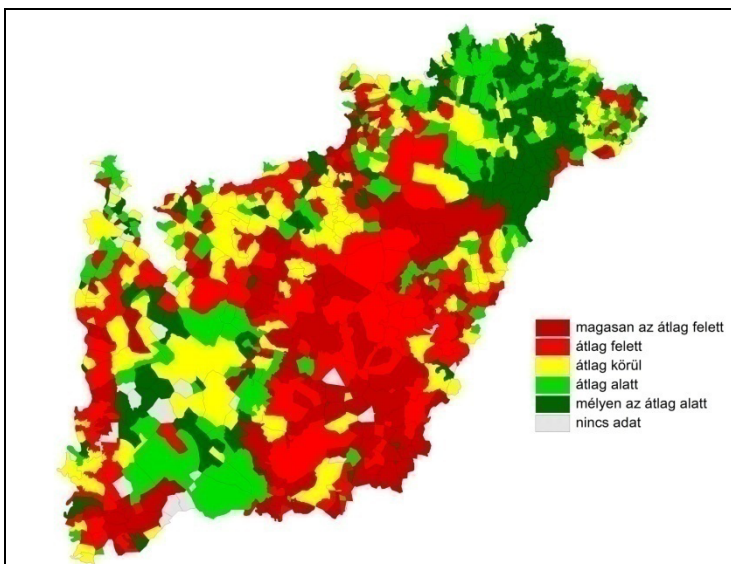
A századelőn országosan egy mezőgazdasági keresőre 27, az Alföldön háromszor több, 89 aranykorona jutott,⁶⁴ igaz az átlag ennél valamivel alacsonyabb, nagyjából 80 aranykorona körül alakult a régióban, ahogy arra már korábban is utaltam. Ennek ellenére számos olyan község volt az Alföldön, ahol még az országos értéket sem érte el az index. Ilyen volt például a Békés megyei Gá-

⁶⁴ Az 1903-as adatok alapján a művelés alatt álló területek összjövedelme országosan 303,2 millió aranykorona volt, 1900-ban a mezőgazdasági keresők száma 11 399 122 fő, 1910-ben 11 193 807 fő volt, így az egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem 26,6 és 27,1 aranykorona, hozzávetőlegesen 27 aranykoronát jelentett (MSK Ús. 48. kötet, 24* és lásd 5. táblázat). 1910-ben a trianoni Alföld területén 840 809 fő kereste kenyerét az agrárszektorban, a területen a kataszteri tiszta összjövedelem 74 436 217 aranykorona volt (MSK Ús. 48. 99. kötet – saját számítás alapján). Ebből adódik, hogy a vizsgált tájon egy mezőgazdasági keresőre 88,5 aranykorona jutott.

doros, a Zemplén megyei Károlyfalva, a Szatmár megyei Penészlek vagy az Ung megyei Győröcske, de a sort bőven lehetne még folytatni.⁶⁵ Ebből is kitűnik, hogy bár ezek a települések meglehetősen elszórtan helyezkedtek el a tájban, mégis nagyrészüket az északkeleti vidéken koncentrálták. S persze akadt jó néhány olyan hely is (a táj településállományának több mint ötöde!), ahol az alföldi átlag kétszeresét, 160 aranykoronát bőven meghaladó összeg esett egy mezőgazdasági keresőre. E községek zöme a dél-alföldi, a közép- és dél-tiszántúli területekről került ki. A három legmagasabb érték a Békés megyei Pusztaföldvár, a Csongrád megyei Fábiánsebestyén és a Csanád megyei Mezőhegyes községeket jellemezte.⁶⁶

⁶⁵ Rövidítések magyarázata: Be. = Bereg, Bé. = Békés, Bi. = Bihar, Bo. = Borsod, BB = Bács-Bodrog, Csa. = Csanád, Cso. = Csongrád, He. = Heves, Ha. = Hajdu, JNSz = Jász-Nagykun-Szolnok, PPSK = Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Z. = Zemplén, Szab. = Szabolcs, Szat. = Szatmár, U. = Ung, vm. = vármegye. Gádoros (Bé. vm. 16,8), Károlyfalva (Z. vm. 19,1), Penészlek (Szat. vm. 20,4), Győröcske (U. vm. 20,6), Dunaegyháza (PPSK vm. 21,7), Tiszaszalka (Be. vm. 22,6), Encsencs (Szab. vm. 22,9), Panyola (Szat. vm. 24,9), Papos (Szat. vm. 25,5), Méhtelek (Szat. vm. 25,6), Kótaj (Szab. vm. 25,7), Ugornya (Be. vm. 25,9), Eperjeske (Szab. vm. 26,4), Sándorfalva (Cso. vm. 26,6), Záhony (U. vm. 26,8 aranykorona).

⁶⁶ A rövidítések magyarázatát lásd a 65. lábjegyzetnél. Besenyszög (JNSz vm. 160,6), Csorvás (Bé. vm. 161,1), Nagyrábé (Bi. vm. 161,7), Püspöklele (Csa. vm. 161,8), Újkígyós (Bé. vm. 162,9), Berettyószentmárton (Bi. vm. 163,5), Áporka (PPSK vm. 164,2), Pestszentlőrinc (PPSK vm. 165,3), Magyartés (Cso. vm. 166,1), Szakáld (Bo. vm. 171,1), Harta (PPSK vm. 175,1), Mezőnagymihály (Bo. vm. 176,5), Kisszállás (BB vm. 180,2), Szentetornya (Bé. vm. 182,6), Tápiószentmárton (PPSK vm. 185,0), Újlőrincfalva (He. vm. 185,4), Baja (BB vm. 188,0), Tiszaújfalva (PPSK vm. 190,4), Nagyszénás (Bé. vm. 190,5), Kondoros (Bé. vm. 190,9), Békéssámsón (Bé. vm. 195,5), Bácsborsód (BB vm. 199,3), Dombegyház (Csa. vm. 199,7), Kuncsorba (JNSz vm. 205,8), Debrecen (Ha. vm. 206,1), Egerfármos (Bo. vm. 209,1), Nagymágocs (Cso. vm. 217,8), Mátételke (BB vm. 240,6), Derekegyház (Cso. vm. 244,7), Alag (PPSK vm. 249,3), Pusztaföldvár (Bé. vm. 266,9), Fábiánsebestyén (Cso. vm. 306,7), Mezőhegyes (Csa. vm. 318,5 aranykorona).

11. ábra. Egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, 1910 (fm6)

Forrás: MSK Ús. 48, 99. kötet, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: átlag = 79,60 aranykorona, szórás = 39,75 aranykorona, magasan az átlag felett (318,49–121,10), átlag felett (121,09–90,01), átlag körül (90,00–69,88), átlag alatt (69,87–54,61), mélyen az átlag alatt (54,60–0,00).

Összességében a legkedvezőbb helyzet a Hajdúság–Nagykunság–Nagy-Sárrét–Viharsarok összefüggő területén alakult ki 1910-re, ahol a vizsgált átlagérték 100–150 aranykorona körül mozgott (11. ábra). A kiváló talajadottság mellett szerepet játszott ebben a magas várossűrűség is, ami kedvezően hatott az értékesítési viszonyokra. A mutató által körberajzolt átlagon felüli vidéket északkelet és délnyugat felől két, átlagon aluli régió fogta közre. Mindkettő magját rossz termőképességű homoktalaj adta. Az Észak-Tiszántúllal szemben a Duna–Tisza közti terület előnyösebb helyzetben volt Budapest közelsége és a formálódó kertkultúra miatt. Ráadásul az aprófalvas vidékekkel szemben a két folyó közén nagy

kiterjedésű mezővárosok egész sora illeszkedett a tájba, ahol a piaci lehetőségek is lényegesen jobbak voltak – a forgalmas Budapest–Cegléd–Kecskemét–Szeged vasútvonalról, ami dinamizálta a táj gazdaságát, nem is beszélve. Ezek együttesen sokat javítottak a természeti adottságokon, ami a kapott értékekben egyértelműen visszatükröződik. Végül, sávként húzódott az Alföld nyugati peremén, Ráckevétől Bajáig az a szintén kimagasló értékekkel jellemezhető terület, amit később Erdei Ferenc egyszerűen „Dunamelléknek”, *víz menti falvak kertkultúrájának* nevezett.⁶⁷

A TÁJ BELSŐ FEJLETTSÉGE A SZÁZADELŐN

A FEJLETTSÉG TÉRSZERKEZETE

Az előzők során röviden szóltam a kiválasztott fejlettségi mutatók egyenkénti sajátos értelmezési lehetőségeiről, térszerkezeti jellemzőiről. Tulajdonképpen külön-külön is megrajzolják a táj fejlettségét egy-egy oldalról – mint „egydimenziós” mutatók. Mindazonáltal Nemes Nagy József éppen az ilyen eljárásokkal kapcsolatban fejezi ki aggályát, hogy mindez „azt az implicit feltételezést tartalmazza, hogy az egyes sajátos társadalmi-gazdasági dimenziók térszerkezete egymástól független. Erről azonban szó sincs. A gazdaság értéktermelési jellemzői, a humán adottságok, az infrastruktúra, ugyanis nem egymástól elszigetelten vannak jelen a térben, hanem kölcsönkapcsolatban léteznek, elemeik sajátosan kombinálódnak.” Így, szerinte az „előzetes részekre bontás nem megengedhető”, amennyiben az a szándékunk, hogy „az eredetileg meghatározni kívánt sokdimenziós jelenségre (azaz például a komplex módon értelmezett térségi fejlettségre) kapjunk mérőszámot”.⁶⁸ Úgy vélem, gazdaság- és társadalomtörténeti, illetve történeti földrajzi

⁶⁷ Erdei Ferenc: Futóhomok. A Duna-Tiszaköz földje és népe. Bp., [1937], 9, 203. (Magyarország Felfedezése).

⁶⁸ Nemes Nagy J.: Terek, helyek i. m. 309.

vizsgálatoknál ezek az érvek még inkább indokoltak. Már csak azért is, mert az alkalmazott mutatók szinte mindegyike valamilyen kompromisszumra kényszerít, hiszen olyan változókkal, mint amivel a fejlettségnek jelenkori térszerkezeti vonásait általában vizsgáljuk, csak korlátozott formában állnak rendelkezésünkre a múltból. Éppen ezért a vizsgálatba beemelt legtöbb mutató csupán *közvetve utal* az egykorvult területi egyenlőtlenségek struktúrájára. Miközben, pontosan ebből eredően, aligha nevezhetők egydimenziós változóknak, tekintve, hogy már önmagukban is igen komplex módon, számos adottság és folyamat eredőjeként jelezték a kiválasztott időpontban a táj pillanatnyi, ezért statikus, fejlettségi térszerkezetének sajátosságait. Különösen jó példa erre a 2. és a 6. mutató, vagyis az „*orvoslátta holtak*” és az *egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszterei tiszta jövedelem*, de ilyen volt a 3. mutató is, a *vándorlási egyenleg*, ami inkább dinamikus, semmint statikus változó. Mindezt figyelembe véve, éppen ezért, elfogadom ugyan Nemes Nagy aggodalmát, egyben kritikus megközelítését, mégis, kifejezetten indokoltnak tartom – ezért foglalkoztam külön fejezetben a kérdés gyakorlati megoldásával –, a mutatók egyenkénti tárgyalását annak érdekében, hogy közelebb kerüljünk a „működésük” megértéséhez, hogy interpretációjuk segítse később a komplex fejlettségi mutató által rajzolt térszerkezet kontextualizálását.⁶⁹

Követve Győri Róbert módszertani eljárását,⁷⁰ a hat változót – annak érdekében, hogy összegeezhetők legyenek – egyenként standardizáltam,⁷¹ majd meghatároztam a kapott értékek számtani átlagát, amit az adott település komplex fejlettségi mutatójának tekintettem (lásd a függelékét). A kapott jelzőszámok 95 százaléka egy szórásnyira (átlagos távolságra) van az átlagtól, ez utóbbi a standardizálás miatt egyenlő a nullával. Összesen 40 olyan település volt, ami ennél nagyobb távolságra helyezkedett el negatív és

⁶⁹ Ezt egy későbbi munkában tervezem elvégezni – Sz. Zs.

⁷⁰ Győri R.: A térszerkezet i. m. 112.

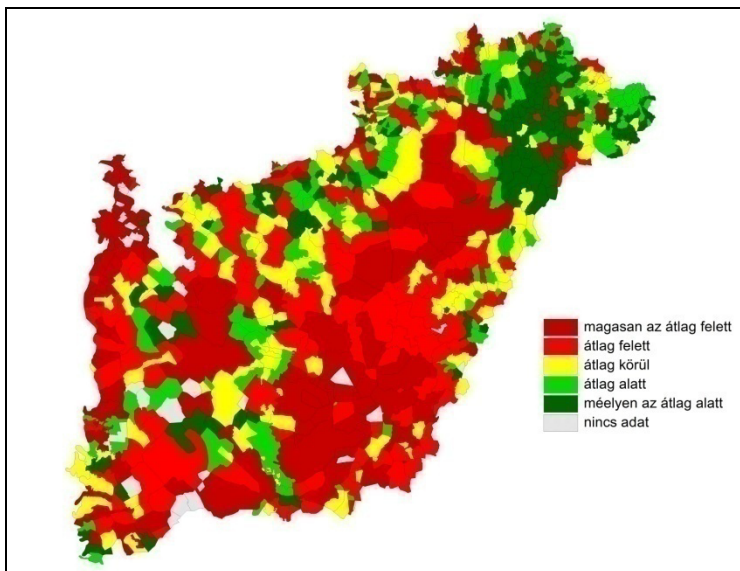
⁷¹ Az eljárás módszertanát lásd: *Regionális elemzési módszerek*, i. m. 70.

pozitív tartományban.⁷² Ezek bizonyultak a legalacsonyabb és a legmagasabb fejlettségű településeknek az Alföldön. A legrosszabb helyzetben Méhkerék, Penészlek, Nyírkércs, Fülöp, Nyíribrony, Vasmegyer és Ramocsaháza volt többnyire a táj északkeleti régiójában, míg a legelőnyösebb pozícióban nyugaton a főváros és vidéke (Cinkota, Csepel, Kispeszt, Kistarcsa, Pesterzsébet, Rákoscсаba, Rákospalota, Rákosszentmihály, Soroksár, Újpest és Vecsés), illetve a táj keleti felében északon Sátoraljaújhely, délen Mezöhegyes és a kettő között Debrecen emelkedett ki 1910-ben (12. ábra).

Már az előbbiekből is kitűnik, hogy az Alföld belső fejlettségi különbségei markánsan kirajzolódtak már a századelőn is. Az egyik „legváratlanabb” eredmény azonban, hogy a Tiszántúl túlnyomó része egyetlen összefüggő tömbben, leszámítva az északkeleti részt, az átlagon felüli és a magasan fejlett régiók közé tartozott. Ilyen volt még a Duna–Tisza közti terület, a Duna-mellék és az említett Budapest-vidék is. Ezeket egy keskeny, néhány tíz kilométernyi szélességű átmeneti sáv választotta el egymástól. A Duna–Tisza közén ez a tagoltság nemcsak észak–déli (folyókat követő) irányú, hanem nyugat–keleti szerkezetű is, mivel az átlagon felüli fejlettségű részek nem alkottak egymással összefüggő területet. Kecskemét és a Baja–Kiskunhalas–Szeged háromszög fejlett térsége között húzódott egy, kelet felé folyamatosan kiszélesedő olyan rész, ami egyértelműen az említett átmeneti zónának az eleme. Ugyanakkor a tiszántúli tömb keleti peremén szintén

⁷² Méhkerék (–1,255); Penészlek (–1,238); Nyírkércs (–1,179); Fülöp (–1,178); Nyíribrony (–1,145); Vasmegyer (–1,034); Ramocsaháza (–1,027); Nagyrozvágy (–1,000); Derekegyház (1,001); Fábiánsebestyén (1,012); Szeged (1,018); Kondoros (1,038); Gyula (1,040); Szikszó (1,046); Hejőcsaba (1,053); Nyíregyháza (1,056); Pócsmegeyer (1,100); Kisvárd (1,140); Dunakeszi (1,143); Szolnok (1,328); Szerencs (1,346); Dunaharaszti (1,418); Baja (1,444); Hatvan (1,468); Vác (1,506); Rákoscсаba (1,552); Kistarcsa (1,589); Vecsés (1,620); Soroksár (1,685); Sátoraljaújhely (1,72); Mezöhegyes (1,833); Budapest (2,080); Debrecen (2,092); Újpest (2,386); Kispeszt (2,507); Csepel (2,590); Pesterzsébet (2,669); Rákospalota (2,745); Cinkota (2,857); Rákosszentmihály (3,035).

megfigyelhető egy nyugat felé elkeskenyedő, alacsonyabb fejlettségű ék-terület, ami a bihari részt, beleértve a Sárrét aprófalvas keleti területeit is magába foglalta.

12. ábra. Az alföldi települések fejlettsége
a komplex mutató ötfokozatos bontásában, 1910

Forrás: MSK Ús. 42, 46, 48, 99. kötet, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: átlag = 0,00, szórás = 1,00, magasan az átlag felett (3,035–0,512), átlag felett (0,511–0,133), átlag körül (0,132 és –0,130 között), átlag alatt (–0,131 és –0,382 között), mélyen az átlag alatt (–0,383 és –1,255 között).

Végül további két, átlagosnál fejletlenebb vidék körvonalazódott még a század eleji Alföldön. Az egyik inkább egy mozaikos, „lazább szövetű” szerkezetet mutató régió, ez a hegységelőtér alföldperemi, erősen városhiányos terület: a Jászsággal, a Borsodi-mezőséggel a Rétközzel és még a Hortobágy délről kapcsolódó részével együtt. A másik pedig, a már többször megfogalmazott, több

vonatkozásban is hátrányos terület, az észak-tiszántúli régió volt, amelynek része az Ecsedi-láp egykori területe, a Beregi- és a Szatmári-síkság, a Rétköz és ezek ölelésében csaknem a teljes Nyírség.

A FEJLETTSÉG TÖBBKÖZPONTÚ TÉRBELI RENDJE

Ezek után felmerül a kérdés: jogos-e úgy beállítani az Alföldet, mint ahol meghatározó szerkezeti elem (volt) az úgynevezett nyugat–kelet irányú fejlettségi lejtő? Úgy vélem, e leegyszerűsítő koncepciónál azért jóval árnyaltabb a kép. A két világháború között geográfiában és földrajztudományban is megfogalmazott tézis,⁷³ ami egyébként „makacs” dogmává merevült azóta, már nem állja meg a helyét – legalábbis nem egészében. A kanonizációs folyamat azonban olyan sikeres volt, hogy alig jut eszébe bárkinek is kétségsbe vonni a tézist – lényegében mint axiómát (amit nem kell bizonyítani), fogad el szinte mindenki. Talán ezért is van az, hogy nem akarták verifikálni, még kevésbé falszifikálni, például alföldi vonatkozásban a „lejtő-koncepció” dogmáját. Sokan megelégedtek a medencében általában jellemző nyugat–kelet irányú fejlettségi lejtő kisebb országrészekre történő rávetítésével, anélkül, hogy ennek bárki is utánajárt volna egy kisebb léptékű, ám nominális szintű vizsgálattal. Sejteni vélem, hogy ennek a hiányosságnak milyen okai lehetnek, de erről most nem szólnék. Mindazonáltal a Beluszky Pál által megkezdett munka, ami éket vert a megkövült nézetbe, aminek eredményeként az Alföld jóval kedvezőbb helyzetben tűnik fel (ma már) a 19–20. század fordulóján, mint bármikor korábban, kiegészítést, pontosabban szólva árnyaltabb megközelítést „igényel”. Ehhez azonban választ kell adni arra, hogy ki-mutatható-e a fejlettség övezetes térbeli rendje úgy, mint ahogyan

⁷³ Bulla B.: Az Alföld i. m. 58.; Bulla B. – Mendöl T.: A Kárpát-medence i. m. 227. vö. *Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. 5. kötet. Bp., 1936. 538.* – implicit utalás a török kori pusztulásból levezetve az Alföld későbbi bajait.

az például a Bécs vonzásában strukturálódó Dél-Kisalföld esetében megragadható volt.

Abból kiindulva, hogy általában a fejlett mellett fejlett, és a fejletlen mellett fejletlen település található, következik, hogy a centrumoktól távolodva többé-kevésbé koncentrikus gyűrűbe rendeződnek az eltérő, és egyre csökkenő fejlettségű települések. Ez a Kisalföld déli részén – tekintve, hogy Bécshez fogható legközelebbi központ csak Budapest volt – ténylegesen kirajzolta az említett nyugat–keleti lejtőt.⁷⁴ Ezzel szemben, már az eddig feltárt eredményekből is látszik, hogy az Alföldön nem egy, hanem egyszerre több ilyen centrumterület is működött, jóllehet Budapest sok tekintetben meghatározó volt, kivált a Duna–Tisza közí részén, ám hatása itt is csak korlátozottan érvényesült a Három Város (Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét) „nagy gravitációjú” tömbje mellett. Ahhoz, hogy szemléletesebben láthassuk a centrumok körüli, egymásba fonódó övezetes térbeli struktúrát, két módszertani megközelítés is felhasználható, egyfelől a területi autokorreláció, másfelől a területi mozgóátlag eljárása.

A területi autokorreláció lényege,⁷⁵ hogy minden település (ezúttal) fejlettségi mutatója mellé a szomszédos települések hasonló értékeinek számtani átlagát rendeljük, majd a két adatsor között korrelációt számítunk. Amennyiben a -1 és $+1$ közé eső index közelebb van a pozitív felső értékhez, úgy kimutatható a fejlettség határozott térbeli rendje. Ehhez azonban szükséges egy olyan adatmátrix kialakítása, ahol minden település összes szomszédja ismert. Ebben több megközelítés is elfogadható.⁷⁶ Az Alföld szomszédsági

⁷⁴ Győri R.: Bécs kapujában i. m. 246–248.

⁷⁵ Dusek Tamás: A területi elemzések alapjai. Bp., 2004. 199–221. (Regionális Tudományi Tanulmányok, 10.)

⁷⁶ Szomszédos település lehet az, amikor közigazgatásilag érintkeznek egymással a községek, városok. Lehet az, amikor a legrövidebb idő alatt elérhető legközelebbi településeket tekintem szomszédnak, és lehet az, amikor a légvonalban egymáshoz legközelebb esőket tekintem szomszédnak, attól függetlenül, hogy közigazgatási határaik érintkeznek-e egymással. Ebben az esetben meg kell határozni azt is, milyen sugarú körön belül tekintünk

területi adatmátrixa elkészítésekor az 5 legközelebb fekvő települést tekintettem szomszédnak. Hozzá tartozik, hogy az alföldön 27 olyan község vagy város volt (3 százalék), ahol 10 kilométeren belül egyetlen más település sem feküdt,⁷⁷ és 55 olyan, aminek egyszerre húsz vagy ennél több szomszédja is akadt ekkora sugarú területen.⁷⁸ A legközelebbi szomszédok közötti legkisebb távolság kevesebb mint fél kilométer,⁷⁹ míg a legközelebbi első szomszéd legnagyobb távolsága 16 kilométer volt (épp az előbb említett Nagykőrös és Kecskemét között, nem véletlenül). Végül, Balmazújvárosnak volt legmesszebb a legközelebbi ötödik szomszédja, Debrecen, csaknem 24 kilométerre.

Az elvégzett számítások alapján, a századelő Alföldjén, a területi autokorreláció értéke +0,68 volt,⁸⁰ vagyis szoros kapcsolat, egyirányú együttmozgás figyelhető meg. Másképp fogalmazva, a 20. század elején, az Alföldön, erős szomszédsági hatás érvénye-

egy települést szomszédnak. Ehhez szükség van a földrajzi koordinátákra, aminek felhasználásával az összes település egymáshoz viszonyított légvonalbeli távolsága kiszámítható. Ezt követően pedig meghatározható a legközelebb fekvő szomszédok köre. Vö. *Dusek T.*: A területi elemzések i. m. 204–207.

⁷⁷ Abony, Balmazújváros, Battonya, Békéscsaba, Besenyszög, Cegléd, Derekegyház, Dévaványa, Fábiánsebestyén, Földeák, Hajdúsámson, Hódmezővásárhely, Jakabszállás, Karcag, Kecskemét, Kerekegyháza, Kiskunhalas, Kocsér, Kondoros, Kuncsorba, Kunhegyes, Mezőtúr, Nádudvar, Nagykőrös, Törtel, Túrkeve, Újkígyós.

⁷⁸ Belsőbócs, Cégénydányád, Csaholc, Császló, Darnó, Gacsály, Gégény, Gergelyi, Gyügye, Gyüre, Hejőbába, Hejőkeresztúr, Hermánszeg, Ilk, Jánd, Jánk, Kisar, Kiscsécs, Kismanény, Kisvarsány, Kisszekeres, Kopócsapáti, Köröm, Lövépetri, Majtis, Nagycsécs, Nagyszekeres, Nemesborzova, Olcsva, Olcsvaapáti, Ónod, Pátyod, Penyige, Poga, Porcsalma, Rápolc, Révaranyos, Sajóhidvég, Sajólád, Sajópetri, Sajószöged, Sonkád, Szamosangyalos, Szamosályi, Szamostatárfalva, Szamosújlak, Tákos, Tiszaszalka, Tiszavid, Tornyospálca, Ugornya, Újkenéz, Vámosoroszi, Vitka, Zsarolyán.

⁷⁹ Két ilyen településpár is adódott: Bodrogzsadány–Sára és Keresztespüspöki–Mezőkeresztes.

⁸⁰ A háromtizedesre kerekített érték: +0,684.

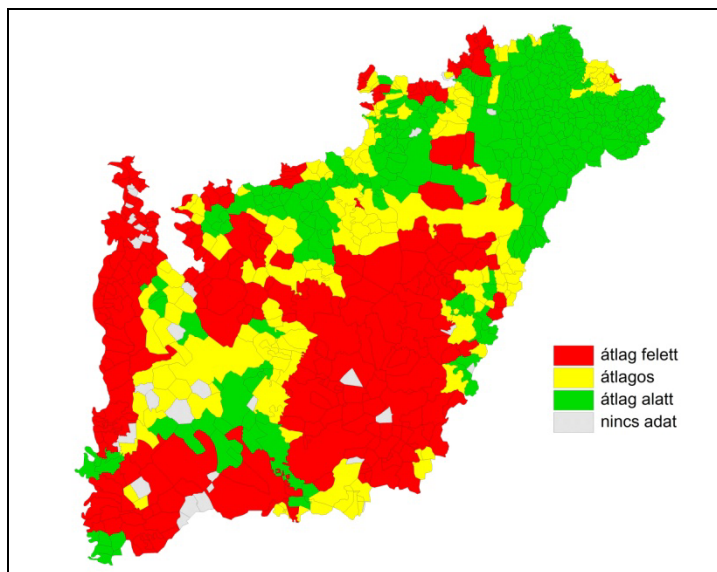
sült, az eltérő fejlettségű területek jól elkülönültek egymástól, ami határozott térbeli elrendeződést mutatott – csakúgy, mint a Kisalföld déli részén (+0,74), igaz eltérő formában.⁸¹

A másik módszer, amivel szemléletesebben kimutathatók az eltérő fejlettségű zónák, a területi mozgóátlag⁸² térképi megjelenítése. Ehhez szükség van az előbbi vizsgálathoz használt szomszédsági adatmátrixra. Az eljárás lényege, hogy az összes település fejlettségi indexét a saját és szomszédjainak fejlettségi mutatója átlagával helyettesítjük, tehát településről településre átlagolunk. A művelet mechanizmusából adódik, hogy a kapott eredményen visszatükröződik az egyébként valóságban is létező szomszédsági hatás. Ez, a megfogalmazott cél szempontjából, egyfelől kívánatos is, de azzal a speciális következménnyel jár az Alföldön, hogy a gyakran fejlett, vagy magasan fejlett települések indexe jóval alacsonyabb értékkel helyettesítődik. Ennek oka mindenekelőtt abban áll, hogy az alföldi mezővárosok nagy része, jelentős méretű, nem ritkán 10–15 kilométernél is nagyobb sugarú határral rendelkezett, vagyis egy szimbiózisrendszerben működő tanyahálózat ölelte körbe magát a földrajzi várost. Ennélfogva a külterületi rész – e földrajzi város és a környező más városok s falvak (tehát nem tanyák) között – mint egy széles „átmeneti” zóna terült el, ami szerkezetéből és funkciójából eredően óhatatlanul alacsony fejlettségű övként jelent meg a vizsgálat műveleti részénél. Tehát ezek az „alacsony fejlettségű” tanyazónák, amik külön nominális adatokban nem jelentek meg közvetlenül (tekintve, hogy az adatfelvételi eljárásnál az egyes települések részekén kerültek rögzítésre), közvetve mégis hatással voltak a mezővárosokat körbeölelő településgyűrű fejlettségi szintjére – legalábbis, ha a szomszédsági elvet állítjuk a magyarázat középpontjába. Ez tükröződik abban a kimutatható állapotban, amikor a mezővárosokat nem egy esetben lényegesen alacsonyabb fejlettségi szintű települések ölelték körbe mozaikosan, főleg ott, ahol nagy kiterjedésű tanyás területek hú-

⁸¹ Vö. Győri R.: Bécs kapujában i. m. 246.

⁸² Dusek T.: A területi elemzések i. m. 188–198.

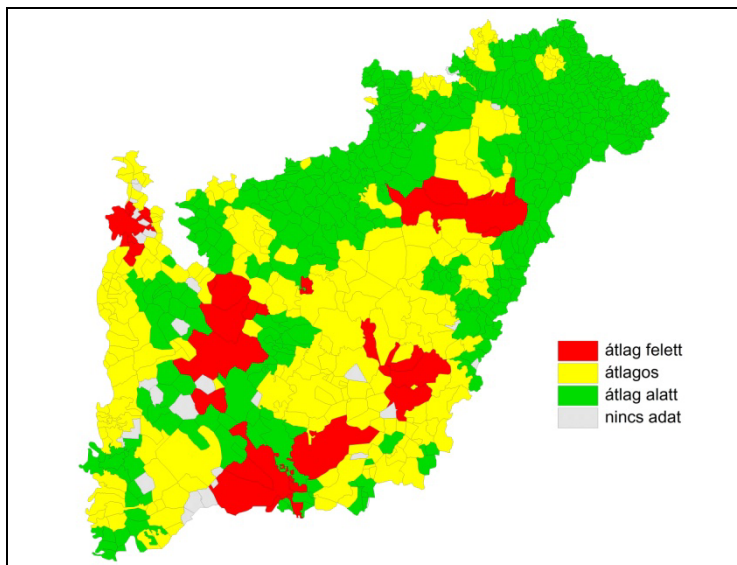
zódtak. Ilyen például Kecskemét nyugati, déli és keleti pereme, Debrecen nyugati és keleti, Nyíregyháza valamint Berettyóújfalu északi, keleti és déli vidéke, de ilyen volt még Kiskunhalas és Szeged nyugati, északi illetve keleti peremterülete is a századelőn (vö. 12. ábra). Mindebből következik, hogy a területi mozgóátlagszámítás eredményeit megjelenítő térképen például az említett Debrecen és Kecskemét is csak átlagosan fejlett településként jelenik meg (13. ábra). Ezt küszöböli ki valamelyest a súlyozott területi mozgóátlag kiszámítása (erre hamarosan visszatérek).

13. ábra. Fejlettségi övezetek az Alföldön, 1910.
Súlyozatlan területi mozgóátlag az 5 legközelebbi szomszéd
függvényében

Forrás: MSK Ús. 42, 46, 48, 99. kötet, saját számítás és szerkesztés.
Megjegyzés: átlag = 0,00, szórás = 0,44, átlag felett (2,679–0,106), átlag
körül (0,105 és –0,086 között), átlag alatt (–0,087 és –0,948 között).

Mindent összevetve a módszer, a fentiek figyelembevételével, jól értelmezhető struktúrát „rajzolt körbe”. Mindaz, amit az előző, *A fejlettség térszerkezete* című részben megfogalmaztam, sokkal látványosabb formában ölt alakot (13. ábra). Élesen kirajzolódnak az átlagosnál fejlettebb régiók, amit nagyban elősegít, hogy ezúttal az értékek csak hármás bontásban kerültek térképre. Az övezetesség foszlányai jól körvonalazódnak a Közép- és Dél-Tiszántúl fejlett térsége körül és a Gödöllői-dombság előterében formálódó, lényegében Három Város köré szerveződő térben. Ez az övezetesség azonban csak töredékesen van meg Budapest vidékén és a Dunamelléki részen, elsősorban az említett Három Város közelsége miatt, ezért nem alakulhatott ki a külső, átlagosnál fejletlenebb gyűrű. Ugyanakkor sajátos a helyzet a Baja–Kiskunhalas–Szeged régió körül is azért, mert itt közvetlenül egy átlagnál fejletlenebb zóna övezi észak felől a centrumtérseget, lényegében hiányzik a köztes, átlagos fejlettségű gyűrű. Nyíregyháza esete is különleges ebben a vonatkozásban, hiszen itt koncentrikus övezetességről aligha beszélhetünk, egyáltalán nincs körülötte gyűrűbe rendeződő (fejlettségi) szerkezet. Helyette egy észak–déli sávós elrendeződés a meghatározó. A város egy átlagos fejlettségű folyosóban fekszik, ami a várostól nyugatra és keletre egy-egy átlagostól fejletlenebb zónával érintkezik. Ennek magyarázatát egyfelől a Nyíregyházát észak–déli irányban megközelítő, forgalmas vasútvonal, másfelől a várostól nyugatra, délnyugatra elterülő Hortobágy, illetve a keletre fekvő Nyírség adja. Végül, hogy a leírás „kerek” legyen, az alacsony fejlettségű hegységelőtér kevésbé zárt és a hasonlóan alacsony fejlettségű Észak-Tiszántúl zárt tömbje is látványosan kirajzolódik.

14. ábra. Fejlettségi övezetek az Alföldön, 1910.

Súlyozott területi mozgóátlag az 5 legközelebbi szomszéd függvényében

Forrás: MSK Ús. 42, 46, 48, 99. kötet, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: átlag = 0,00, szórás = 0,98, átlag felett (13,028–0,445), átlag körül (0,444 és –0,082 között), átlag alatt (–0,083 és –0,191 között).

A területi mozgóátlag települési lélekszámmal súlyozott változata utóvégre azt is megmutatja, hogy az átlag feletti fejlettségű régióknak valójában melyek a magterületei (14. ábra). Ezek egyértelműen a következők: Budapest, Cegléd–Nagykőrös–Kecskemét, Szeged–Hódmezővásárhely, Békéscsaba–Békés(–Gyula?) és Debrecen–Balmazújváros, amik persze környezetük nélkül aligha értelmezhetők. Fontos hangsúlyozni, hogy lényegében a két, súlyozatlan és súlyozott területi mozgóátlag, csak árnyalni segíti az alapszerkezetet, amit a 12. ábra jelenít meg a maga teljességében.

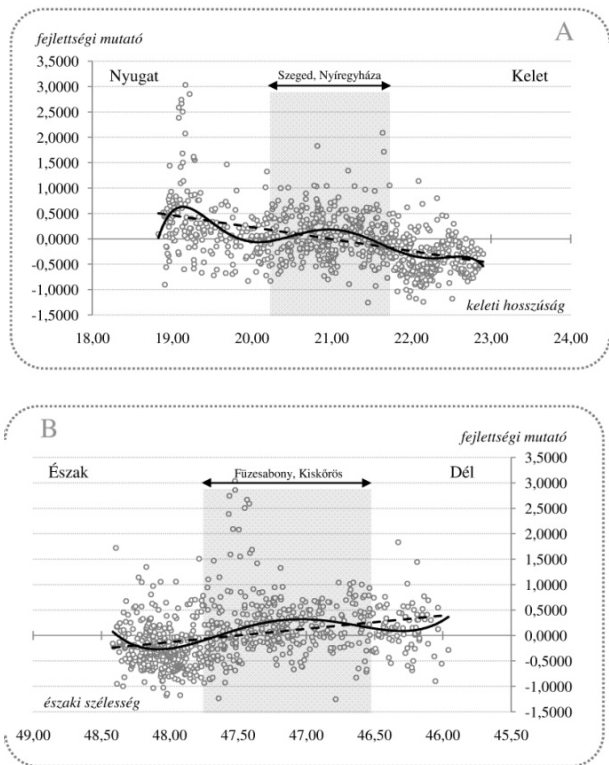
Ezek után visszatérve a nyugat–keleti fejlettségi lejtő kérdéséhez, egyértelműen bizonyítást nyert, hogy ilyen, klasszikus érte-

lemben vett „lejtő” a 20. század elején már nem mutatható ki, és számomra az is kérdéses, hogy valaha létezett-e; legalábbis *abban a formában*, ahogyan azt általánosítva (az Alföldről) legtöbbször elgondoljuk. Ugyanakkor ez az állítás sem ennyire egyértelmű. Erre mutat rá az alábbi vizsgálati eredmény.

A települések komplex fejlettségi mutatóját ábrázolva a földrajzi szélesség és hosszúság összefüggésében,⁸³ kirajzolódik egy korábbihoz képest jóval összetettebb struktúra (15. ábra). Először is, az alföldi települések fejlettségének kétség kívül van egy jól ki-vehető keleti irányba csökkenő vonása, amit a lineáris trendvonal világosan mutat. Ezzel párhuzamosan viszont, és a hangsúly ezen van, a több ponton rögzített polinomiális görbe, már azt is bizonyítja, hogy a „lejtő” mellett, nagyjából Szeged és Nyíregyháza között húzódó észak–déli sávban, tehát a Tiszántúl, folyóhoz közelebb eső felén, ahol a mezővárosok fűzére figyelhető meg, egy átlagostól (falvak szintjén is!) fejlettebb régió húzódott. Tulajdonképpen úgy fogalmaznánk: „lejtő buckával” – hogy maradjunk az alföldi felszínformák világánál (15. ábra, a).

Másodszor, létezett egy észak–déli fejlettségi emelkedő is (15. ábra, b). Az Észak-Tiszántúl alacsony fejlettségű régiójából délre tartva, hozzávetőlegesen Füzesabony–Kiskőrös határolta nyugat–keleti sávban egy markánsan körvonalazódó, átlagostól esetenként jóval fejlettebb terület helyezkedett el. S bár ezt követően egy fejletlenebb övezet következett, végül a dél-alföldi területek mégis csak jóval kedvezőbb helyzetben voltak, mint az említett észak-tiszántúliak.

⁸³ A módszert lásd Nemes Nagy J.: Terek, helyek i. m. 76.

15. ábra. Az alföldi települések fejlettségi szintjének nyugat–kelet (A) és észak–dél (B) irányú trendje, 1910

Forrás: MSK Ús. 42, 46, 48, 99. kötet, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: a körök az egyes településeket jelentik meg a földrajzi helyzet és a fejlettség szintjének koordinátájában.

Amennyiben ezek után megpróbáljuk elképzelni ezt a sokat emlegetett „lejtőt”, úgy valami egészen más eszközre, hasonlatra lesz szükségünk. Ezt helyettesítheti az, ha úgy gondolunk inkább a fejlettség felszínformáira, mint valami dombvidékre, ami bár lejt nyugatról keletre (még inkább északkeletre), közben azért helyen-

ként (a Három Város vidékén, a Közép- és Dél-Tiszántúl Tiszához közelebb eső felén, háromnegyedén, illetve az Alföld déli peremén) emelkedik is. E magasabb felszínek között északkelet–délnyugati vonalban egy alacsonyabb fekvésű völgy húzódik, aminek keleti fele tölcseírszerűen kiszélesedve a legmélyebb pontját adja az Alföld fejlettségi domborzatának. Ebből kitűnik, hogy a merev „lejtő-kép” helyett, sokkal inkább egy változatos formavilágú, flexibilis „fejlettségi membránnal” van dolgunk.

ÖSSZEGZÉS HELYETT KÉT FELVETÉS

Végére érve a „fejlettség dombvidékén” tett utunknak, két gondolat fogalmazódik meg bennem, amik tulajdonképpen akár kérdések is lehetnének:

Először is, szélesebb perspektívába helyezve a témát, a török kori településállomány jelentős részének elpusztulása – a 20. század eleji modernizáció és fejlettség kérdése felől közelítve – talán a szükségesnél negatívabb megítélés alá esik még mindig. Holott aligha kérdéses jelen tanulmány látószögéből, hogy azok a területek értek el magasabb fejlettségi szintet, ahol a pusztítás mértéke nagyobb volt. És azok a területek, ahol lényegében megmaradt az alföldi középkori településállomány (szinte) érintetlenül, azok a sűrű, „aprófalvas” szerkezet miatt *is*, kevésbé tudtak „mobilizálódni”. Modernizálódásuk, fejlődési folyamatuk vontatottabb volt, ami egyáltalán nem lemaradást, rosszabb esetben elmaradást jelent, hanem inkább azt, hogy a helyi viszonyokhoz való legteljesebb alkalmazkodás, a fennálló struktúrák közepette, nagyjából annyira volt elegendő, amit a vizsgálat egyértelműen körvonalazott.

Másodszor, az előbbiből következik, hogy a 19–20. századi modernizáció egyik előzménye, ha nem is előfeltétele, a 18. századra kialakult ritkább településállomány, illetve annak kiemelke-

dő „szigetei”. Szigetek vagy zárványok, nézőpont kérdése,⁸⁴ környezetükhöz (vidékükhöz) képest egészen más lehetőségeket, az önmegvalósítás legkülönbözőbb tárházát kínálták lakóik számára. Hogy „multikulturális” központok lettek volna ezek a szigetek, azt ma már árnyaltabban látom, mint pár évvel korábban,⁸⁵ azt viszont továbbra is fenntartom, hogy bizonyára olyan helyekről, központokról van szó, ahol összetettebb struktúrái jöttek, jöhettek létre a gazdaságnak és a társadalomnak helyi szinten. Ezek a szigetek, amik egy-egy várost, olykor városok – térben egymáshoz közel fekvő – csoportját jelentették az Alföldön, olyan interakciós teret képeztek, kínáltak a bevándorlásból is bőven táplálkozó, növekvő társadalmuk számára, ahol a toleránsabb viselkedésforma kialakítása elengedhetetlen velejárója volt a „fejlődés” légkörének. Nyilván ezt erősítette a betelepülések, betelepítések egész sora a 18. században, például a békési, dél-alföldi, Duna-menti részeken. S ezt erősítette később is a 19. századi migráció, amit nagyban megkönnyített a táj szerkezeti adottsága, a közlekedés egyszerűbb, „könnyedebb” lehetősége, idővel modernizálódó formája, valójában mind-mind abba az irányba hatott, hogy ezek a területek az állandó kihívások közepette bővülő „sokszínűségük” mellett, továbbra is képesek maradtak megőrizni a térszervező szerepköreiket a tájban. A 19. század végére, láttuk, több helyen is összefüggő vidéket (talán, régiót is) kezdtek alkotni a fejlettségi mutatóik alapján ezek a centrumok. Régi szerepköreiket megtartva tehát, és újabbakkal bővítve azokat, továbbra is környezetük fölé emelkedtek, ha már nem is szigetek formájában, a „fejlettség dombvidékén”.

⁸⁴ Vö. *Benda Gyula*: Társadalomtörténeti tanulmányok. Bp., 2006, 350–367. (Lásd: Sziget vagy zárvány? Kisvárosi polgárosodás a Dunántúlon c. fejezetet.)

⁸⁵ *Szilágyi Zs.*: Homokváros i. m. 42–43.

FÜGGELÉK

AZ ALFÖLDI TELEPÜLÉSEK FEJLETTSÉGI SZINTJE ÉS A FEJLETTSÉGI ELEMÉK ÉRTÉKEI 1901–1910 KÖZÖTT

Jelmagyarázat

A = városok és falvak (*Beluszky–Győri*: A magyar városhálózat, i. m. alapján)

v0 = főváros, v1 = regionális központ, v2 = megyeközpont, v3 = középváros, v4 = kisváros, v5 = járási funkciókkal is rendelkező település, f = falu.

1. = írni-olvasni tudók aránya a 6 éven felüli népességből (1910, százalék),
2. = „orvoslatta halottak” aránya (1901–1910, százalék),
3. = jobb minőségű lakóházak aránya (1910, százalék),
4. = vándorlási egyenleg rátája (1901–1910, százalék),
5. = nem mezőgazdasági foglalkozásúak aránya a keresőkből (1910, százalék),
6. = egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem (1910, aranykorona).

K = komplex fejlettségi mutató

Megjegyzés

A táblázatban közigazgatási változások miatt nem szereplő települések: Alag, Alsógöd, Bócsa, Borota, Csabacsüd, Csengöd, Dánszentmiklós, Drágszélszállás, Felsőcsikéria, Felsőgöd, Gátér, Gerendás, Jakabszállás, Kelebia, Ladánybene, Nagykopáncs, Nagylak, Nagyszalonta, Nyírszöllős, Öregcsertő, Öttömös, Pestszentlőrinc, Pestújhely, Pusztamérges, Rákoshegy, Rákosliget, Sashalom, Soltszentimre, Szegi, Tiszagyulaháza, Tompa, Újiráz. (Az okokat konkrét esetekben lásd: MH 1900, 1902, 1907, 1913, 1926; MSK Ús. 42. kötet).

A fejlettségi szinteken belül a települések *nem* a fejlettségük szerint, hanem abc-sorrendben szerepelnek.

Forrás: MSK Ús. 42, 46, 48, 99. kötet; saját számítás.

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
<i>I. fejlettségi szint (magasan az átlag felett)</i>								
Áporka	f	78,12	68,18	45,92	-1,85	17,76	164,25	0,639
Apostag	f	84,06	81,97	27,07	11,44	37,01	80,40	0,727
Bácsalmás	v4	74,03	87,93	38,88	8,95	28,75	128,79	0,769
Bácsborsód	f	66,30	52,78	43,62	21,21	11,11	199,32	0,689
Baja	v2	76,77	45,46	60,27	2,03	83,14	188,02	1,444
Békés	v4	81,54	92,93	9,84	-3,65	28,89	129,26	0,574
Békéscsaba	v2	86,18	52,66	20,15	0,66	54,67	137,34	0,820
Békéssámszon	f	73,68	93,58	15,33	-7,25	13,19	195,53	0,550
Berettyóújfalú	v4	85,34	94,37	26,39	-1,62	48,15	117,53	0,947
Budapest	v0	92,53	94,85	96,19	11,25	98,93	74,12	2,080
Cegléd	v3	83,26	95,65	29,94	2,22	52,33	96,49	0,953
Ceglédbercel	f	81,62	88,89	20,70	-5,50	62,19	72,46	0,735
Cinkota	f	89,72	92,23	74,69	118,85	82,44	38,91	2,857
Csátalja	f	79,42	90,00	35,33	-1,23	19,82	111,68	0,546
Csepel	f	83,31	87,13	90,26	81,17	93,22	63,42	2,590
Csorvás	f	73,81	95,29	11,91	-0,72	25,75	161,14	0,617
Csömör	f	83,72	83,58	49,53	9,01	46,50	56,62	0,860
Dab	f	85,47	72,73	37,44	5,22	26,86	82,52	0,574
Debrecen	v1	84,05	94,53	67,92	13,72	77,07	206,13	2,092
Derekegyház	f	80,68	94,44	49,39	-17,32	15,32	244,68	1,001
Dunaharaszti	f	88,63	83,56	35,89	41,95	60,66	58,89	1,418
Dunakeszi	f	87,23	90,00	73,81	-8,49	62,19	70,57	1,143
Dunapataj	f	88,87	86,71	32,09	-1,20	30,14	108,50	0,753
Dunavecse	v5	82,94	76,47	17,89	2,08	40,04	110,66	0,656
Ecser	f	89,93	58,82	11,54	11,20	50,10	95,44	0,765
Emőd	f	73,23	82,93	22,22	-10,20	33,04	155,21	0,535
Érsekcsanád	f	86,62	65,91	39,34	7,17	15,25	109,29	0,564
Fábiánsebestyén	f	78,01	73,33	20,63	-4,08	12,42	306,72	1,012
Fehérgyarmat	v4	73,73	92,92	18,32	0,00	53,35	80,33	0,624
Felsőlázsolca	f	77,33	72,09	15,96	-1,85	52,74	103,75	0,592
Foktő	f	90,44	92,59	40,54	-8,56	18,94	76,73	0,525
Fót	f	89,49	88,89	77,87	-4,90	31,28	37,04	0,754
Füzesabony	f	72,36	73,15	28,03	-3,01	57,72	90,83	0,590
Geszt	f	79,27	81,82	28,79	-0,06	27,88	114,87	0,563
Gyoma	v4	84,72	91,67	13,74	-8,43	34,54	137,21	0,680
Gyula	v2	76,06	93,83	21,42	7,21	65,91	109,64	1,040
Hajduböszörmény	v3	83,26	92,47	37,64	-2,28	28,80	77,26	0,583
Hajdúnánás	v4	80,54	83,54	26,69	-5,12	38,81	109,26	0,618
Hajduszoboszló	v4	80,02	86,65	19,73	-6,34	29,81	127,50	0,545
Hajduszovát	f	86,80	92,13	16,58	-4,75	19,45	137,62	0,612

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Hajós	f	85,14	94,87	50,00	-9,65	16,14	108,41	0,610
Harta	f	86,96	86,44	30,29	-14,41	18,25	175,10	0,693
Hatvan	v4	80,69	93,64	36,35	3,48	76,92	152,15	1,468
Hejőcsaba	f	75,33	77,14	53,45	11,79	69,40	68,29	1,053
Hévízgyörk	f	87,35	63,16	16,39	-11,61	45,17	120,43	0,556
Hódmezővásárhely	v3	82,29	94,74	21,15	-3,64	40,68	117,47	0,758
Irsa	f	71,83	92,09	54,18	6,05	33,29	80,25	0,678
Kaba	f	88,50	88,10	14,32	-5,66	24,70	123,06	0,583
Kalocsa	v3	84,73	57,28	38,02	-2,94	71,84	97,53	0,931
Kápolna	f	69,61	84,31	85,80	-11,03	38,01	89,43	0,685
Karcag	v3	82,08	92,57	24,48	-1,65	33,97	118,24	0,714
Kecskemét	v2	72,68	87,25	40,59	2,78	47,13	73,51	0,654
Kerepes	f	87,52	48,57	54,36	23,65	34,75	83,53	0,875
Kiskunlacháza	f	84,74	88,10	37,27	2,92	35,70	74,74	0,705
Kisoroszi	f	87,85	39,29	88,64	-13,36	46,88	76,05	0,700
Kispest	f	89,85	88,89	96,43	65,04	98,84	38,45	2,507
Kistarcsa	f	90,01	38,46	16,58	86,16	68,04	49,55	1,589
Kisújszállás	v4	86,45	90,48	12,42	-5,01	37,89	133,25	0,753
Kisvárd	v3	72,08	93,43	43,20	9,89	80,45	67,23	1,140
Kisszállás	f	63,74	97,92	63,29	-20,42	18,06	180,22	0,576
Kompolt	f	77,44	59,09	100,00	-13,55	24,71	98,08	0,588
Kondoros	f	85,31	94,78	13,18	15,55	17,91	190,93	1,038
Kunszentmárton	v4	76,91	94,91	21,63	-9,83	42,11	126,39	0,656
Magyarbánhegyes	f	71,08	92,59	6,33	24,71	25,18	104,06	0,585
Majosháza	f	87,98	72,22	61,83	3,38	13,40	90,02	0,631
Makó	v3	83,84	88,69	24,86	-3,46	42,33	81,22	0,635
Mályi	f	74,96	52,94	10,32	-0,81	55,52	153,95	0,642
Medgyesegyháza	f	80,36	94,32	11,41	2,26	37,15	128,73	0,739
Mezőberény	v5	86,92	92,56	16,42	-7,59	33,26	117,45	0,652
Mezőhegyes	f	74,96	93,03	89,42	-15,22	44,36	318,49	1,833
Mezőnyárad	f	70,49	71,43	16,00	-2,53	44,82	158,05	0,611
Mezőtúr	v3	83,18	90,04	8,44	-6,63	41,07	125,86	0,657
Nagykamarás	f	70,78	68,32	10,26	38,61	10,67	131,33	0,563
Nagykőrös	v3	79,73	86,21	51,02	-3,04	33,08	67,03	0,571
Nagymágocs	f	75,44	92,13	51,71	-25,32	18,66	217,79	0,746
Nagyszénás	f	79,92	95,45	16,18	11,33	15,52	190,48	0,898
Nyírbátor	v4	68,37	93,05	26,32	16,11	57,97	44,00	0,692
Nyíregyháza	v2	81,55	92,29	38,18	5,07	63,85	80,36	1,056
Olaszliszka	f	80,19	85,71	77,51	-9,32	32,08	44,57	0,571
Ordas	f	91,35	70,00	58,09	2,07	18,13	114,40	0,783

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Orosháza	v3	85,67	88,79	19,84	-4,76	54,70	88,75	0,785
Pesterzsébet	f	87,22	90,72	95,52	73,11	98,60	62,51	2,669
Pócsmegyer	f	89,35	90,32	96,83	-5,65	29,45	94,55	1,100
Pusztaföldvár	f	84,05	81,36	16,76	-20,40	13,92	266,93	0,785
Püspökladány	v5	79,62	91,07	13,59	-1,76	33,81	116,38	0,581
Ráckeve	v4	82,36	80,24	33,03	-1,65	34,74	73,02	0,512
Rákoscсsaba	f	88,28	77,92	41,27	42,33	73,23	57,82	1,552
Rákoskeresztúr	f	86,25	87,11	60,21	-10,70	61,26	40,38	0,853
Rákospalota	f	89,01	91,14	84,69	88,34	92,62	62,18	2,745
Rákosszentmihály	f	87,44	86,05	88,17	91,05	94,73	126,34	3,035
Sajósenye	f	70,59	66,67	44,19	1,69	22,12	158,24	0,567
Sárospatak	v4	69,45	82,25	70,75	1,68	46,27	56,09	0,676
Sátoraljaújhely	v2	80,73	93,69	91,81	9,98	89,95	69,00	1,720
Soroksár	f	85,94	97,02	71,83	29,78	71,03	61,01	1,685
Szarvas	v3	88,43	83,53	15,45	-9,82	37,68	102,92	0,569
Szeged	v1	79,30	90,12	49,95	3,01	66,01	64,46	1,018
Szentes	v3	81,97	84,46	12,66	-3,82	47,84	99,82	0,631
Szeremle	f	82,81	14,29	72,07	2,26	32,90	111,24	0,521
Szerencs	v4	81,59	92,59	91,81	-0,04	72,65	54,21	1,346
Szigetmonostor	f	88,32	90,91	88,54	-9,19	19,65	50,52	0,694
Szigetszentmárton	f	87,41	78,57	78,53	4,85	12,77	76,02	0,730
Szigetszentmiklós	f	87,10	54,12	64,11	8,63	36,55	90,72	0,838
Szigetújfalu	f	85,06	79,59	87,81	-8,56	27,48	36,64	0,599
Szikszó	v4	81,26	88,46	30,08	13,16	58,97	87,74	1,046
Szolnok	v2	79,01	93,04	26,46	2,36	83,27	128,13	1,328
Sződ	f	78,64	72,50	48,43	35,44	35,58	66,45	0,940
Tahitótfalu	f	83,81	93,15	87,23	0,35	20,05	57,28	0,779
Taksony	f	86,15	78,41	35,10	-1,29	31,91	66,88	0,519
Tápiósüly	f	80,17	91,67	9,79	10,46	36,89	79,11	0,597
Tass	f	78,10	88,31	47,22	-9,72	28,79	136,62	0,696
Tetétlen	f	85,08	96,55	21,23	-7,22	15,69	136,62	0,569
Tokaj	v4	79,83	90,24	79,86	-8,90	66,09	37,96	0,972
Tököl	f	78,77	80,81	90,14	13,40	21,73	65,88	0,851
Újpest	v3	88,23	91,99	92,13	16,83	99,52	156,59	2,386
Üllő	f	84,55	88,80	20,98	10,72	53,16	79,32	0,908
Vác	v3	85,73	88,60	81,44	7,12	80,13	59,06	1,506
Vámosújfalú	f	69,01	53,33	78,30	2,68	35,71	86,99	0,547
Vásárosnamény	f	74,20	77,27	66,92	6,98	55,07	43,70	0,803
Vecsés	f	84,54	92,09	35,14	52,73	61,56	75,81	1,620

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
<i>II. fejlettségi szint (átlag felett)</i>								
Abádszalók	f	75,93	91,36	12,03	-10,12	25,31	78,43	0,158
Abony	v4	70,97	92,42	18,27	-4,99	36,72	98,32	0,404
Alberti	f	76,69	86,52	11,27	-5,06	39,27	60,08	0,274
Aldebrő	f	81,67	56,41	93,20	-4,77	15,06	66,52	0,457
Alsónémedi	f	87,21	91,67	12,26	-8,76	17,65	93,75	0,333
Alsózsolca	f	77,44	29,55	20,42	6,34	50,64	125,29	0,502
Ambrózfalva	f	83,37	91,18	10,34	-15,18	16,54	91,92	0,158
Arnót	f	81,39	33,33	80,45	-10,12	18,23	104,03	0,337
Ártánd	f	86,29	66,67	22,84	-19,79	18,36	156,02	0,354
Bácsbokod	f	68,68	73,68	30,86	-14,04	22,86	159,28	0,315
Balmazújváros	f	77,37	91,94	12,36	-11,28	21,50	106,70	0,248
Barabás	f	76,62	48,48	92,79	-7,87	26,13	76,71	0,451
Battonya	v4	64,64	78,61	18,94	-10,68	26,00	126,32	0,143
Bekecs	f	75,88	55,56	92,64	-10,02	12,00	61,04	0,235
Beregdaróc	f	82,50	42,31	97,74	-13,97	14,02	70,96	0,299
Biharkeresztes	f	82,52	86,60	14,39	2,25	29,11	90,46	0,489
Biharnagybajom	f	81,81	65,87	8,31	-4,91	23,82	95,80	0,172
Bihartorda	f	90,07	66,67	15,95	-8,14	18,61	67,29	0,140
Bodroghalász	f	87,45	53,85	95,95	-5,18	13,31	38,31	0,405
Bodrogolaszi	f	66,63	53,33	97,19	-14,59	23,54	78,08	0,251
Büdszentmihály	f	81,43	86,67	23,17	-5,15	28,39	67,87	0,338
Csanádalberti	f	88,03	83,33	2,29	-11,60	17,36	99,54	0,208
Csanádapáca	f	76,23	94,17	7,45	-6,92	18,71	143,81	0,390
Csanádpalota	f	79,43	89,38	9,16	-9,34	26,40	100,85	0,296
Csány	f	77,80	77,78	27,21	-1,32	14,96	85,64	0,219
Császártöltés	f	79,31	44,74	52,89	-15,06	26,02	82,89	0,136
Csávoly	f	70,91	44,29	42,00	-1,72	25,18	100,13	0,154
Csongrád	v4	73,17	80,29	29,18	-3,03	33,56	67,33	0,288
Csökmő	f	80,75	89,74	10,36	-8,88	21,98	118,74	0,358
Dámóc	f	77,50	41,67	100,00	-15,93	16,47	57,67	0,179
Derecske	v5	86,52	84,68	20,26	-6,01	28,34	78,82	0,420
Déványa	f	78,67	91,43	7,66	-7,57	22,20	109,38	0,298
Doboz	f	76,83	95,63	18,41	0,05	18,42	99,95	0,381
Dombgyház	f	52,23	87,50	12,53	-7,27	12,20	199,74	0,160
Dömsöd	f	83,45	80,81	22,74	-2,12	19,66	112,06	0,452
Dunaszentbenedek	f	89,75	79,41	54,40	-12,18	14,33	88,10	0,470
Elek	f	63,42	83,08	13,62	-23,17	36,96	156,63	0,216
Endrőd	v5	73,39	85,83	8,64	-12,15	36,54	112,08	0,301
Fejércse	f	91,83	33,33	82,98	-17,34	8,79	64,39	0,157

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Földeák	f	78,13	92,11	11,91	-6,74	22,03	136,81	0,446
Földes	f	88,14	76,52	8,64	-3,32	22,80	66,05	0,229
Füzesgyarmat	f	79,09	87,64	8,37	-2,61	22,55	115,46	0,374
Gáborján	f	91,01	72,50	8,66	-6,11	14,10	78,80	0,168
Gesztely	f	76,85	77,27	15,80	-4,36	24,94	78,95	0,171
Gyón	f	77,35	79,37	20,39	-5,81	27,49	74,45	0,216
Gyulavári	f	81,36	94,95	12,75	-12,13	19,08	135,37	0,416
Hajdubagos	f	87,38	78,57	19,35	5,18	11,92	55,26	0,239
Hajduhadház	f	80,38	89,96	31,45	-4,34	22,45	53,77	0,284
Heves	v4	63,99	82,48	14,11	1,03	31,07	88,91	0,170
Izsák	f	77,18	88,41	16,43	9,68	23,75	54,09	0,310
Jákóhalma	f	81,05	93,84	16,55	-4,17	28,14	88,95	0,434
Jánoshalma	f	77,50	93,29	10,44	18,47	19,84	69,22	0,435
Jászárokszállás	f	72,29	78,23	6,87	-6,46	38,21	86,39	0,201
Jászberény	v3	71,10	74,04	9,60	-0,08	40,62	85,59	0,274
Jászdózsa	f	82,49	88,43	1,47	1,07	19,84	70,84	0,213
Jászkisér	f	72,35	98,15	6,83	-9,49	32,88	129,12	0,419
Jászladány	f	78,51	96,21	3,38	-13,71	43,17	94,47	0,398
Kál	f	65,33	81,05	43,71	-13,86	29,00	96,17	0,205
Kemecse	f	65,99	91,36	17,46	-4,32	37,55	57,71	0,161
Kenderes	f	67,39	94,84	5,26	-10,64	25,55	134,02	0,232
Kerecsend	f	74,26	38,18	96,61	-3,81	24,42	71,15	0,377
Kerekegyháza	f	67,86	91,67	10,03	6,94	24,21	58,48	0,133
Kevermes	f	76,43	90,09	4,53	-20,29	20,49	129,91	0,144
Kiskőrös	v4	83,92	86,69	17,64	10,37	29,15	41,84	0,430
Kiskundorozsma	v5	61,83	87,30	49,36	0,18	40,27	57,38	0,367
Kiskunhalas	v3	67,45	69,54	20,06	11,14	31,64	56,67	0,172
Kiszombor	f	74,58	78,64	23,45	-4,55	24,39	132,62	0,412
Kóka	f	74,84	91,25	21,31	1,42	20,68	71,10	0,261
Komádi	f	71,62	96,45	13,27	-2,13	24,53	95,90	0,296
Konyár	f	91,28	83,93	7,51	-4,93	14,22	71,45	0,227
Körösladány	f	82,33	95,58	6,97	-3,01	31,05	102,16	0,504
Köröstarcsa	f	88,37	86,43	5,09	-9,86	22,97	123,14	0,437
Körösszegapáti	f	80,70	44,00	15,00	13,93	8,47	103,07	0,140
Kunágota	f	68,83	83,33	25,47	-19,15	23,90	143,23	0,228
Kunbaja	f	73,35	73,61	49,68	0,90	17,15	80,37	0,302
Kunhegyes	v4	77,52	89,66	11,21	-3,15	27,02	99,77	0,360
Kunmadaras	f	81,92	59,51	31,94	-2,45	30,58	98,81	0,408
Kunszentmiklós	v4	76,45	75,49	15,11	-3,71	35,47	71,00	0,241
Kübekháza	f	80,85	52,27	48,72	-6,36	24,44	115,15	0,407
Láca	f	74,70	40,00	98,46	-0,17	14,53	45,66	0,235

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Legyesbénye	f	73,67	47,73	98,60	-0,45	9,84	40,21	0,193
Lórév	f	81,45	63,64	62,75	-0,76	15,64	101,89	0,501
Makád	f	94,30	52,78	14,43	-8,09	21,45	114,52	0,333
Maklár	f	80,19	41,07	75,00	-8,32	22,57	90,75	0,350
Mándok	v5	72,98	84,27	41,45	-4,93	38,47	29,60	0,269
Mátészalka	v4	67,31	88,10	32,27	-5,83	53,30	47,86	0,377
Mélykút	f	80,17	69,66	19,29	-16,63	17,87	122,60	0,148
Mesterszállás	f	85,81	78,57	2,72	-9,16	11,57	117,67	0,185
Mezőcsát	v4	74,03	80,00	9,99	-1,01	35,85	63,80	0,206
Mezőkeresztes	f	79,90	54,00	10,86	-1,26	34,13	129,30	0,380
Mezőkovácsháza	v5	69,38	88,57	22,12	-15,19	25,70	101,15	0,142
Mezőzombor	f	76,09	43,75	56,32	4,77	21,15	87,11	0,307
Mindszent	v5	71,67	86,44	8,08	-5,66	54,36	73,07	0,391
Nádudvar	f	76,05	83,33	10,40	-8,85	23,59	113,42	0,237
Nagykálló	v4	71,09	89,73	26,23	1,68	43,75	74,57	0,503
Nagymajláth	f	79,71	96,15	6,16	-17,47	21,43	96,96	0,154
Nagyrábé	f	74,19	49,43	11,75	6,00	15,14	161,72	0,277
Nemesnádudvar	f	88,51	40,30	25,50	-3,75	10,20	117,32	0,170
Nyírbakta	f	68,44	78,38	26,94	4,32	46,72	0,00	0,142
Nyírmada	f	58,19	82,86	25,90	5,44	44,42	50,34	0,204
Ócsa	f	82,09	78,70	12,68	-0,33	32,58	85,06	0,402
Okány	f	77,60	96,30	8,59	5,26	16,57	113,20	0,430
Ónod	f	77,21	78,18	12,74	-3,92	39,55	55,20	0,232
Öcsöd	f	85,10	85,50	8,79	-8,77	29,31	122,07	0,485
Örkény	f	71,99	90,99	30,07	5,03	22,57	48,28	0,243
Pácin	f	75,31	55,32	95,19	0,63	17,95	64,29	0,453
Pilis	f	79,79	69,28	8,82	6,90	34,07	71,25	0,324
Pocsaj	f	78,34	96,55	26,69	-7,68	16,80	83,38	0,284
Poroszló	f	81,77	72,17	8,63	-0,62	26,50	83,31	0,247
Pusztavacs	f	70,67	97,67	88,10	-30,47	13,60	99,96	0,339
Püspöklele	f	74,04	82,22	9,57	-3,21	14,84	161,80	0,366
Rakamaz	f	74,39	81,67	45,66	-15,04	30,39	54,25	0,190
Református- kovácsháza	f	85,46	81,08	5,51	-10,95	20,91	126,49	0,335
Sajóecseg	f	89,70	53,33	79,29	-9,05	10,10	58,45	0,326
Sajókeresztúr	f	83,59	26,67	44,51	0,14	15,84	96,51	0,152
Sáp	f	88,26	54,84	14,69	-7,64	41,04	109,71	0,460
Sarkad	v5	81,15	84,13	25,22	-2,91	28,78	77,78	0,404
Solt	f	80,75	72,22	15,06	-1,62	19,57	116,34	0,322
Soltvadkert	f	82,32	64,73	26,39	-3,79	22,53	69,11	0,181
Szabadszállás	f	75,93	72,07	13,92	6,52	24,93	72,31	0,214

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Szajol	f	67,57	66,67	7,41	-7,22	29,63	158,95	0,250
Szalkszentmárton	f	83,42	86,96	18,44	-5,82	26,51	113,38	0,501
Szeghalom	v4	80,81	85,89	6,69	-7,47	34,09	112,21	0,434
Szentetornya	f	75,24	76,03	7,00	-8,79	10,92	182,59	0,300
Szerep	f	79,74	75,41	11,04	4,98	13,82	138,98	0,412
Szigetbecse	f	81,45	88,24	24,72	-3,58	7,47	90,31	0,237
Szigetcsép	f	84,55	15,56	70,96	15,39	18,91	61,14	0,343
Szőreg	f	70,54	75,56	16,41	2,57	35,99	133,68	0,503
Tápióbicske	f	70,74	88,99	11,71	2,03	20,56	97,62	0,234
Tápiógyörgye	f	67,02	95,95	15,49	0,84	19,64	95,04	0,213
Tápióság	f	74,86	82,86	2,54	12,03	14,04	83,67	0,186
Tápiószecső	f	73,09	76,53	7,27	11,11	22,76	62,75	0,146
Tápiószentmárton	f	70,55	82,58	20,25	-8,72	15,22	184,97	0,420
Tarcal	f	74,88	86,17	67,92	-14,68	23,20	56,57	0,311
Tataháza	f	88,42	13,04	91,37	-17,59	16,22	113,32	0,308
Tépe	f	95,27	80,65	14,52	-13,66	12,18	90,35	0,264
Tiszadob	f	73,40	85,87	13,79	-10,26	30,58	75,18	0,137
Tiszaföldvár	v5	75,85	71,10	15,20	-1,42	29,26	129,09	0,404
Tiszafüred	v4	79,22	87,39	13,21	-8,75	42,73	97,60	0,484
Tiszalók	v4	78,57	86,82	15,02	-3,42	34,17	81,18	0,382
Tiszalúc	f	72,26	85,29	17,45	-6,56	17,77	99,56	0,143
Tiszaszentmárton	f	84,50	45,00	69,43	-4,15	15,57	40,21	0,167
Told	f	87,34	69,23	19,85	-6,08	14,48	109,60	0,297
Tótkomlós	f	84,62	91,80	8,91	-5,85	25,95	60,07	0,258
Törökszentmiklós	v4	73,83	87,75	30,24	-3,42	30,62	101,54	0,462
Túrkeve	v4	80,72	86,90	15,52	-12,23	27,58	102,08	0,325
Újkígyós	f	74,10	92,31	12,06	-14,41	18,37	162,93	0,360
Újlőrincfalva	f	81,45	66,67	2,13	0,26	12,87	185,41	0,446
Újszász	f	75,25	78,40	11,71	-10,46	30,29	117,37	0,273
Újszentiván	f	78,90	61,29	13,58	-12,31	28,48	146,73	0,306
Uszód	f	84,41	85,42	48,63	-10,96	15,56	94,17	0,442
Vácrátót	f	82,91	90,32	16,86	-7,55	15,62	76,52	0,207
Vácszentlászló	f	74,50	76,56	8,37	4,83	17,12	107,51	0,223
Vállaj	f	61,11	54,93	88,93	-2,36	34,75	94,66	0,465
Vámosgyörk	f	75,45	40,00	27,09	-11,11	35,55	111,97	0,147
Vaskút	f	76,10	88,55	42,45	-9,07	23,33	95,31	0,408
Vésztő	f	81,88	90,12	10,21	-1,91	26,25	75,46	0,329
Zemplénagárd	f	69,90	72,09	70,83	-13,52	24,55	70,25	0,244
Zsadány	f	80,57	55,56	36,16	-3,95	9,46	107,87	0,171

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
<i>III. fejlettségi szint (átlag körül)</i>								
Adács	f	61,95	61,76	7,01	-1,44	33,54	102,01	0,003
Alattyán	f	76,82	46,03	2,85	0,52	17,24	107,63	-0,036
Algyő	f	66,94	43,62	5,14	-18,14	35,21	157,22	-0,009
Almáskamarás	f	77,21	76,47	18,56	-8,20	22,45	49,26	-0,010
Alpár	f	67,10	76,27	26,28	-9,44	28,54	55,08	-0,040
Alsódabas	v5	71,18	80,85	17,99	-9,18	30,78	65,74	0,072
Apátfalva	f	67,99	74,40	9,96	-9,08	25,41	118,72	0,088
Bagamér	f	74,37	59,14	28,96	-6,94	21,08	50,32	-0,098
Báj	f	69,03	72,22	16,67	-4,95	20,60	61,54	-0,109
Bajszentistván	f	79,55	64,37	35,53	-1,15	31,34	0,00	0,038
Bakonszeg	f	84,82	26,67	12,56	-1,73	11,78	95,71	-0,115
Balsa	f	69,77	64,44	32,82	-10,98	24,09	66,50	-0,055
Báránd	f	85,87	59,29	3,28	-6,98	26,55	59,41	0,010
Békésszentandrás	f	78,82	83,43	12,88	-15,69	26,44	67,15	0,052
Beregsurány	f	64,69	56,52	99,26	-14,16	20,58	55,04	0,132
Berekböszörmény	f	83,54	61,25	23,76	-9,01	15,75	66,09	0,006
Berettyószentmárton	f	75,26	37,50	7,72	-18,40	16,92	163,45	-0,086
Besenyszög	f	66,41	66,67	13,07	-11,06	12,65	160,61	0,039
Bodrogszadány	f	75,66	53,85	93,91	-10,88	7,14	52,14	0,126
Bogyiszló	f	80,28	37,50	38,14	5,71	12,98	79,38	0,095
Bojt	f	81,75	43,33	25,10	-11,67	16,97	88,62	-0,059
Boldva	f	70,77	72,22	22,59	-9,42	23,86	80,03	0,017
Borsodivánka	f	79,47	23,81	13,15	6,56	13,88	88,60	-0,119
Bugyi	f	75,57	88,37	14,50	-13,64	15,00	97,11	0,068
Cibakháza	f	71,17	72,48	23,19	-5,88	17,71	70,62	-0,036
Csanytelek	f	64,75	90,85	5,99	3,75	17,51	87,60	0,059
Csaroda	f	61,12	35,71	98,01	-12,69	21,57	80,99	0,064
Csenger	v5	72,14	43,02	15,09	-7,11	41,64	76,11	0,003
Csépa	f	74,72	80,77	3,33	-2,07	22,84	58,04	-0,006
Dancsháza	f	82,13	56,25	2,73	-6,16	16,00	80,26	-0,094
Darvas	f	71,04	71,43	4,08	-10,81	18,16	141,08	0,067
Dombiratos	f	73,02	71,05	15,84	-20,66	17,57	148,12	0,076
Dombrád	f	65,89	68,75	48,63	-7,24	20,26	46,13	-0,063
Dunaegyháza	f	90,46	86,71	2,35	-9,05	28,44	21,72	0,099
Egerfarmos	f	66,05	19,23	11,32	-2,54	15,65	209,10	0,041
Egyek	f	74,31	94,08	10,04	-11,52	26,54	52,45	0,025
Esztár	f	81,91	61,54	16,67	-14,19	10,94	97,04	-0,053
Fajsz	f	73,46	78,57	26,49	-2,93	15,74	63,83	0,049

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Fegyvernek	f	63,12	93,90	16,43	-18,34	23,61	123,21	0,072
Felsődabas	f	77,29	86,96	3,72	-8,33	32,24	52,62	0,085
Felsőszentiván	f	68,25	19,74	69,53	-20,58	19,69	141,69	0,013
Furta	f	81,77	70,49	6,65	-4,08	11,45	78,18	-0,011
Fülöpszállás	f	74,85	84,44	10,58	1,34	17,90	57,11	0,052
Gacsály	f	79,52	74,07	19,58	-20,24	25,44	56,18	-0,068
Galgahéviz	f	76,48	60,56	11,17	1,42	14,12	80,01	-0,026
Gara	f	81,08	50,52	31,41	-4,90	18,12	90,02	0,123
Gelej	f	84,76	56,67	6,47	-9,96	19,84	92,74	0,024
Gelénese	f	74,10	42,31	64,00	-13,97	15,12	58,85	-0,098
Hajdudorog	v5	71,42	80,41	23,05	-8,16	27,36	67,06	0,087
Hejőbába	f	75,41	65,22	7,55	-13,72	23,47	112,57	0,021
Hejőszalonta	f	79,52	40,00	10,00	-4,91	18,05	117,82	-0,032
Hernádnémeti	f	80,74	47,69	14,06	-4,54	18,76	96,93	0,023
Hete	f	78,48	28,57	79,52	-12,98	15,47	55,18	-0,017
Hosszúpályi	f	69,83	93,69	17,59	-8,82	15,87	91,26	0,079
Jánd	f	72,09	58,62	39,34	-8,68	16,94	62,60	-0,083
Jászsószentgyörgy	f	73,93	76,77	4,88	-8,51	29,65	81,00	0,059
Jászapáti	v4	72,32	66,85	10,01	-7,66	27,69	73,67	-0,041
Jászfényszaru	f	67,42	85,31	4,26	4,60	20,96	66,77	0,014
Jásztelek	f	81,18	44,23	1,01	0,89	26,84	92,67	0,058
Kakucs	f	62,67	82,69	21,51	-4,29	15,98	93,03	-0,017
Karcsa	f	52,20	55,00	98,10	-2,72	15,05	69,74	0,058
Károlyfalva	f	77,72	50,00	97,65	-22,00	6,04	19,02	-0,130
Karos	f	62,04	35,71	96,83	15,01	7,08	47,11	0,104
Katymár	f	78,02	61,65	31,46	-11,41	18,53	100,86	0,122
Kecel	f	72,08	72,94	20,19	5,46	15,72	53,06	0,004
Keresztespüspöki	f	72,32	32,56	4,20	-4,54	30,95	119,84	-0,044
Kétegyháza	f	50,88	94,23	10,63	-12,82	32,06	95,49	-0,109
Kiskálló	f	63,10	90,91	22,68	11,09	12,40	32,42	-0,053
Kiskunfélegyháza	v3	63,85	73,73	15,40	-8,68	42,66	70,05	0,050
Kismarja	f	77,91	57,63	13,84	-9,31	16,85	79,34	-0,109
Kisrosvány	f	60,97	15,38	95,83	12,89	21,40	51,32	0,096
Kistelek	f	67,17	69,55	32,37	-5,72	37,57	34,21	0,016
Kistokaj	f	70,17	56,25	9,86	-6,74	31,93	102,95	0,034
Kokad	f	80,88	57,14	38,36	-14,97	10,84	70,10	-0,077
Kötegyán	f	80,12	60,29	20,66	-14,16	23,74	84,76	0,030
Kötelek	f	72,18	84,72	3,00	-12,52	20,02	74,01	-0,114
Kuncsorba	f	67,11	66,67	2,82	-27,26	10,74	205,85	-0,049

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Külsőbócs	f	88,50	25,00	5,33	1,36	9,19	109,22	-0,052
Luka	f	59,35	19,35	97,91	9,76	11,90	67,03	0,032
Magy	f	44,79	60,00	35,71	30,93	10,70	68,67	-0,086
Magyarcsanád	f	61,03	53,25	18,60	-4,43	17,23	130,00	-0,095
Magyartés	f	69,57	75,00	9,41	-21,71	8,00	166,07	-0,039
Mánd	f	83,17	25,00	29,85	-2,47	19,53	54,93	-0,129
Máriapócs	f	65,69	77,78	43,57	-3,03	23,29	34,81	-0,001
Márok	f	75,25	43,75	74,77	-1,31	13,38	47,72	0,091
Márokpapi	f	82,09	30,77	79,78	-3,54	6,11	57,65	0,076
Mátételke	f	66,56	21,05	14,52	-21,96	12,80	240,56	-0,055
Megyaszó	f	81,96	60,76	25,28	-11,26	12,41	78,78	-0,024
Mérk	f	60,22	54,88	56,77	-2,17	19,00	66,46	-0,058
Mezőgyán	f	80,01	46,77	13,45	1,05	11,88	90,01	-0,037
Mezőkövesd	v4	71,37	78,20	26,60	-5,94	20,79	46,61	-0,038
Mikepércs	f	88,36	39,39	15,05	-8,11	13,85	72,97	-0,107
Miske	f	85,77	39,13	24,04	-3,45	11,73	78,82	-0,031
Nagyar	f	78,18	29,63	74,40	-17,37	12,16	79,83	-0,037
Nagybánhegyes	f	72,85	90,45	22,67	-24,54	10,32	140,09	0,088
Nagydobos	f	59,12	67,92	30,10	0,88	27,14	47,01	-0,119
Nagyecséd	f	60,91	59,54	71,35	1,97	14,00	37,72	-0,044
Nagykátá	v4	67,69	69,62	12,36	8,03	29,09	59,47	0,069
Nagykeréki	f	79,09	90,00	12,54	-14,35	14,22	93,21	0,087
Nagyléta	f	74,59	75,00	21,92	-9,92	23,34	62,98	0,008
Nagyrév	f	73,46	46,67	16,67	-5,14	13,57	105,08	-0,112
Nagyszekeres	f	77,49	30,77	7,69	14,92	19,75	62,68	-0,080
Nemesbikk	f	75,65	72,00	1,71	-5,78	16,63	98,13	-0,009
Nyíracsad	f	50,23	84,34	45,00	8,29	20,77	32,30	-0,089
Ókéske	f	77,43	80,00	23,77	-4,48	14,34	55,07	0,031
Onga	f	69,61	47,50	14,76	-4,07	26,37	100,60	-0,041
Ószentiván	f	72,52	38,24	12,30	-7,67	26,74	142,19	0,060
Pereg	f	75,51	67,69	27,64	-3,00	17,64	80,19	0,104
Pitvaros	f	85,13	93,26	16,30	-17,61	11,05	29,56	-0,114
Poga	f	50,14	54,55	9,62	23,62	13,29	156,59	0,094
Polgár	f	65,45	87,62	10,59	-14,72	19,05	94,06	-0,102
Pusztamonostor	f	60,91	54,17	11,11	-12,31	28,88	142,46	-0,054
Rákóczi falva	f	59,01	42,86	7,18	15,78	20,21	104,69	-0,099
Ricse	f	74,39	25,64	95,90	-4,26	14,44	43,56	0,055
Sajóbesenyő	f	80,18	46,67	56,64	-10,33	7,22	76,44	0,007
Sajóhidvég	f	72,63	37,50	2,09	-5,45	21,61	123,00	-0,123
Sándorfalva	f	61,18	83,54	9,78	9,17	27,66	26,64	-0,095
Sáránd	f	83,97	62,22	27,97	-8,66	12,68	63,48	0,006

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Sárrétudvari	f	85,61	62,94	5,29	2,58	14,91	69,57	0,073
Semjén	f	68,73	26,67	89,68	-3,69	16,47	46,90	-0,024
Sükösd	f	74,82	71,31	17,73	2,94	11,17	72,36	0,018
Szakáld	f	69,42	40,00	26,15	-23,05	16,85	171,14	-0,062
Szamoskér	f	92,26	24,00	28,88	-13,15	22,76	46,76	-0,128
Szatmárökörítő	f	69,20	22,78	28,25	4,11	24,91	82,95	-0,115
Szegvár	f	80,02	76,85	6,40	-6,64	20,64	88,94	0,120
Szirma	f	79,89	63,83	20,27	-5,57	18,58	58,19	-0,016
Szirmabesenyő	f	84,52	40,91	52,56	-5,05	17,61	42,58	0,048
Taktaszada	f	72,40	35,90	50,63	-5,68	14,43	67,34	-0,128
Tápiószele	f	58,45	94,27	20,75	7,72	21,21	77,61	0,132
Tarnaméra	f	67,74	82,35	11,85	-6,07	15,93	82,38	-0,072
Tarpa	f	72,13	71,55	51,74	-7,67	18,37	49,59	0,062
Tiszabura	f	74,49	70,37	10,96	-12,93	20,47	80,54	-0,094
Tiszabúd	f	65,73	87,93	14,29	-7,39	14,57	92,96	-0,036
Tiszacsege	f	68,37	90,08	11,03	-3,96	23,89	67,21	0,037
Tiszaeszlár	f	68,38	61,36	29,54	-15,77	23,32	94,48	-0,070
Tiszainoka	f	80,35	52,17	3,14	-7,22	12,70	124,38	-0,012
Tiszakürt	f	76,13	64,00	7,27	4,68	13,20	89,58	0,035
Tiszaladány	f	76,44	46,88	72,38	-7,02	12,34	35,06	-0,020
Tiszanána	f	81,85	88,98	6,26	-5,87	19,05	61,34	0,106
Tiszapüspöki	f	74,18	82,46	3,97	-2,62	16,89	88,46	0,055
Tiszaroff	f	73,05	76,98	7,28	-12,53	32,36	100,33	0,125
Tiszaszentimre	f	70,73	82,42	12,45	-0,81	15,46	81,10	0,033
Tiszaszöllős	f	80,50	54,10	11,35	-2,69	14,56	85,93	-0,026
Tiszaug	f	75,93	71,43	8,46	-9,09	22,14	99,81	0,065
Tiszavárkony	f	70,01	86,84	10,47	-18,35	24,02	119,69	0,082
Tóalmás	f	67,07	69,57	10,95	8,74	13,72	78,08	-0,037
Tószeg	f	68,34	86,32	9,54	-21,50	18,68	135,68	0,014
Tura	f	77,51	74,19	19,51	1,85	21,06	46,46	0,081
Újfehértó	v5	57,42	87,59	20,67	-5,38	26,58	69,50	-0,064
Vámospércs	f	83,66	73,86	13,43	-0,44	16,83	41,33	0,037
Váncsod	f	74,07	60,34	14,29	-7,84	20,08	71,44	-0,126
Vasad	f	76,47	59,26	1,91	17,65	8,58	94,31	0,099
Végardó	f	59,09	42,31	96,11	-6,26	22,05	36,79	-0,037
Végegyháza	f	70,49	74,00	2,92	-9,01	16,86	108,20	-0,063
Vencsellő	f	73,90	64,56	62,50	-19,85	19,48	59,03	0,018
Zsáka	f	71,89	90,72	9,31	-10,12	22,35	99,94	0,129
Zsámbok	f	76,12	59,14	7,79	-0,72	13,20	105,77	0,007
Zsarolyán	f	86,16	33,33	13,79	-5,37	19,05	81,11	-0,065

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
<i>IV. fejlettségi szint (átlag alatt)</i>								
Akasztó	f	73,57	78,57	6,63	-1,63	15,87	39,14	-0,169
Álmosd	f	68,95	62,96	13,19	-10,95	20,90	62,78	-0,261
Átány	f	81,83	42,25	5,26	-11,42	11,65	103,44	-0,193
Bátmonostor	f	67,01	27,50	69,33	-10,77	10,12	89,31	-0,163
Bátya	f	78,92	37,65	14,00	-3,27	11,64	51,96	-0,327
Bedő	f	58,10	63,16	15,83	-19,84	21,32	96,06	-0,377
Belsőbőcs	f	88,02	25,93	4,80	-9,93	23,89	79,56	-0,154
Benk	f	68,91	57,14	22,78	-7,71	10,24	47,64	-0,381
Berkesz	f	64,36	52,63	15,70	-1,75	21,68	62,79	-0,265
Berzék	f	58,75	50,00	6,40	-14,19	27,59	121,10	-0,274
Biharugra	f	84,07	45,28	23,02	-20,66	11,65	70,01	-0,271
Boldog	f	78,89	14,06	15,11	10,96	7,45	71,44	-0,271
Bököny	f	67,02	52,50	16,25	-4,02	16,03	53,13	-0,352
Buj	f	63,03	92,59	22,27	-15,31	24,82	54,12	-0,138
Cigánd	f	66,40	7,00	80,58	-6,06	18,51	55,14	-0,227
Csaholc	f	75,31	29,41	24,27	-18,51	14,77	116,90	-0,250
Cséke	f	66,48	33,33	91,23	-23,20	17,39	62,51	-0,167
Csobaj	f	64,93	62,96	30,61	-8,20	12,22	56,44	-0,298
Dány	f	79,76	50,39	2,52	8,18	6,88	68,71	-0,148
Darnó	f	81,18	20,00	21,62	-13,76	22,89	82,02	-0,236
Demecser	f	57,24	60,29	31,70	1,54	24,25	54,61	-0,182
Eperjeske	f	73,55	65,22	48,94	-9,68	10,86	26,43	-0,184
Erdőtelek	f	59,24	46,90	35,50	-13,50	12,91	117,20	-0,265
Érpatak	f	61,33	65,96	37,65	-15,21	14,69	47,65	-0,381
Farmos	f	60,28	78,26	5,10	8,23	13,03	76,27	-0,145
Felsőberecki	f	55,74	14,29	96,67	-2,50	22,58	50,84	-0,165
Fényeslitke	f	73,33	43,08	13,64	-18,29	29,49	68,36	-0,294
Fülesd	f	68,71	25,00	68,87	-25,46	17,89	73,76	-0,314
Gádoros	f	73,24	90,91	2,62	-4,95	21,44	16,78	-0,189
Gáva	f	64,74	78,13	13,71	-18,83	31,67	75,52	-0,143
Géderlak	f	78,88	50,00	34,41	-21,39	13,39	90,15	-0,149
Gégyény	f	57,98	61,90	17,00	4,59	14,18	53,67	-0,338
Gergelyi	f	52,16	66,67	42,33	-8,10	32,08	31,59	-0,273
Girincs	f	72,62	25,00	8,64	-5,53	19,14	85,66	-0,349
Gulács	f	64,02	28,21	74,19	-16,98	17,77	74,13	-0,225
Gyála (Nagyvér)	f	63,90	57,78	10,39	-13,80	20,80	102,74	-0,263
Győrtelek	f	65,20	45,83	13,23	-7,36	25,98	72,95	-0,292
Gyüre	f	65,52	62,96	5,30	-11,78	23,32	60,02	-0,363
Hajdusámson	f	68,34	90,97	7,13	-5,54	18,11	28,87	-0,229
Hejőkeresztúr	f	78,35	41,18	10,00	-3,85	21,86	72,57	-0,145

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Hejőkürt	f	83,33	40,00	5,61	-13,43	12,00	88,97	-0,264
Hencida	f	79,31	45,00	12,37	-7,24	16,09	83,46	-0,149
Hercegszántó	f	63,86	46,79	11,81	-1,13	19,13	80,21	-0,287
Homokmégy	f	89,78	19,05	8,45	-9,98	6,41	100,21	-0,260
Igrici	f	73,99	58,06	5,78	-14,72	19,12	85,66	-0,236
Jánk	f	63,93	25,00	37,22	-13,23	26,85	93,48	-0,268
Jánoshida	f	79,84	42,62	2,14	-9,96	14,95	85,15	-0,264
Jászfelsőszentgyörgy	f	62,16	77,65	4,34	-0,76	12,80	97,99	-0,146
Jászkarajenő	f	75,68	88,39	2,99	-19,31	20,80	57,37	-0,178
Kesznyéten	f	73,15	41,94	3,04	-4,02	15,34	102,38	-0,218
Királyhegyes	f	72,34	45,83	2,37	-8,19	16,88	77,75	-0,346
Kisar	f	86,09	30,00	13,66	-2,75	12,96	66,81	-0,186
Kiskunmajsa	f	52,98	66,74	17,12	5,56	21,43	43,93	-0,330
Kispalád	f	89,61	35,00	14,57	-13,30	9,76	56,71	-0,298
Kocsér	f	75,38	66,29	7,58	-16,81	11,91	55,22	-0,381
Kocsord	f	70,98	57,41	18,14	-8,94	16,82	60,44	-0,265
Kölcese	f	71,68	40,63	19,23	-17,21	19,22	92,20	-0,302
Kömlő	f	77,86	43,66	19,76	-7,54	11,83	69,11	-0,243
Kömörő	f	75,34	44,44	11,97	-5,39	14,47	53,73	-0,337
Körösszakál	f	67,22	59,09	20,54	-13,06	23,63	93,08	-0,133
Kövegy	f	77,70	66,67	2,43	-6,75	14,20	66,97	-0,178
Matolcs	f	88,15	18,18	24,63	-6,56	17,50	27,68	-0,319
Medgyesbodzás	f	69,26	62,65	7,61	-17,75	8,59	113,38	-0,306
Méhtelek	f	79,83	12,50	85,42	-15,36	8,59	25,60	-0,296
Mezőnagymihály	f	72,96	40,00	7,41	-24,69	12,29	176,49	-0,181
Mezőnyék	f	66,71	50,00	21,58	-3,30	35,83	0,00	-0,329
Mezőpeterd	f	61,27	69,23	23,62	-10,26	13,89	103,54	-0,169
Mezősas	f	85,09	33,33	13,21	-5,43	10,72	68,04	-0,235
Mezőtárkány	f	76,94	46,15	20,00	-9,72	14,17	45,00	-0,340
Milota	f	77,52	31,58	53,18	-12,70	10,44	60,39	-0,221
Monostorpályi	f	68,91	73,58	8,07	-12,39	17,69	81,98	-0,198
Nábrád	f	69,01	12,50	50,96	-5,36	12,59	68,09	-0,352
Nagycsécs	f	71,92	45,00	0,00	-1,31	14,29	65,85	-0,369
Nagyhalász	f	51,73	58,91	30,58	-1,76	18,18	61,61	-0,364
Nagykőrű	f	74,19	78,57	4,37	-9,33	13,57	73,99	-0,149
Nagylónya	f	65,40	39,53	81,16	3,05	13,20	0,00	-0,197
Nagyvarsány	f	71,24	79,17	15,38	-15,44	14,19	31,45	-0,363
Négyes	f	74,54	52,63	4,79	-19,98	12,97	116,59	-0,275
Nyáregyháza	f	62,88	64,84	4,87	-3,70	9,84	96,93	-0,292
Nyírbogdány	f	53,58	71,15	20,00	-6,18	23,40	70,04	-0,284

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Nyírcsászári	f	61,73	55,00	15,69	-4,00	25,00	47,63	-0,344
Nyírgyulaj	f	55,40	54,93	51,97	-12,95	18,07	65,85	-0,311
Nyírpazony	f	56,79	57,14	31,28	5,44	9,67	50,03	-0,349
Olcsva	f	73,83	52,00	31,10	-3,82	15,17	48,63	-0,176
Olcsvaapáti	f	80,95	48,00	29,01	-19,79	14,87	41,39	-0,334
Orgovány	f	61,49	54,55	5,65	22,16	10,18	53,51	-0,240
Örvény	f	78,55	73,68	8,26	-16,23	12,73	69,88	-0,198
Páhi	f	76,70	66,33	17,89	-8,90	15,83	36,72	-0,227
Paszab	f	71,21	72,41	11,98	-14,25	21,51	47,99	-0,266
Peszéradacs	f	57,56	46,88	22,38	-7,65	14,87	148,49	-0,155
Porcsalma	f	78,40	37,04	5,21	-8,36	20,25	66,29	-0,304
Prügy	f	71,22	21,62	56,36	-5,96	10,68	57,52	-0,292
Rétközberencs	f	69,90	48,00	35,46	-6,39	9,63	47,88	-0,332
Révleányvár	f	54,46	47,37	82,03	-8,67	12,54	49,53	-0,253
Sajóörös	f	76,14	42,86	7,08	-21,34	18,64	87,30	-0,376
Sajópálfa	f	82,22	42,86	26,47	-15,14	12,39	72,04	-0,209
Sajóvamos	f	82,30	36,84	18,98	-6,84	14,05	62,67	-0,218
Sára	f	76,52	66,67	18,52	-4,76	1,11	67,46	-0,210
Sarkadkeresztúr	f	69,26	59,02	5,14	8,41	11,62	53,09	-0,246
Sarud	f	74,04	50,62	5,94	-13,48	20,05	96,59	-0,213
Sonkád	f	68,48	0,00	80,51	-8,92	14,75	92,45	-0,163
Sövényháza	f	56,75	55,41	23,45	-21,57	11,12	154,98	-0,288
Szabolcs	f	66,89	71,43	20,79	-29,55	13,99	117,77	-0,260
Szadmár	f	82,42	12,64	6,66	-10,59	6,12	133,64	-0,301
Szatmárcseke	f	70,49	25,86	21,49	-16,77	22,77	91,94	-0,361
Szelevény	f	66,10	80,00	15,50	-11,27	13,89	65,25	-0,247
Szentmártonkáta	f	81,14	43,53	8,29	-14,94	19,15	99,82	-0,149
Szentpéterszeg	f	90,40	40,38	10,68	-12,60	6,87	65,69	-0,262
Szihalom	f	74,52	42,68	7,98	-6,59	10,88	101,47	-0,244
Tákos	f	72,94	43,48	59,20	-9,93	17,02	33,92	-0,174
Taktaharkány	f	66,63	46,77	16,07	-3,96	19,52	89,14	-0,208
Tápe	f	70,61	5,71	34,95	-1,55	13,80	108,47	-0,251
Tarnaörs	f	68,97	80,30	2,48	-3,47	13,98	61,02	-0,209
Téglás	f	66,22	62,82	30,50	-12,49	21,92	55,94	-0,225
Timár	f	71,21	66,67	22,46	-14,22	15,71	37,81	-0,342
Tiszaadony	f	65,37	46,15	43,21	-16,07	29,05	56,19	-0,228
Tiszabecs	f	70,61	42,86	33,57	1,82	18,77	40,96	-0,194
Tiszabercel	f	67,65	70,37	6,45	-10,48	16,96	51,72	-0,362
Tiszabezdéd	f	59,95	51,52	18,26	-14,75	29,01	80,89	-0,325
Tiszabő	f	69,27	84,21	5,92	-11,23	20,74	70,01	-0,136
Tiszacsécse	f	77,86	28,57	45,83	-9,45	17,22	63,13	-0,157

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Tiszadada	f	72,43	54,69	7,33	-13,13	20,80	92,62	-0,205
Tiszaderzs	f	66,76	64,06	23,96	-10,74	14,07	88,32	-0,183
Tiszadorogma	f	79,29	41,94	1,82	-6,60	13,87	106,68	-0,160
Tiszaigar	f	76,01	65,96	10,10	-23,52	24,10	89,17	-0,159
Tiszakarád	f	65,34	33,33	44,89	2,37	12,04	55,30	-0,274
Tiszakerecseny	f	74,55	35,14	35,41	-13,10	15,08	45,64	-0,377
Tiszakeszi	f	69,39	50,72	3,62	-8,05	18,00	72,27	-0,359
Tiszakóród	f	75,43	32,26	41,94	-8,31	15,15	63,16	-0,206
Tiszaoszlár	f	79,76	45,45	2,38	-5,01	13,19	63,12	-0,296
Tiszaörs	f	78,13	55,00	4,91	-8,52	13,06	74,81	-0,235
Tiszapalkonya	f	82,10	38,10	5,28	-15,44	23,48	62,62	-0,304
Tiszasas	f	83,60	42,50	3,11	-3,86	11,85	52,76	-0,296
Tiszasüly	f	67,28	76,67	10,27	-27,79	17,46	135,16	-0,156
Tiszatardos	f	78,66	53,33	10,64	-8,10	11,00	45,96	-0,339
Tiszatarján	f	85,73	50,00	4,62	-8,58	13,26	58,97	-0,218
Tiszaújfalu	f	50,31	67,65	3,70	-24,50	9,68	190,38	-0,342
Tiszavalk	f	90,02	50,00	2,68	-2,74	7,84	50,90	-0,187
Tisztaberek	f	65,60	18,75	33,01	-15,31	17,27	113,30	-0,363
Tófalu	f	68,61	33,33	51,63	-11,92	8,06	65,04	-0,356
Törtel	f	60,23	77,00	17,24	-10,84	13,51	65,88	-0,344
Tunyog	f	57,65	42,42	25,87	-6,04	21,43	88,70	-0,317
Túristvándi	f	72,22	33,33	26,05	-13,35	25,08	91,41	-0,187
Tuzsér	f	52,94	52,94	58,13	0,84	21,74	51,70	-0,170
Tyukod	f	52,21	5,26	15,55	36,52	17,42	88,10	-0,251
Újcsanáros	f	82,61	28,57	12,61	-11,56	10,14	84,00	-0,324
Újkécske	f	67,33	90,91	4,08	-8,57	21,11	49,12	-0,184
Újkenéz	f	75,09	50,00	17,24	-5,73	19,67	60,28	-0,187
Ura	f	51,57	3,23	21,88	31,31	12,28	135,69	-0,154
Uszka	f	74,32	27,27	20,00	10,82	15,38	48,13	-0,231
Vajdác	f	65,45	20,59	79,17	-5,50	15,88	43,91	-0,229
Vámosoroszi	f	81,92	35,00	11,32	-13,18	14,47	59,24	-0,375
Vértes	f	60,39	63,77	5,99	-4,24	27,76	80,88	-0,203
Visznek	f	81,64	22,03	5,85	-0,17	16,21	72,54	-0,270
Vitka	f	63,38	33,33	31,70	-14,12	25,76	69,29	-0,382
Zagyvarékas	f	76,30	79,14	1,63	0,00	13,27	34,07	-0,187
Záhony	f	67,47	31,25	85,54	-12,30	22,64	26,82	-0,161
Zalkod	f	80,46	41,67	35,53	-8,27	13,79	32,66	-0,249
Zsurk	f	71,16	50,00	39,07	-4,38	12,02	46,46	-0,229

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
<i>V. fejlettségi szint (mélyen az átlag alatt)</i>								
Ajak	f	64,46	34,38	7,67	-6,61	11,56	47,76	-0,678
Alsóberecki	f	50,00	6,25	82,61	-4,74	22,51	34,20	-0,501
Alsódobsza	f	70,52	25,00	7,69	-16,51	7,33	86,46	-0,653
Alsójózsa	f	77,67	56,67	5,02	-6,63	8,62	0,00	-0,571
Anarcs	f	49,96	36,11	18,32	-10,80	14,70	28,99	-0,916
Apagy	f	52,58	16,28	8,22	-1,68	16,89	51,15	-0,848
Ároktő	f	79,82	39,22	2,76	-2,80	11,28	46,65	-0,399
Balkány	f	39,73	77,70	13,71	-10,04	26,82	44,81	-0,613
Besenyőd	f	60,85	50,00	15,83	-12,23	12,76	29,59	-0,705
Besenyőtelek	f	76,94	2,20	8,14	-7,15	21,01	83,81	-0,446
Beszterec	f	49,36	37,50	14,29	4,53	17,65	62,01	-0,584
Biri	f	44,58	62,07	13,82	-6,90	11,45	58,09	-0,721
Boconád	f	65,85	60,78	9,78	-16,45	12,06	90,74	-0,397
Borsodszemere	f	78,55	22,73	15,38	-6,62	9,78	47,80	-0,504
Botpalád	f	70,97	25,00	29,69	-10,42	12,18	45,31	-0,541
Cégénydányád	f	74,59	32,00	9,83	-17,67	18,90	71,59	-0,474
Császló	f	75,43	33,33	8,00	-16,64	13,24	66,98	-0,534
Csegöld	f	57,19	12,90	10,40	-12,00	17,93	82,48	-0,767
Csengersima	f	71,22	14,29	14,12	-9,84	15,35	50,37	-0,650
Csengerújfalu	f	62,69	8,57	5,06	-10,57	18,26	115,08	-0,589
Dávod	f	73,28	8,05	8,36	-10,84	14,87	89,04	-0,555
Deszk	f	54,80	25,25	10,11	-10,36	16,34	134,59	-0,502
Dormánd	f	56,77	6,90	14,29	-9,38	37,17	83,64	-0,535
Döge	f	69,90	62,75	14,50	-18,87	9,67	42,35	-0,548
Dusnok	f	72,44	31,43	10,03	-10,95	11,53	88,67	-0,439
Egerlövő	f	69,02	29,63	11,95	-11,63	7,24	83,66	-0,569
Encsencs	f	58,53	14,63	7,36	-4,08	15,65	22,94	-0,933
Erk	f	62,40	50,00	0,31	1,73	8,38	80,18	-0,451
Fábiánháza	f	66,48	36,92	8,15	-3,63	16,92	28,68	-0,609
Felsőjózsa	f	63,27	61,97	3,42	-18,36	7,54	0,00	-0,927
Ferencszállás	f	65,48	58,33	6,02	-15,66	5,62	60,88	-0,633
Fülpös	f	43,27	10,00	7,59	-11,52	13,45	56,34	-1,178
Fülpösdaróc	f	70,69	12,50	25,00	-34,29	20,20	93,61	-0,661
Garbolc	f	75,83	11,11	28,81	-10,96	16,79	45,54	-0,519
Gebe	f	59,72	37,70	5,54	-4,28	16,32	35,51	-0,713
Géberjén	f	59,77	16,67	15,22	-10,26	14,48	38,79	-0,870
Gemze	f	65,05	66,67	6,92	-9,61	17,27	39,33	-0,462
Geszteréd	f	45,01	70,00	13,66	-7,84	13,62	67,05	-0,611
Győröcske	f	57,00	37,50	41,38	-29,47	10,59	20,58	-0,951
Gyulaháza	f	47,76	68,29	14,09	-17,18	16,57	58,35	-0,694

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Gyügye	f	80,86	9,09	8,24	-12,89	13,70	62,73	-0,579
Hejőpapi	f	77,42	33,33	3,38	-9,11	17,65	68,21	-0,387
Hermánszeg	f	81,36	33,33	6,41	-13,49	7,29	28,25	-0,643
Hernádkak	f	80,82	52,38	3,85	-21,91	12,23	68,44	-0,418
Hevesvezekény	f	61,66	55,56	4,67	-14,59	25,08	80,52	-0,406
Hodász	f	53,58	56,82	14,03	-11,69	26,12	61,36	-0,494
Hort	f	72,10	15,75	6,38	-8,16	10,48	66,78	-0,644
Ibrány	f	54,30	62,90	7,18	-3,75	13,27	57,55	-0,551
Ilk	f	61,07	37,50	16,76	-8,32	16,22	37,43	-0,660
Jármi	f	59,76	58,33	5,04	-13,57	14,69	49,38	-0,650
Jászszentandrás	f	68,60	41,94	2,29	-14,15	7,49	50,99	-0,722
Jászszentlászló	f	60,09	50,00	4,59	0,66	14,35	55,41	-0,508
Jéke	f	70,72	61,11	33,71	-29,28	16,18	36,50	-0,496
Kállósemjén	f	43,98	64,86	18,83	-11,94	12,69	72,01	-0,667
Kántorjánosi	f	47,79	40,58	26,27	-15,73	20,87	84,01	-0,626
Kék	f	51,46	42,86	8,92	-1,55	14,57	52,70	-0,699
Kékcse	f	60,62	44,00	34,54	3,61	10,99	32,85	-0,436
Kenézlő	f	65,04	51,35	15,97	-13,38	15,03	30,91	-0,612
Kérsemjén	f	74,76	9,09	28,41	-13,59	16,67	71,61	-0,476
Kiscsécs	f	60,43	0,00	2,33	-0,52	19,28	139,57	-0,463
Kishódos	f	75,97	9,09	15,00	-15,10	14,79	73,26	-0,580
Kisköre	f	70,05	58,97	4,89	-2,80	14,04	43,59	-0,385
Kisléta	f	62,18	58,62	8,25	-12,33	13,73	36,80	-0,636
Kislónya	f	70,09	30,43	16,94	-9,81	9,01	0,00	-0,822
Kisnamény	f	63,36	30,77	10,19	-13,73	13,33	64,90	-0,698
Kisvarsány	f	56,38	70,97	3,87	-7,51	15,09	35,26	-0,605
Kisszekeres	f	62,50	18,75	3,41	-10,62	21,56	83,39	-0,630
Klárafalva	f	53,85	50,00	2,17	-5,60	14,68	57,11	-0,688
Komlódtótfalu	f	68,98	15,79	7,69	-10,99	24,89	0,00	-0,836
Komoró	f	62,16	66,67	12,60	-14,00	16,22	43,95	-0,515
Kopócsapáti	f	71,05	60,87	19,70	-18,70	22,51	32,57	-0,402
Kótaj	f	56,68	51,79	7,19	-7,46	13,36	25,68	-0,767
Köröm	f	51,08	15,79	2,66	-4,76	21,94	73,80	-0,798
Körösnyagyharsány	f	84,94	15,63	11,78	-7,23	7,25	54,93	-0,483
Ládháza	f	81,91	45,45	8,49	-8,28	23,44	0,00	-0,411
Lajosmizse	f	63,75	66,67	3,94	-23,52	18,27	52,52	-0,606
Laskod	f	51,85	50,00	5,88	-17,82	17,13	37,62	-0,898
Levelek	f	53,83	50,00	17,19	-10,96	17,44	42,39	-0,684
Lórántháza	f	62,29	78,57	1,11	-9,52	21,77	0,00	-0,577
Lövőpetri	f	60,34	64,71	11,90	-10,04	12,84	40,88	-0,564
Madaras	f	70,18	47,27	15,82	-13,66	20,89	51,18	-0,413

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Magosliget	f	66,88	40,00	21,54	-0,29	11,46	29,74	-0,508
Magyardomb- egyház	f	71,06	85,71	0,00	-27,72	9,88	50,28	-0,545
Magyarhomorog	f	59,08	35,71	7,96	-21,30	7,23	134,07	-0,617
Majtis	f	72,91	27,27	13,16	-22,18	20,11	59,25	-0,603
Mátyus	f	70,48	21,43	21,25	-16,08	12,80	53,55	-0,658
Méhkerék	f	39,91	2,70	10,29	2,51	6,43	35,73	-1,255
Mezőladány	f	67,43	53,85	19,49	-21,24	15,86	42,71	-0,572
Nagybaracska	f	63,94	5,83	8,78	-15,57	12,55	64,73	-0,899
Nagyfüged	f	69,89	47,54	7,05	-18,32	11,60	90,05	-0,473
Nagygéc	f	59,63	22,22	9,09	-20,65	22,33	72,45	-0,773
Nagyhódos	f	69,92	11,11	32,93	-26,74	29,82	68,33	-0,535
Nagyviván	f	71,82	48,19	2,99	-15,12	14,55	62,34	-0,510
Nagyrozsvány	f	47,23	11,11	10,95	-15,86	18,50	75,81	-1,000
Nagytarcsa	f	69,17	20,00	11,70	-7,14	23,37	60,51	-0,494
Napkor	f	62,78	60,32	12,00	-9,63	12,72	44,37	-0,537
Nemesborzova	f	74,34	25,00	7,41	-9,59	20,41	67,05	-0,444
Nyirábrány	f	45,83	68,18	8,61	-1,00	13,87	49,36	-0,632
Nyiradony	f	48,31	53,54	12,11	-1,63	20,32	40,88	-0,640
Nyírbétek	f	52,73	54,24	14,38	-17,87	15,36	28,73	-0,856
Nyírbogát	f	60,27	42,72	6,08	-13,48	18,53	27,56	-0,787
Nyírcsaholy	f	57,68	38,30	7,01	-16,20	9,42	44,55	-0,917
Nyírdersz	f	49,10	52,63	14,29	-11,19	14,59	80,97	-0,632
Nyírgelse	f	58,68	65,12	4,78	1,28	13,73	32,11	-0,524
Nyíribrony	f	49,95	8,00	5,75	-15,84	16,42	50,05	-1,145
Nyírkákó	f	36,79	54,17	26,35	-0,51	16,33	30,17	-0,796
Nyírkársz	f	54,34	81,97	13,75	-18,49	14,31	39,03	-0,623
Nyírkércs	f	42,79	8,33	17,07	-13,19	9,68	60,42	-1,179
Nyírlövő	f	57,41	53,33	17,65	-7,96	12,64	28,70	-0,676
Nyírlugos	f	50,35	55,00	4,93	-13,34	11,80	45,52	-0,866
Nyírmártonfalva	f	41,25	60,78	9,71	9,19	11,34	54,00	-0,631
Nyírmeggyes	f	68,23	40,38	9,16	-7,71	14,93	35,03	-0,597
Nyírmihálydi	f	54,02	65,85	6,81	-2,60	27,55	51,01	-0,391
Nyírparasznya	f	65,27	29,17	1,99	16,42	14,66	29,71	-0,497
Nyírpilis	f	50,09	55,56	10,89	-3,75	15,73	51,13	-0,641
Nyírtass	f	57,29	52,38	20,23	-15,63	21,38	55,33	-0,551
Nyírtét	f	47,90	66,67	4,35	-18,30	17,74	78,65	-0,684
Nyírtura	f	58,32	65,79	12,02	-6,59	15,45	45,68	-0,496
Nyírvasvári	f	49,72	47,73	13,72	-13,05	10,68	39,79	-0,899
Ófehértó	f	59,00	45,61	8,60	-6,85	17,34	43,01	-0,638
Ópályi	f	58,23	49,09	24,28	-6,46	17,82	44,89	-0,503

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Oros	f	49,75	71,20	9,52	-3,57	11,62	57,96	-0,565
Ór	f	56,00	38,46	13,04	-1,47	15,81	34,11	-0,693
Pálmonostora	f	60,66	13,16	8,30	-11,23	8,31	81,43	-0,829
Panyola	f	79,21	31,25	23,74	-9,64	13,60	24,93	-0,470
Pap	f	62,00	55,88	24,42	-12,59	14,00	49,00	-0,498
Papos	f	60,87	56,25	6,14	-1,86	17,22	25,49	-0,567
Pátroha	f	63,40	45,95	18,07	-5,37	17,51	47,73	-0,464
Pátyod	f	64,74	44,00	4,55	-14,91	11,43	60,47	-0,679
Pély	f	73,61	43,28	2,73	-12,59	12,63	56,96	-0,530
Penészlek	f	43,08	33,33	1,83	-7,73	7,01	20,43	-1,238
Penyige	f	73,89	42,11	13,60	-12,93	11,15	75,55	-0,403
Petneháza	f	52,31	58,97	9,42	-10,93	16,85	49,43	-0,675
Piricse	f	47,78	52,27	12,96	-8,09	13,45	35,59	-0,830
Pócspetri	f	65,48	41,51	38,24	-13,30	12,89	35,47	-0,526
Prónayfalva	f	61,88	51,32	14,21	-34,61	10,94	93,82	-0,716
Pusztadobos	f	61,32	41,67	6,29	-17,51	15,14	40,77	-0,809
Ramocsaháza	f	48,71	12,50	13,33	-15,87	21,67	49,41	-1,027
Rápolt	f	80,66	16,67	30,36	-20,81	10,83	51,08	-0,560
Rém	f	77,10	3,80	55,08	-54,00	15,93	119,68	-0,598
Révanyos	f	64,03	60,00	5,44	-19,61	16,67	32,92	-0,689
Rohod	f	62,62	45,83	8,43	-6,87	13,76	43,42	-0,620
Rozsály	f	67,85	25,00	19,05	-11,63	10,83	86,91	-0,517
Sajólád	f	80,02	8,33	4,89	-7,22	10,45	28,35	-0,731
Sajópetri	f	81,91	20,00	6,28	-4,28	9,57	45,62	-0,514
Sajószöged	f	64,26	43,48	2,87	-14,97	17,56	90,91	-0,505
Sári	f	66,74	49,35	4,72	-9,68	11,77	50,84	-0,583
Sényő	f	52,12	70,59	3,19	-2,66	12,50	87,75	-0,429
Sóstófalva	f	61,01	16,67	7,41	-17,36	11,46	136,08	-0,616
Szabolcsbáka	f	52,20	54,55	12,20	-16,57	17,98	69,75	-0,660
Szabolcsveres- mart	f	68,65	48,65	41,95	-14,93	9,15	37,10	-0,458
Szakoly	f	51,86	72,22	11,80	3,84	14,68	50,45	-0,416
Szamosangyalos	f	75,20	41,67	4,67	-17,58	22,30	56,71	-0,456
Szamosbecs	f	77,78	16,67	4,94	-17,58	12,07	63,17	-0,672
Szamosályi	f	73,89	34,78	14,77	-44,58	22,76	92,89	-0,629
Szamosatárfalva	f	69,51	14,29	7,14	-30,49	17,12	98,83	-0,754
Szamosújlak	f	83,77	12,50	12,07	-16,29	7,45	61,62	-0,601
Szamoszeg	f	72,84	31,34	39,82	-10,17	12,96	39,70	-0,413
Szank	f	56,97	45,00	3,39	5,06	8,13	41,83	-0,672
Szegilong	f	63,95	40,00	36,84	-16,40	18,25	48,59	-0,492
Székely	f	53,04	64,29	8,33	-21,06	16,00	52,83	-0,755

Település	A	1.	2.	3.	4.	5.	6.	K
Szentistván	f	77,81	30,70	4,60	-10,52	9,37	77,50	-0,462
Szentlőrinc-káta	f	69,68	15,38	2,52	0,07	9,58	50,09	-0,690
Taktakenéz	f	63,50	15,00	20,00	-18,32	8,99	53,38	-0,890
Tarnabod	f	67,64	23,81	16,27	-23,20	5,65	67,32	-0,829
Tarnaszentmiklós	f	75,44	56,10	8,86	-11,25	7,88	37,30	-0,493
Tarnaszadány	f	65,09	23,53	11,28	-8,07	18,39	106,90	-0,410
Tatárszentgyörgy	f	59,88	33,93	9,15	-13,31	16,87	70,98	-0,667
Tiszaabólina	f	81,17	32,00	3,35	-7,62	7,10	43,68	-0,541
Tiszaakanyár	f	66,47	63,33	18,37	-12,12	11,96	35,85	-0,491
Tiszaamogyorós	f	64,89	60,00	24,62	-5,66	11,25	27,33	-0,461
Tiszanagyfalu	f	65,61	61,90	17,24	-18,73	13,97	74,84	-0,416
Tiszarád	f	69,84	29,41	11,34	-8,46	13,21	46,63	-0,611
Tiszaszalka	f	62,88	48,39	35,16	-17,96	15,96	22,56	-0,618
Tiszaszederkény	f	72,92	33,33	3,68	-21,82	14,86	61,89	-0,669
Tiszavid	f	66,05	47,37	19,05	-17,87	23,74	56,25	-0,453
Tivadar	f	74,55	40,00	4,84	-15,25	20,16	53,25	-0,487
Tornyospálca	f	64,01	35,21	24,72	-10,95	11,93	50,10	-0,604
Tömörkény	f	61,01	59,29	3,82	-8,94	10,17	43,85	-0,649
Túrricse	f	62,97	31,25	15,60	-7,02	9,30	49,70	-0,691
Ugornya	f	64,74	61,11	38,95	-16,08	20,69	25,90	-0,386
Újhartyán	f	65,52	40,40	14,15	1,73	10,83	52,76	-0,462
Újléta	f	76,23	55,56	3,33	-20,53	11,85	45,80	-0,554
Vaja	f	51,17	36,36	27,71	-17,18	22,07	33,54	-0,808
Vámosatya	f	58,30	48,15	41,77	-10,67	11,87	67,59	-0,414
Vasmegyer	f	49,21	37,14	10,59	-18,89	12,46	43,91	-1,034
Vekerd	f	70,38	66,67	1,03	-24,41	8,22	78,72	-0,536
Vezseny	f	72,03	65,22	1,89	-33,51	15,90	80,91	-0,530
Viss	f	64,27	50,00	27,56	-18,10	19,38	37,75	-0,535
Zajta	f	83,30	20,00	16,82	-26,43	17,41	56,18	-0,560
Zaránk	f	78,56	42,86	4,88	-12,54	5,06	65,30	-0,490